

TOBİDER

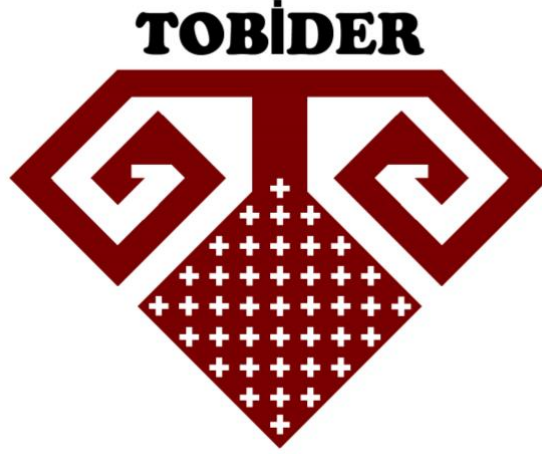
BAHAR 2020 - 4.CİLT SAYI 1
ISSN 2587-2591

ULUSLARARASI TOPLUMSAL
BİLİMLER DERGİSİ

TOBİDER
ULUSLARARASI TOPLUMSAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ACADEMIC JOURNAL

Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi (TOBİDER), yılda iki defa yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

TOBİDER Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.tobider.com'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. TOBİDER; MLA, Crossref, Index Copernicus, Eurasian Scientific Journal Index, International Citation Index, Worldcat, Türk Eğitim İndeksi, Directory of Indexing and Impact Factor, Sindex, CiteFactor, Dergi Park, Google Scholar, ve ResearchBib tarafından taranmaktadır.

ISSN/e-ISSN: 2587-2591

Volume 4/1 Spring 2020

Editör / Editor

Selçuk Özçelik - Biruni University

Zeynep Zafer - Ankara University

Sadık Hacı - Ankara University

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Binyamin BİRKAN - Biruni University

Doç. Dr. Ümran TÜRKYILMAZ - Gazi University

Doç. Dr. Mustafa GÜLEÇ - Ankara University

Doç. Dr. Yalçın Kayalı - Ankara University

Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK - Hitit University

Dr. Öğr. Üyesi Mert KOZAN - Ankara University

Dr. Öğr. Üyesi Melike Üzüm - Başkent University

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki ILGAR - Biruni University

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tuba CEYHUN DUMAN- Biruni University

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya ECE - Şırnak University

Dr. Öğr. Üyesi Zafer CEYLAN - Karamanoğlu Mehmetbey University

Dr. Öğr. Üyesi Işıl Aydın ÖZKAN - Sinop University

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Merve AYDOĞDU ÇELİK

OUT OF AFRICA ROMANINDA BİR KADIN SÖMÜRGEÇİ: KAREN BLIXEN
KAREN BLIXEN AS THE FEMALE COLONIZER IN *OUT OF AFRICA*..... 1-10

Neshen İSAEVA-GÜNEŞ

BİR MAN BOOKER ULUSLARARASI BİRİNCİSİNDE OLUMSUZ TÜRK İMGESİ:
İSMAİL KADARE’NİN TARİHİ ROMANI KUŞATMA

THE NEGATIVE OTTOMAN IMAGE IN ONE OF THE MAN BOOKER
INTERNATIONAL WINNERS: ISMAIL KADARE AND THE HISTORICAL FICTION
THE SIEGE..... 11-22

Sibel DOĞAN

FEDERAL ALMANYA EĞİTİM SİSTEMİ

FEDERAL GERMANY EDUCATION SYSTEM..... 23-36

Büşra Burcu ÜNKER

PHRONİMOS’DA PROAİRESİS BAĞLAMINDA ZİHİN FELSEFESİ’NİN ETİK
ANALİZİ

PHILOSOPHY OF MIND’S ETHICAL ANALYSE ACORDING TO PHRONIMOS’
PROAİRESIS..... 37-56

İlayda Kübra SAYGILI

BERTOLT BRECHT’İN “CESARET ANA VE ÇOCUKLARI” ADLI ESERİNDE AHLAK
ÇÖKÜNTÜSÜ

THE MORAL CORRUPTION IN THE WORK OF BERTOLT BRECHT CALLED
“MOTHER COURAGE AND HER CHILDREN” 57-68

Suat TURAL

İSKİTLER VE MADENCİLİK SANATINDAKİ YERLERİ

SCYTHIANS AND THEIR PLACES IN MINING ART 69-90

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 4/1 Spring 2020

Süreyya ECE & Adem ALGUR

SURİYELİ SİĞİNMACILARIN ENTEGRASYONUNDA DİNİN ROLÜ

THE ROLE OF RELIGION IN THE INTEGRATION OF SYRIAN REFUGEES 91-110

Hüsnü ERGÜN

EĞİTİM SENDİKALARINA GÖRE OKULLARDA ANGARYA İŞLER

ACCORDING TO UNIONS DRUDGERY WORK IN SCHOOL 111-122

Emrah TÜNCER

ÇEVRESEL ŞARTLARDA MEMORAT VE MENKİBENİN ROLÜ: ELAZIĞ,
KARAKOÇAN İLÇESİNDEKİ ÇAYIRGÜLÜ KÖYÜ ÖRNEĞİ

THE ROLE OF MEMORAT AND MENKİBE IN TERMS OF THE ENVIRONMENTAL:
THE EXAMPLE OF ELAZIĞ KARAKOÇAN THE VILLAGE OF CAYIRGULU ... 123-136

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.1>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 1-10

OUT OF AFRICA ROMANINDA BİR KADIN SÖMÜRGEÇİ: KAREN BLIXEN

KAREN BLIXEN AS THE FEMALE COLONIZER IN *OUT OF AFRICA*

Merve AYDOĞDU ÇELİK¹

ÖZ

Karen von Blixen-Finecke (1885-1962) ya da diğer ismi ile Isak Dinesen'in *Out of Africa* (1937) romanı gençliğinde Kenya'da bir kahve çiftliği kurarak sömürgeci bir yerleşmeci olarak geçirdiği hayatının bir belgesidir. Birinci şahıs anlatımıyla yazılan roman, kendisinin Kenya'da çiftlik sahibi olarak kazandığı on yedi yıllık deneyimi, Afrika insanını ve coğrafyasını anlatır. İçeriği ve anlatıcı-başkahramanı *Out of Africa*'yı sırasıyla hem sömürge sonrası hem de otobiyografik analiz için uygun kılsa da, bu çalışma anlatıcı-başkahramanı sömürgecilik sonrası çerçevede bir kadın sömürgeci olarak ele alır. Blixen'in romanı bir anı niteliği taşısa da, egzotik ve romantik bir Afrika görüntüsü sunarken söylemsel sömürgecilikten kaçınmaz. Yerli halka yardım ettiği zamanlarda hissettiği üstünlük duygusunu saklayamaz. Kenya'da işleyen sömürge sisteminden memnun görünmese de, sistemi değiştirmek için harekete geçmez. Bu nedenle, bu makale Karen Blixen'in Kenya'daki varlığını bir sömürgeci olarak kabul ettiğini ve sömürgecilik sürecini doğal bir olgu olarak varsaydığı sonucuna ulaşır.

Anahtar Kelimeler: Isak Dinesen, Karen Blixen, sömürgecilik sonrası edebiyatı, sömürgecilik.

¹ Dr., ORCID ID: 0000-0001-7354-9705, merve_aydogdu1987@hotmail.com.

ABSTRACT

Karen von Blixen-Finecke (1885-1962) aka Isak Dinesen's *Out of Africa* (1937) is a document of her life as a colonial settler in Kenya where she establishes a coffee plantation in her prime. The novel, written through first person narration, recounts her seventeen-year-experience in Kenya as a plantation owner in which she describes the African population and landscape at length. Even though its content and its narrator-protagonist respectively render *Out of Africa* suitable for both postcolonial and autobiographical analysis, the present study examines the narrator-protagonist as the female colonizer within postcolonial framework. Much as Blixen's novel is a memoir, she cannot avoid discursive colonization because she presents an exotic and romanticised view of Africa. When she helps the natives, she cannot hide her feeling of superiority. Even though she does not seem content with the colonial system running in Kenya, she does not take action to change the system. Therefore, this paper concludes that Karen Blixen acknowledges her presence in Kenya as a colonizer and regards the colonization process as a natural phenomenon.

Keywords: Isak Dinesen, Karen Blixen, postcolonial fiction, colonialism.

Take up the White Man's burden
The savage wars of peace
Fill full the mouth of famine
And bid the sickness cease;
And when your goal is nearest
The end for others sought,
Watch Sloth and heathen Folly
Bring all your hopes to nought.

When colonialism reaches its peak in the 19th century, Rudyard Kipling in "The White Man's Burden" records the emblematic attitude of the white settlers in the colonized territories. The colonizers reach the land of the *savage* to eradicate famine and sickness, and strive hard to accomplish their goal, but despite their struggle, the natives would ruin their aid due to their *sloth* and *folly*. No matter how the natives would react, Kipling encourages the whites to take up the burden of saving the non-white civilization. True it is that the poem reflects a Eurocentric worldview regarding the stereotypical characterization of the native

population in a postcolonial context, but one should not doubt that it used to convey the sentiments of the Europeans at the time of its publication in 1899. Indeed, the colonizers regarded themselves as altruistic and benevolent individuals who arrived at the native land to improve the living conditions of the natives and to civilize and rehabilitate them while, in truth, they deracinated them from their beliefs, religion, traditions, and ancestors, that is, from their cultural heritage.

In the poem, Kipling seems to refer to imperialism as the white man's responsibility, and it is indeed true that the female colonizer is almost absent both in the history of colonialism and in postcolonial fiction. As Mohanty states,

historically specific notion of the imperial ruler [is] a white, masculine, self-disciplined protector of women and morals ... this was accomplished through the creation of the "English gentleman" as the natural and legitimate rule -a creation based on a belief system that drew on social Darwinism, evolutionary anthropology, chivalry myths, Christianity, medical and "scientific" treatises, and the literary tradition of empire. (2003: 59)

Patriarchy prevalent in the European culture also influences the colonial structure, and accordingly, women as the female colonizer holds the secondary place in the colonial rank, inferior to her husband or her father. Helen Callaway in her 1987 work of the European women in Nigeria reaches a similar conclusion. Basing her argument upon Callaway, Mohanty argues that "white women did not travel to the colonies until much later" (2003: 59) because they were seen as "subordinate and unnecessary appendages" (Callaway qtd. in Mohanty, 2003: 59) not as rulers. Thereby, "the British colonial state established a particular form of rule through the bureaucratization of gender and race specifically in terms of the institution of colonial service" (Mohanty, 2003: 59). If the colonial ruler is thought to belong to male sex and the female colonial ruler is thought to be absent, Karen Blixen's *Out of Africa* refutes the claim that the female colonizer does not exist or she merely exists as an appendage to a male colonizer.

Karen von Blixen-Finecke (1885-1962) aka Isak Dinesen's *Out of Africa* (1937) is a record of her life as a colonial settler in Kenya where she establishes a coffee plantation in her prime. The novel, written through first person narration, recounts her seventeen-year-experience in Kenya as a plantation owner in which she describes the African population and landscape at length. Even though its content and its narrator-protagonist respectively render *Out of Africa* suitable for both postcolonial and autobiographical analysis, the present study examines the narrator-protagonist as the female colonizer within postcolonial framework.

Even though Blixen's novel is a memoir, she cannot avoid discursive colonization because she presents an exotic and romanticised view of Africa in which the natives and the colonizers live together peacefully. The memoir supposedly provides a realistic account of

Blixen's relationship with the native inhabitants of her plantation such as Kamante and the members of the Kikuyu and Somali tribes. Blixen seems to contrast with the white settler image who is thought to be abusive, cruel and merciless because she never behaves violently towards the natives and she provides medical care for those in need. Her altruism initially produces the fallacy that she does not adopt the role of the female colonizer. Indeed, it is for this reason that Ngũgĩ wa Thiong'o claims the work to be "one of the most dangerous books ever written about Africa, precisely because this Danish writer was obviously gifted with words and dreams" (1993: 133). He states that "racism in the book is catching, because it is persuasively put forward as love. But it is the love of a man for a horse or for a pet" (1993: 133). Even though Blixen does not physically harm the natives, the language she employs and her mind-set establish her role as a female colonizer. In other words, she does not intentionally abuse her workers but she seems to carry a saint-like responsibility over them realizing the female version of Kipling's the white man's burden.

Blixen's narration cannot avoid mythologizing or romanticising the African landscape. As Gagiano relates, she regards Africa in terms of "vivid glamour ... a glamour to which she considers herself naturally attuned and entitled, temporarily sojourning as if in the world's best honeymoon and hideaway, in a love affair with the landscape" (1995: 96). In the introduction to the novel, she recounts the beauty of the African land as follows:

The geographical position, and the height of the land combined to create a landscape that had not its like in all the world. There was no fat on it and no luxuriance anywhere; it was Africa distilled up through six thousand feet, like the strong and refined essence of a continent. The colours were dry and burnt, like the colours in pottery. The trees had a light delicate foliage, the structure of which was different from that of the trees in Europe. (1992: 2)

Even though she seems to exalt the beauty of Africa and freedom² it offers, Blixen cannot help but reflect her Eurocentric worldview on to the passage as she portrays Africa as an "exotic" land. She depicts Africa in relation to Europe, and juxtaposing the two continents immediately establishes the colonial power structure in which Africa as an exotic land represents the Other in relation to Europe. She situates Africa in opposition to Europe because she is of the opinion that Africa cannot exist independent of Europe. That is, Blixen establishes a binary opposition in which Africa is inferior to Europe. It is obvious that she romanticises Kenya as an exotic land and presents a Eurocentric interpretation of her surroundings. She continues to describe the Ngong Hills:

The views were immensely wide. Everything that you saw made for greatness and freedom, and unequalled nobility. The chief feature of the landscape, and of your

² In a lecture, she depicts her African experience and freedom it provides as follows: "Here at long last one was in a position not to give a damn for all conventions, here was a new kind of freedom which until then one had only found in dreams. It was like beginning to swim where one could stretch out in all directions, it was like beginning to fly where one seemed to have left the law of gravity behind. (qtd in Hannah, 1971: 29).

life in it, was the air. Looking back on a sojourn in the African highlands, you are struck by your feeling of having lived for a time up in the air. The sky was rarely more than pale blue or violet, with a profusion of mighty, weightless, ever-changing clouds towering up and sailing on it, but it has a blue vigour in it, and at a short distance it painted the ranges of hills and the woods a fresh deep blue ... Up in this high air you breathed easily, drawing in a vital assurance and lightness of heart. In the highlands you woke up in the morning and thought: Here I am, where I ought to be. (1992: 2-3)

Blixen associates the vast African land with freedom and she justifies her presence as a colonizer there by making a reference to the fresh air it provides. Ironically enough, while she thinks that it is the geographical landscape which provides her with the liberty she cannot find in the *civilized* Europe, she ignores the fact that her inhabitation as a white settler restricts the freedom of the native inhabitants and indeed marginalises the rightful owners of the African land. Likewise, in another passage, she sympathises with the oxen due to their hard work because “the oxen in Africa have carried the heavy load of the advance of European civilization” (1992: 241) and admits that “all of that we have taken away from the oxen, and in reward we have claimed their existence for ourselves” (1992: 242) but she does not realise / or does not want to confess that she as a colonial settler also has claimed the existence of the native population stealing their land from their rightful owners and forcing them to work on plantations.

On the other hand, Blixen does not omit the social reality of the time, namely the squatter system. Because of the expansion of the British rule in Kenya at the turn of the 20th century, the natives were subject to living in “reserves” which, in return, resulted in housing, sanitation and nutrition problems. To get rid of the poor conditions, the “squatter” system, which enabled the local population to work and dwell in the owners’ land, was developed and the squatters, to be able to survive, were forced to work under harsh conditions. She states that “the squatters knew that in order to stay on the land they had got to work for me one hundred and eighty days out of each year, for which they were paid twelve shillings for every thirty days” (1992: 344). In other words, she confirms her position as a colonial ruler and a plantation owner because the squatters, who do not own the land, instead work on it to earn their living in exchange for physical labour in favour of the landlady. Interestingly enough, by employing the word “squatter” she underlines the wrong done to the natives. While she calls them squatters, she names herself the “superior squatter” (1992: 8). Blixen thus not only repeats the stereotypical understanding that the natives are inferior to the colonizers but, more importantly, she also acknowledges that the land does not belong to her but to the natives and that she has *stolen* it from its essential owners.³ Still, however, she

³ Indeed, in a newspaper interview she confesses that “Africa is for me always the blacks’ own country” (qtd. in Brantly, 2002: 82).

controls the land since the colonial government has given her every right to do so instead of leaving it to those who have been born there.

Likewise, when she mentions the tax system, she solely records the law rather than criticising the system, the government officials imposing taxes on the natives. The government imposes high taxes on the local population which can only be paid in cash; people are not allowed to produce or sell their own products, and such a condition makes them dependent on their landowners. As she relates, “they also knew that they must pay the hut-tax to the Government, of twelve shillings to a hut, a heavy burden on a man, who with very little else in the world would own two or three grass-huts” (1992: 344). Even though Blixen seems to disapprove the system, she does not attempt to solve the problem or to ease the natives’ situation by somehow helping them. It suggests that Blixen as a colonial ruler can never truly sympathise with the natives nor can she sincerely struggle for their benefit despite her so-called discontent with the malfunctions in the colonial system.

What is more, although she does not impose physical violence on the workers, several anecdotes she includes in the novel indicate that she regards herself superior to the natives and thus indirectly justify her colonial existence in Kenya. For instance, when she first encounters with Kamante, a Kikuyu boy, she thinks of him as someone “leading a seclusive existence, like a sick animal (1992: 20). Her description gives the impression that she is surprised by such an unfamiliar appearance:

He was the most pitiful object that you could set eyes on. His head was big and his body terribly small and thin, the elbows and knees stood out like knots on a stick and both his legs were covered with deep running sores from the thigh to the heel. Here on the plain he looked extraordinarily small, so that it struck you as a strange thing that so much suffering could be condensed into a single point. When I stopped and spoke to him, he did not answer, and hardly appeared to see me. In his flat, angular, harassed, and infinitely patient face, the eyes were without glance, dim like the eyes of a dead person. He looked as if he could not have more than a few weeks to live, and you expected to see the vultures, which are never far away from death on the plain, high up in the pale burning air over his head. (1992: 20)

Blixen decides to cure his illness because she pities him. She sends him to the hospital of the Scotch Mission because her “doctoring” (1992: 24) is not enough to cure him. At this point, she is seen as a merciful and nurturing mother who helps a boy in dire need of help. However, when Kamante grows into a powerful but slightly disfigured man and Blixen evaluates her physical complexion, her colonial mind-set comes to the fore:

He grew up now, but he always made the impression of being a dwarf, or in some way deformed, although you could not put your finger on the precise spot that made him look so. His angular face was rounded with time, he walked and moved easily,

and I myself did not think him bad-looking, but I may have looked upon him with something of a creator's eyes. (1992: 28)

Blixen considers herself superior to Kamante. She likens herself to God who creates mankind and therefore who must love all of them even despite their unpleasant appearance. In other words, she aligns herself with God thinking that she has saved Kamante from death or has bestowed him a second life. Thus, her initial status as a nurturing mother transforms into a supercilious master. When she praises Kamante's culinary skills, her self-identification as a master becomes apparent: "a civilized dog, that has lived for a long time with people, will place a bone on the floor before you, as a present" (1992: 35). She reasons that Kamante cooks Kikuyu cuisine to show his gratitude for his master resembling him a dog which would be loyal to its owners while, in truth, Kamante has no option but to serve her. The analogy reinforces Blixen's role as a colonial master who rules both the colonized and the animals. Césaire avers that colonization "dehumanizes even the most civilized man ... the colonizer, who in order to ease his conscience gets into the habit of seeing the other man *as an animal*, accustoms himself to treating him like an animal" (2002: 41) [emphasis in the original]. Likewise, deliberately likening Kamante to a dog when he is a boy and a grown-up, Blixen unconsciously unveils her status as a colonizer.

A striking episode which reflects colonial violence comes to the fore in the "Kitosch's Story." In an interview with the Danish journalists, Blixen relates that her English publisher wanted to omit the story as it would annoy the white population and would "break down the English prestige" but she insisted on including it in the novel stating that "either that chapter is included or the book will not come out at all" (qtd. in Brantly, 2002: 88-89). The episode is about an African boy who was harshly beaten by his master and chained to a stove afterwards simply because he had ridden the mare instead of leading it. The subsequent medical and legal inquiry established that the boy died not because of the injuries he had but because of his own choice:

The flogging in itself, they held, was not sufficient to have caused death. An important factor came into the matter, not to be ignored: that was the will to die. On this point, the first doctor stated, he could speak with authority, for he had been in the country twenty-five years, and knew the Native mind. Many medical men could support him that the wish to die, in a Native, had actually caused death. In the present case the matter was particularly clear, for Kitosch had himself said that he wanted to die. The second doctor bore him up in this point of view. It was very likely, the doctor now went on, that if Kitosch had not taken this attitude, he would not have died. (1992: 259)

On the surface, it might create the impression that Blixen includes the episode to show that she does not approve of the violence imposed on the colonized. However, just like she does not criticise the tax system but only records it, Blixen does not seem to feel sorry

for the boy and she recounts the case as objective as a journalist would do. Besides, she is also of the opinion that Kitosch has died not because of severe injuries but “by this strong sense in him of what is right and decorous ... with his firm will to die” (1992: 260). Her impartial attitude also catches Ngugi wa Thiong’o’s attention. He states that he cannot observe “a single word of condemnation for this practice of colonial justice” (1981: 36) nor “evidence of any discomfiture” (1981: 36) and accuses Blixen for her “literary glorification of the settler culture of murder and torture” (1981: 37). Even if Blixen claims the opposite when she insists on including the episode in her memoir, one cannot help but agree with Thiong’o in that Blixen recounts the case quite restrainedly like a journalist, if not defensively as a colonizer or disapprovingly as a colonized would do.

When Blixen mentions the European modernization, she once more adopts a Eurocentric worldview and contrasts the progress the Europeans have with that of the natives. She states that the natives do not happily adapt to the Western modernization disregarding the fact that it equates with the colonial rule and exploitation the colonizers impose on them:

The people who expect the Natives to jump joyfully from the stone age to the age of the motor-cars, forget the toil and labour which our own fathers have had, to bring us all through history up to where we are. We can make motor-cars and aeroplanes, and teach the Natives to use them. But the true love of motor-cars cannot be made, in human hearts, in the turn of a hand. It takes centuries to produce it, and it is likely that Socrates, the Crusades, and the French Revolution, have been needed in the making. We of the present day, who love our machines, cannot quite imagine how people in the old days could live without them. (1992: 269)

It is obvious from the passage that Blixen produces a binary opposition between Africa and Europe and she associates the condition of Africa with the Stone Age while she lays claims to Socrates, the Crusades and The French Revolution as realised by the members of her community, namely the white people. That is, she brags about the European cultural heritage while she comments that the Africans cannot understand their level of progression as they are unable to grasp the importance of inventions such as motor cars and airplanes. She further notes that the African people will in the future also be sophisticated enough to understand the Western civilization: “We took these nations over not quite forty years ago; if we compare that moment to the moment of the birth of the Lord, and allow them, to catch up with us... In twenty years they might be ready for the Encyclopaedists, and then they would come, in another ten years, to Kipling. We should let them have dreamers, philosophers and poets out, to prepare the ground for Mr. Ford” (1992: 270-71). Blixen’s assertion that the natives would be able to understand Kipling, a spokesperson for justifying the European colonization, reinforces her status as a colonizer in that she not only seems to agree with what Kipling states but she also appears to believe that the Africans are less

intelligent than the Europeans, and therefore it would take time for them *even* to understand what the Europeans have *already* achieved.⁴

In the last chapter of the novel, Blixen records how she sells her plantation and tries to secure the squatters. She seems to sympathize with them adopting the role of an understanding mother but the fact that she comes to terms with the future owner on how to handle the squatter problem suggests that she accepts colonization as a natural incident:

The fate of my squatters weighed on my mind. As the people who had bought the farm were planning to take up the coffee-trees, and to have the land cut up and sold as building-plots, they had no use for the squatters, and as soon as the deal was through, they had given them all six months' notice to get off the farm. This to the squatters was an unforeseen and bewildering determination, for they had lived in the illusion that the land was theirs. Many of them had been born on the farm, and others had come there as small children with their fathers. (1992: 343-44)

She negotiates with several government officials to provide a land for the squatters so that they can continue their work somewhere else. What requires attention, though, is that Blixen does not acknowledge the fact that the natives are indeed the rightful owners of the farm and it is not an illusion that the land belongs to them because it truly belongs to them. Her comment shows the hypocrisy of colonialism which enables the white settlers to lay claim to a foreign land.

In sum, such as Blixen's novel is a memoir, she cannot avoid discursive colonization because she presents an exotic and romanticised view of Africa; when she helps the natives, she cannot hide her feeling of superiority; and, even though she does not seem content with the colonial system running in Kenya, she does not take action to change the system. Her acknowledgement "it is more than their land that you take away from the people, whose Native land you take. It is their past as well, their roots and their identity" (1992: 345-46) demonstrates that she confirms her status as a female colonizer, her participation in the European colonization, and her awareness of the destructive consequences of colonialism on the colonized culture. It is safe to conclude that, despite her altruism and benevolence for the

⁴ It should be noted that, while this paper studies Blixen as a female colonizer, she sometimes adopts an egalitarian worldview and regards the whites and the blacks as indispensable for each other in the novel. For instance, in the chapter entitled "Of the Two Races Together," she likens the relationship between the two races to the one between the two sexes. Just as a woman is as important as a man, she is of the opinion that both the natives and the Europeans have to accept that the other is essentially significant and that it is only through such an understanding and empathy that the two parties can get along well with each other (1992: 243-244). Interestingly enough, the people who personally knew her do not accuse her for being a racist or a hard-hearted colonizer, either. When Tove Hussein in *Africa's Song of Karen Blixen* (1998) interviews the living members of her household, she finds out that Blixen is still remembered and loved after years of her absence in Kenya. The interviewees defended Blixen against racism: Kamante said, "Mrs Karen was not a racist ... She had a very kind heart. She did not discriminate against African or Mzungu, child or grownup" (qtd. in Brantly, 2002: 81). Similarly, her Somali servant and friend Farah's brother Abdullahi Ahmed Weid wrote, "The Baroness felt that all were equal and that justice and fairness was everyone's right" (qtd. in Brantly, 2002: 81).

local people at times, Blixen cannot completely relinquish the mind-set and role of a colonizer, she acknowledges her presence in Kenya as a colonizer and she regards the colonization process a natural phenomenon.

KAYNAKÇA

Brantly, Susan C. (2002). *Understanding Isak Dinesen*. Columbia: U of South Carolina P.

Césaire, Aimé. (2002). *Discourse on Colonialism*. Trans. Joan Pinkham. 1955. New York: Monthly Review P.

Dinesen, Isak. (1992). *Out of Africa*. New York: The Modern Library.

Gagliano, Annie. (1995). "Blixen, Ngugi: Recounting Kenya." *Ngugi wa Thiong'o: Texts and Contexts*. Ed. Charles Cantalupo. New Jersey: African World P, pp. 95-110.

Hannah, Donald. (1971). *'Isak Dinesen' and Karen Blixen: The Mask and the Reality*. London: Putnam.

Kipling, Rudyard. (2015). "The White Man's Burden." *Victorian Literature: An Anthology*. Ed. Victor Shea and William Whitla. Malden: Blackwell, pp 924-925.

Mohanty, Chandra, T. (2003). *Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham and London: Duke University P.

Thiong'o, Ngugi wa. (1981). *Detained: A Writer's Prison Diary*. Exeter: Heineman Educational Books.

---. (1993). *Moving the Center: The Struggle for Cultural Freedom*. London: James Currey.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.2>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 11-22

BİR MAN BOOKER ULUSLARARASI BİRİNCİSİNDE OLUMSUZ TÜRK İMGESİ: İSMAİL KADARE’NİN TARİHİ ROMANI KUŞATMA

THE NEGATIVE OTTOMAN IMAGE IN ONE OF THE MAN BOOKER INTERNATIONAL WINNERS: ISMAIL KADARE AND THE HISTORICAL FICTION THE SIEGE

Neshen İSAEVA-GÜNEŞ¹

ÖZ

Osmanlı Devletinin son döneminde yeni oluşan ya da bağımsızlıklarını geri kazanan Balkan ülkeleri milli kimliklerini oluşturmak için farklı yöntemlere başvurmuştur. Bunlardan bir tanesi de edebiyat aracılığıyla siyasi düşünce ve hisleri yönlendirme olmuştur. 2005 Man Booker birincisi roman *Kuşatma*, Arnavut yazar İsmail Kadare’nin en bilinen tarihi kurgularından ve bu denli amaçlara önderlik eden eserlerden birisidir. Roman 15. yüzyılda Osmanlı padişahı Dursun Paşa tarafından kuşatılan Arnavutluk’taki bir kalenin hikâyesini; Türklerin başvurdukları tüm acımasız yöntemlere karşı, kale içindeki efsanevi İskender Bey’in idaresindeki halkın mücadelesini anlatır. Hem anlatıcı unsuruyla hem de tematik kurgusuyla yazar ustalıklı Hristiyan Arnavut pozitif bir ‘bizi’ yarattığı hayli negatif Müslüman Türk ‘diğeri’ ile karşılaştırıp, Osmanlıları davranışlarıyla, ibadetleriyle, dış görünüşleriyle medeniyetten uzak ucube gibi yansıtır. Bu çalışma Kadare’nin nasıl mecaz sanatına ve ‘ötekileştirme’ yöntemine başvurarak olumsuz bir Türk imgesi oluşturduğunu, bunun nedenlerini inceler ve farklı dillere tercüme edilmiş ödüller kazanmış *Kuşatma*’nın olası etkilerine değinir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz Türk imgesi, İsmail Kadare, *Kuşatma*, Osmanlı Devleti.

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Dış İlişkiler Birimi Öğretim Görevlisi
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8587-9653>, E-mail: neshen_isaeva@abv.bg

ABSTRACT

Literary works have always more or less been used for political purposes throughout history. The newly formed Balkan nation states or those which regained their independence towards the end of the Ottoman Empire have taken advantage of the affective powers of literature too. These states, in their search for unique national identities (different from their neighbouring countries and unlike the Turkish) have often used literature as powerful means to influence people’s political thoughts and emotions. The 2005 Man Booker International winner novel *The Siege* by the Albanian writer Ismail Kadare is one of these political historical novels, which can be approached as a national identity building narrative. Published for the first time in the early 1970s during the Enver Hoxha’s regime, the book tells the story of an Albanian fortress grossly assaulted by the Ottomans. By applying the ‘othering’ technique and contrasting the Christian Albanians with the Muslim Ottoman attackers, the author masterfully creates a positive Albanian and highly negative even gruesome Turkish images. The following paper analyzes and comments on the methods, reasons and possible effects of Kadare’s hostile Ottoman representation.

Keywords: Negative Turkish image, Ismail Kadare, The Siege, The Ottoman Empire.

“Geçmişin üzerinde hâkimiyeti olan, geleceği de kontrol eder, [...] bugünün üzerinde hâkimiyet kuran ise, geçmişi kontrol eder”²

George Orwell

Siyaset, tarih ve edebiyat arasında güçlü bir bağ vardır. Estetik yönü bir yana, duygular ve fikirler üzerindeki etkisi nedeniyle, insanların düşüncelerini değiştirmek adına, edebiyat siyasi amaçlar için Antik Çağlardan bu yana kullanılır³. İsmail Kadare’nin

² George Orwell’in 1984 eserinden İngilizceden Türkçeye çevirdiğim alıntı. Orijinalinde: “Who controls the past [...] controls the future: who controls the present controls the past” (33).

³ Antik Yunan filozofu Platon’un *Devlet* eserinde öne sürdüğü gibi, edebiyat toplumdaki düşünce ve duygu oluşumunda önemli rol oynar. Bu nedenle de edebiyat kontrol altına alınmazsa, yasaklanması gerektiğini savunur. Geçmişten günümüze edebiyat hem yazıldığı dönemin güncel konularını yansıtmıştır hem de hayati şekillendirmek için araç olarak kullanılmıştır. Orta Çağlarda, örneğin, kilisenin görüşleri topluma kısa dinsel edebi oyunlarla aktarılmıştır. Başka bir örnek de Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde azınlıkların egemenliklerini kazanma adına yaptıkları faaliyetlerin yazılan edebi eserlerden körüklenmiş olmasıdır. Özellikle şiirlerle milliyetçi duygular uyandırılmış ve savaş propagandası yapılmıştır. Bulgar edebiyatında bu tip çalışmalarıyla bilinen ünlü yazarlar arasında Hristo Botev ve İvan Vazov vardır.

2005'teki Man Booker Uluslararası ödülünü kazanan *Kuşatma* romanı da yazıldığı dönemin siyasi ideolojisine hizmet eder. 1969 yılında ilk kez yayınlanan roman Enver Hoca komünist dönemdeki (1944-1985) Arnavutluk halkını komünist rejimin gücüne ve doğruluğuna inandırma açısından büyük önem taşır. Eser, İskender Bey'in⁴ hükmü altında olan Arnavutluk topraklarındaki bir kalenin 15. yüzyılında Osmanlı Devleti tarafından kuşatılma sürecini ve Osmanlıların başvurdukları acımasız yöntemlere rağmen kale içerisindeki Arnavutluk halkın galibiyetini anlatır. Kadare mecaz sanatına başvurarak hem tarihi bir figür ve milli bir efsane olan İskender Bey'i komünist lider Enver Hoca'ya dolaylı bir şekilde benzetir; hem de Oryantalizm disiplininin faydalanarak, 'ötekileştirme' yöntemiyle Osmanlıları acımasız, gerici ve kadın düşkünümüştü gibi yansıtır. Böylece, Arnavutluların Batı edebiyatındaki Batı'yı simgeleyen merhamet, akılcılık, güzel ahlak gibi olumlu yönlerini daha ön plana çıkarır. Bu çalışma Kadare'nin olumsuz Osmanlı imgesini *Kuşatma* romanında yansıtmaya nedenlerine değinerek bunu nasıl başardığını inceler ve oluşturduğu olumsuz Osmanlı imajının günümüzde ne gibi sorunlara yol açtığını ya da açabileceğini tartışır.

Asırlardır Osmanlı Devletine bağlı olan Balkan devletleri, dinini, dilini ve ırkını Osmanlı'nın uyguladığı İslam dinine ve hukukuna uygun Millet politikası aracılığıyla korumuştur. Farklı dini gruplar kendilerinin seçtiği ve uygun gördüğü dini önderler tarafından sadece dini değil, aynı zamanda idari, hukuki ve eğitim meselelerini Osmanlı Devleti sınırları içerisinde sürdürmüş ve haklarını savunmuştur. Bu hoşgörülü yönetime azınlıklar Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yükseliş dönemlerinde destek olmuş, çöküşü döneminde ve yok oluşundan sonra ise farklı iç ve dış etkenlere bağlı yıkıcı ve olumsuz eylemlerde bulunmuşlardır⁵. 1912'de bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk, Balkanlardaki olumsuz Osmanlı imgesini körükleyen milletlerden sadece bir tanesidir⁶. Bu Osmanlı karşıtı faaliyetler Avrupalı/Batılı olma isteğine hem de/ya da Balkanlardaki Komünist Hareketin doğuşu ve yönetimiyle ilgilidir. Yeni bağımsızlığını kazanan diğer Balkan ülkeleri gibi, Arnavutlular, Osmanlı Devletinde sahip oldukları kimlikten farklı bir milli kimlik oluşturma çabasıdadır. Özellikle 40 yıllık Enver Hoca dönemindeki merkezi yönetim⁷, bu yeni kimliği oluşturmak için sadece siyasi platformda değil eğitim ve sanat platformlarında da faaliyet

⁴ İskender Bey, bir diğer adıyla George Kastrioti, Arnavutluk'ta bilinen Kastrioti ailesinin bireylerinden biridir. Genç yaşta Osmanlı Sarayına alınmış, daha sonra ise 15. yüzyılda Osmanlı'ya karşı çıkardığı isyanlar ve sürdürdüğü savaşlarla ün kazanmıştır. Daha fazla bilgi için Rahman Ademi *Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar* (8-9).

⁵ Daha fazla bilgi için: Mehmet Anık *Çok kültürcülük ve Osmanlı Devleti* (120-121); Onur Alp Demir *Osmanlı Devletinde Uygulanan Adem-i Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli: Millet Sistemi* (414-418).

⁶ Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Arnavutluk gibi Balkan ülkelerinde bağımsızlıklarından önce ve sonra, farklı iç ve dış siyasi nedenlere dayalı, Osmanlı karşıtı eserlerin yazılması yaygındır. Örneğin, İvan Vazov'un *Boyunduruk Altında*, Yorgos Leonardos'un *Hristiyan Sultan: Mara*, İvo Andriç'in *Drina Köprüsü* ve benzeri.

⁷ Enver Hoca (Hoxha) yönetimi hakkında daha fazla bilgi için Nedim Emin'in *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu* (14-80).

göstermiştir. Osmanlılardan farklı ve olumlu ‘ben/biz’ bilincini oluşturmak adına olumsuz ‘o/onlar/ötekiler’ (Türkler) oluşturmaya çalışılmıştır.

Milli kimliğin oluşması siyasi ideolojiye ve kurguya ne denli bağlı olduğunu en iyi bilen yazarlardan birisi kuşkusuz Arnavut milli kimliğinin oluşmasını edebi eserleri aracılığıyla yönlendirmeye çalışan, ünlü Arnavut yazarı İsmail Kadare'dir. Kalemî kuvvetli olan Balkan yazarlarından Kadare, yazdıklarıyla olduğu gibi, kişisel hayatı ve fikirleriyle de gündem olmuştur. Enver Hoca'nın rejimi ve ideolojisi altında yetişen Kadare, günümüzde Arnavutluk'taki komünist rejim yanlısı olduğunu inkâr etse de⁸, yazarlığa başladığı süreden itibaren yaklaşık 15 yıl komünist rejimi destekleyen şiirler ve romanlar yazmıştır. Enver Hoca'nın partisi tarafından sevilip, pek fazla yazara sunulmayan ayrıcalıklardan da aynı zamanda faydalanmıştır⁹. Parti için yazdığı eserlerde Arnavut bağımsız komünist kimliğini güçlendirecek şekilde genellikle tarihten esinlenerek ve tarihi konulara değinerek olay örgüleri oluşturmuştur. Romanlarını Osmanlı dönemi çerçevesinde sıkça kurgulayan yazar, sadece ‘diğerleştirme’ yöntemiyle Enver Hoca'nın yönetimi altındaki Arnavutluk halkını olumlu göstermemiştir, ustalıkla aynı zamanda Osmanlı karşıtı önyargıları güçlendirmeye çalışmıştır. Daha sonraki yazarlık döneminde, özellikle komünist rejimin çöküşünden sonra, eserlerinde ve bildirimlerinde açıkça vurguladığı gibi, Kadare Arnavut halkının Osmanlıyla ve İslam diniyle hiçbir bağı olmadığını savunur. Arnavutluların asıl ait oldukları Batı (yani Avrupa) kökenlerine dönmeleri gerektiğini ve bunun için işgalci ve gerici zihniyete sahip olan Osmanlılara ait her şeyden – özellikle din ve düşünceden – kopmaları gerektiğini dile getirir¹⁰. Bu düşüncelerini komünist rejim yönetiminde bu denli bir açıklıkla ifade etmemiş olsa da, rejimi mecazi olarak savunan ve öven eserlerinde de Arnavut milli kimliğini oluşturmak için Müslüman/Doğulu kimliğine sahip olanları ziyadesiyle olumsuz tonlarda çizmiştir.

Zıddıyla tanımlama yöntemi Oryantalizm felsefesinin temellinde yer alır. İyi olan kötüye göre, merhametli gaddara göre, yenilikçi gericiye göre anlamlaştırıldığı gibi, olumsuz Doğu (Müslüman Güney-Doğu) algısı da esasında Batıyı (Hıristiyan Kuzey-Batıyı) olumlu tanımlamak adına Batılılardan yüzyıllardır oluşturulur. Bu nedenle, Doğu ne kadar daha negatif niteliklere sahip gösterilir ise, Batı onun zıddı olarak, bir o kadar pozitif özelliklere otomatik olarak sahip olur¹¹. Batı ülkeler denildiği zaman, Arnavutluk, Sırbistan, Bulgaristan gibi Balkan ülkeleri ilk akla gelmez. Batılı olmak hem din, ırk, siyasi ve ekonomik unsurlara bağlı hem de coğrafik yerleşime bağlıdır. Sosyo-ekonomik gelişmiş

⁸ İsmail Kadare'nin tartışmalı siyasi görüşleri ve hayatı hakkında Nedim Emin'in *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu* (100).

⁹ Enver Hoca'nın güvenini ve sempatisini 1963'te yazdığı parti yanlısı şiirlerle kazanan Kadare, 1973'te Arnavutluk'ta genel olarak yazarlara uygulanan ağır sansür döneminden etkilenmemiş, 1970-1982'ye kadar parlamentoda görev almış ve yurtdışı seyahat ve yayım hakkına sahip olan çok az yazardan bir tanesi olmuştur. Daha fazla bilgi için Barry Baldwin *Call me İsmail: On Kadare*.

¹⁰ Daha fazla bilgi için Marinus Ossewaarde'nin *İsmail Kadare's Idea of Europe*.

¹¹ Daha fazla bilgi için Edward W. Said'in *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*.

Avrupa ülkeleri için Balkan devletleri Osmanlı'dan, onun varisi olan Türkiye Cumhuriyeti'nden ya da Türkiye'nin de doğu-güneyinde bulunan Müslüman ülkelerden farklı konumda tutulsa da, coğrafik yönden Balkanlar sınırdır ve ekonomik, sosyolojik, siyasi açılardan sorunları vardır. Bu nedenle, kuzey-batıda bulunan Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş görülmezler ve Avrupa'ya ait olduklarını sıkça kanıtlamak zorunda kalırlar¹². Bir zamanlar Osmanlı Devleti kapsamında olan Balkan ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanma sürecinde ve kazandıktan sonra Osmanlı'yı, daha sonra da Türkiye'yi aktif bir şekilde 'ötekileştirir'. 'Ötekilerden' farklı, hatta zıt özelliklere sahip olan bir 'biz' oluşturma eyleminde bulunarak Osmanlı'yı kötülerler. Buna benzer faaliyetler görülür bir şekilde özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Balkanlardaki komünizm etkisinin yaygın olduğu zamanlarda yazılan Balkan edebiyatında bulunur.

Kadare'nin *Kuşatma* romanında bu tutum fazlasıyla mevcuttur – Hıristiyan Arnavut bir 'bize' karşı Müslüman Osmanlı 'diğerleri'. Bu ayrım Kadare'nin eserinde bir tek tematik kurgu boyutunda görülmez, aynı zamanda romanın yapı unsurlarından biri olan anlatıcı unsuruna da yansıtılmıştır. Çoğu kitap değerlendirilmelerinde belirtildiği gibi *Kuşatma*'daki olay ve durumlar, iki farklı anlatıcıdan ve iki farklı bakış açısından aktarılır. Birinci anlatıcı kale içindedir ve çoğul birinci kişi zamiri 'biz' olarak okuyucunun karşısına çıkar ve kale içindeki duyguları ve genel durumu anlatır. Diğer anlatıcı ise, her şeyi bilen – Osmanlıların düşüncelerine, korkularına ve isteklerine varana kadar – hâkim bakış anlatıcı açısından Osmanlı kampında olan bitenleri aktarır. Böyle bir anlatım tarzının etkileri üzerinde durulmalıdır; çünkü anlatıcı unsuruyla da Kadare Güney-Doğunun ve Kuzey-Batının temsil ettikleri değerler ve anlayışlar arasında çatışmayı yansıtır. Kale içinden ses okuyucuya seslenerek Arnavut halkının mağduriyetlerini doğrudan hissettirir ve okuyucuyla derin ve duygusal bir bağ kurmayı amaçlar, okuyucunun hislerine yöneliktir. Kale dışındaki – Türk tarafında olayları anlatan hâkim bakışına sahip olan ses ise – daha bilimseldir ve duygusal eylemlerde bulunmaz. Tam tersine, anlatıcıyla amaçlanan objektif ve gerçekçi bilgi aktarımıdır. Böylece, Türklerin hakkında anlatılan her bir barbarlık daha doğruymuş gibi okuyucuya geçmesi beklenir. Çalışmanın devamında, anlatıcı unsurunda olduğu gibi, *Kuşatma*'daki olumsuz Osmanlı imgesini güçlendiren üç ana tema- Osmanlı ve kadınlara davranış, Osmanlıların kötü kişilik ve fiziksel özellikleri ve Osmanlılara karşı duran ilahi güç/doğa- detaylı incelenecektir.

Farklı dönemlerde ve coğrafyalarda kadınların toplumdaki konumları tarih boyu değişmiştir. Osmanlı Devletinde de bu böyledir. Fakat her ne kadar Osmanlı'nın farklı dönemlerinde kadınların hayatı değişse de, İslam dininden gelen belirli maddi, manevi ve

¹² Balkan ülkelerinin Avrupa'ya doğru kat ettikleri yol, Avrupa'ya aitlikleri gibi konular 20. yüzyılın sonlarında ve 21.yüzyılda daha da fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Bu konuda çalışmalardan bir tanesi de Gazmend Qorraj'ın *Integrating the Western Balkans into the European Union: Overcoming Political and Economic Constraints* 'dir.

hukuki haklara daima sahip olmuşlardır¹³. Saraylarda ve toplumda Osmanlı kadınları aktif ve etkin roller oynamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan, II. Dünya Savaşı sonrası artan ve günümüzdeki İslamofobi ile belirli koyu Hıristiyan milliyetçi kesimlerden zirveye ulaştırılan İslam devletlerine olumsuz yaklaşım, Osmanlıdaki kadınları da köleden farksız yansıtmamıştır. Oysaki tarihi gerçekler kadınların hayat standartlarının hiç de Kadare gibi yazarlardan dayatılmaya çalışıldığı gibi değildir. Haremelerde dahi cariyeye olarak tanımlanan kadınlara eğitim verilmiş, okuma, yazma, dikiş, nakış, çalgı aletleri ve musiki öğretilmiştir. Valide Sultanlar ise ekonomik ve siyasi güçlere sahip olup tarihin yönünü değiştirecek kararlar almış ya da padişahları yönlendirmiştir. Kırsal kısımlar da kadınlar erkeklerle birlikte toprakları işlemiş, kilimler döşeyip ev işleriyle ilgilenmiştir. Kadının malına, ırzına kast etmek saldırıda bulunmak da İslam hukukunda cezaya saptırılmıştır. Osmanlı Devletindeki kadının durumu tarihi belgelere göre böyleyken, Kadare'nin *Kuşatma* romanı çok farklı bir resim çizer. Ana karakter Başkomutan Uğurlu Dursun Paşa'nın hareminden getirdiği eşlerine davranışı olsun, eşlerin aralarında konuşurken Osmanlı'daki kadınların hayatı hakkında verdikleri bilgiler ya da askerlerin esir aldıkları yabancı kızlara insanlık dışı davranışları – kadını cinsel objeden ya da satılıp alınan bir maldan daha değersiz gösterir.

Dördüncü eşiyile cinsel ilişkiye girdikten önce ve sonrasında Dursun Paşa genç kadınla hiçbir şekilde konuşmaz. “[A]it olduğu adamın haşin ve sert yüzüne” (18) bakan kadın, sorduğu sorulara dahi cevap almaz (18). Fiziksel yaklaşımdan hariç, Paşanın eşiyile iletişim kurmaması ve bir nesneymiş gibi cinsel organına, cinsel organı etrafındaki tüylenmeye ve ıslaklığa bakması (17,18) Osmanlı'daki kadını konum olarak değersiz ve nesnel gösterir. Bu algı Sekizinci Bölümde eşler arasındaki konuşmalarla daha da kuvvetlenir. Dursun Paşa'nın eşlerinden biri, ismi dahi olmayan ‘Sarışın’ olarak hitap edilen yabancı kadındır. Diğer üçü de Türk eşlerdir. Leyla, diğer kadınlardan farklı olarak, tek “başka bir adamı tanımış” ve “her durumda en bilge”(173) olanlarıdır. Kızı olan Aysel - Paşa'ya anne sütü içirerek Paşanın cinsel dikkatini üstünde tutmayı başaran eş olarak tanıtılır (172). En küçükleri, Birinci Bölümde Paşayla ilişkiye girip daha sonrası hamile kalan Eçer ise cinselliğe ilgisiyle yansıtılır. Yazar bu eşlerin buldukları çaresiz durumu Leyla'nın paylaştığı büyük hayal aracılığıyla okuyucuya bildirir:

“Ben...Ben... Dürüst olmam gerekirse, en büyük hayalim hep bir erkekle konuşmak olmuştur... Yani sohbet etmek. Onunla yatmak değil, saatlerce hiç susmadan, şafak sökene kadar konuşmak...bir daha hiç konuşmayacak kadar...”

“Ne demeye çalışıyorsun?” diye karşı çıktı Aysel. “İlk kocanla hiç konuşmadın mı?”

¹³ Osmanlı'da kadınların sosyal-ekonomik konumları, eğitimleri ve hakları hakkında daha fazla bilgi için: Mehmet Taş'ın *Saray Kadınları'nın Osmanlı Devlet Yönetiminde Çeşitli İşlevleri*.

“Asla! Gece kadar acımasızdı. Şimdiki ise yalnızca bir kez konuştu. Ve konuştuğu şey de ne hakkındaydı biliyor musun? O anı düşününce bile dehşete kapılıyorum. Şunu sordu: ‘Eski kocanın seni nasıl becerdiğini anlat.’” (173)

İnsanları hayvanlardan ayıran yetenekler arasında ‘konuşma’ çok önemli yer alır. Konuşma yeteneği kompleks düşünme yetisiyle bağlıdır ve fikirleri, düşünceleri hisleri aktarmak adına insanlar tarafından kullanılır. Osmanlı erkeklerinin eşleriyle fiziksel ilişki harici iletişimde bulunmamaları, kadınları önemsemediklerini, hatta ve hatta insandan daha düşük bir konumda gördüklerinin göstergesidir. İmha edilen bu düşüncüyü, Kadare okuyucuya hem Birinci Bölümde anlatıcı tarafından hem de Sekizinci Bölümde eşlerden biri olan Leyla’nın ağzından dinletir. Leyla’nın ‘en büyük hayali’ aslında her bir kadının en doğal hakkı olan - eşyle konuşmaktır. Osmanlı hükümdarlığı altında iki evlilik geçirmiş bu kadın sadece bir kez Paşa ile konuşmuştur, konuşmanın konusu da tekrar cinsellikten ibarettir – Leyla’nın eski eşinin onu ‘nasıl becerdiği’.

Seyhan Murtezan İbrahimi’nin Kadare’nin *Kuşatma* ve Laun Starova’nın *Kül Kalesi* üzerindeki makalesi, Kadare’yi Osmanlı erkeklerini zevkine düşkün ve özellikle yabancı kadın esirlere karşı uygunsuz tavırlar içinde gösterdiği için eleştirir. Bu çalışma, İbrahimi’nin yorumuna ek olarak, yabancı kadınlara uygulanan sistematik tecavüzleri ve zulümleri Paşa eşlerinin ve hadım Hasan’ın bakış açılarından ele alır. Böylece, yabancı kadınlara romanda yapılanların Osmanlı erkeklerini kötülemekle birlikte, Osmanlı kadınlarıyla karşılaştırma açısından önemlerini gösterir. Kadare, Osmanlı kadınlarını da Osmanlı erkeklerini olduğu gibi olumlu göstermez. Eçer, örneğin, efendisinin değişme ihtimali ve yeni erkekler tanıma düşüncesi karşısında heyecan duyar (176, 180). Genç eşi bu tip coşkulu hayallerden bir tek sarsmayı başaran ise Leyla’nın Arnavutluk kızlarına yapılanlardan bahsetmesi olur:

“Gerçekten de esir alınmak ister misin?” diye sordu Leyla. “Akıncıların iki hafta önce getirdikleri Arnavut kızlar hakkında Hasan’ın anlattıklarını unuttun mu? Kampımızda ancak bir gece kalabilmişlerdi. Şafak söktüğünde hepsi toprağı boylamıştı.”

[...] “Hasan onları görmüş,” diye devam etti Aysel. [...] Yanıma gelip, ‘Aysel hanım, onları gördüm, hepsi beyazdı, kağıt gibi bembeyazdılar’ dedi.”

[...] “Hasan bana başka korkunç şeyler de anlattı,” diye fısıldadı Aysel, Leyla’nın kulağına. “Ertesi gece askerler Arnavut kızların mezarlarını açmak istemişler. Cesetlere tecavüz etmekten zevk alan adamlar olduğunu duymuş muydun? Bu yaptıklarına ne isim verildiğini şimdi hatırlayamıyorum. Neyse, gece yarısında...” (176)

Arnavutluk kadınların bir gün içinde hayatlarına son veren tarif edilemez işkence, vahşet, tecavüz ve ölümlerinden sonra cansız bedenlerine taciz eylemi karşısında, okuyucunun tepkisiz kalması neredeyse imkânsızdır. Bu görsel anlatım Orta Bölümde,

kızların getirildiği sahnede daha da detaylı Kadare’den ele alınır. Bu denli vahşetler içeren görüntülerin amacı kuşkusuz Osmanlı erkeklerini insani değerlerden yoksun, canavar olarak göstermektir. Peki, Osmanlı kadınlarından Arnavutluk kadınlarına yapılan suiistimali duymak nasıl bir amaç taşır? Türk eşlerinin bulunduğu kamp mekânında gerçekleşen tecavüz olayları, Türk kadınlarının konuşmalarına ve davranışlarına dikkatli bakıldığında, empati kurmadıklarını, hatta böyle bir durumda beklenen tepkileri göstermedikleri görülür. Bu ifade ve kelime seçimlerine yansıdığı gibi, davranışlarına da yansır. Leyla’nın ‘hepsi toprağı boylamıştı’ ifadesi ya da Aysel’in askerlerin Arnavutluk kadınların cansız bedenlerine duydukları cinsel isteği anlatırken tek takıldığı bu davranışın bilimsel adının ne olduğu ve ‘neyse’ kelimesini kullanması – iki Osmanlı eşini de merhametten, acıma duygusundan yoksun gösterir. Tek ağlayan Eçer’dir, fakat onun ağlaması da Arnavutluk kadınların maruz kaldığı işkencelerden ziyade, hamileliğin hassasiyeti olarak yorumlanır (176). Osmanlı kadınları erkekler kadar olmasa da merhamet, anlayış gibi olumlu duygulardan uzak gösterilmiştir. Özetlemek gerekirse, Arnavutluk kadınlarına yapılan tecavüz ve zulümle karşılaştırarak, Kadare Sekizinci Bölümde Osmanlı kadınlarını cinsel iştahı yüksek (Eçer’in heyecanlanması, Aysel’in anne sütünü Paşa’ya içirmesi) ve duygudaşlık kurmadan yoksun yansıtır. Böylece, bir bütün olarak Osmanlıları (erkeklerini ve kadınlarını) insani değerlerden uzak varlıklar olarak romanında anlatır.

‘Ötekileştirme’ yöntemi aracılığıyla Kadare Arnavut erkeklerini ve genel olarak kale içindeki Arnavut halkını okuyucuya olumlu yansıtır. Bunu da karşılaştırma yöntemiyle başarır. Osmanlı erkeklerini– en üst konumdaki Paşadan en alt konumdaki lağımcılara kadar görevlerini yapmayan, kötü huylara, davranışlara ve uygunsuz düşüncelere sahip olan kişiler gibi gösterir. Arnavut lider İskender Bey, diğer ismiyle George Kastrioti, halkını seven, savunan ve düşünen aynı zamanda halkı tarafından da saygı duyulan bir öndendir. Kale içindeki anlatıcı daha romanın başında Kastrioti’yi kulelerin onarımıyla, silah ve erzak stoklamalarıyla, kısacası, halkının kuşatma sürecinde sıkıntı çekmemesi için ön hazırlıklarla ilgilendiğini anlatır (5). Çocuklarıyla birlikte kaleden ayrılan önder halkıyla “duygulu biçimde vedalaşır”(6) ve Osmanlıların saldırdıkları zamanlarda, kalede bulunmamasına rağmen, yakın dağlardan işaretler göndererek kuşatma sürecini yönlendirir ve halkının kuşatmadan zaferle kurtulmasına vesile olur. Başkomutan Uğurlu Dursun Paşa ise İskender Bey’e zıt olarak, yalnız, düşünceli ve korkuları olan bir adamdır romanın başından sonuna kadar. Sıkça onu “çadırının önünde yalnız başına duru[rken]” (7) konumunu kaybetme korkularına kapılmış görür okuyucu. Uğradığı yenilgilerin de gösterdiği gibi, Dursun Paşa bir önderin sahip olması gereken stratejik planlama ve sağlıklı karar alma gibi kabiliyetlere sahip değildir. Ayrıca George Kastrioti’den farklı olarak saygı duyulan da bir lider değildir. Bir sürü yenilgiden sonra da romanın sonunda intihar ederek tek başına ölür. Osmanlı Başkomutanı gibi bir zayıf önder yanında İskender Bey’in olumlu özellikleri kuşkusuz daha da belirgin hal alır.

Kuşatma'daki Arnavut halkı birliktir. Bu 'biz' bir kişi gibi düşünür, hisseder ve hareket eder. Kale içindeki 'biz' Osmanlı cephesindeki 'ötekileri' gibi bölük değildir, kişisel menfaatleri için eylemlerde bulunmaz. Romadaki olumsuz Osmanlı imgesini körükleyen unsurlardan bir tanesi de kendi çıkarları için gözlerini kırpmadan devletlerini riske ve yandaşlarını ölüme sürükleyen Osmanlıların düşüncesiz kararları ve davranışlarıdır. Örneğin, savaş kararları alınan Divan toplantılarında cepheleşmiş iki grup daima tartışır: bir yandan akılcı grubunu oluşturan mühendis Saruç ile levazım amiri, diğer yandan ise dindar kesim – müftü ile astrolog (44-48, 198-200). Bu kişilerden hiçbir tanesi aslında Devlet'i düşünerek hareket etmez. Mühendis için önemli olan yaptığı topların faaliyete geçmesidir – kimi öldürdükleri ya da ne amaçlar için kullandıkları önem taşımaz (36). Levazım amiri ise Osmanlı tarafından askerlerin ölmesini arzular, çünkü ancak sayı olarak azaldıklarında kalan erzaklar yeterli olacaktır (219-220). Müftüye gelince, o ise sırf akılcı kısımın zıt fikirde olmak adına, onların sunduğu düşüncelere zıt yorumlarda bulunur (200). Böylece, Osmanlı Devleti kalenin içindeki 'bize' göre 'öteki' olarak sadece yansımaz; kendi içinde de 'ötekileşmesiyle', hainlikleriyle dikkat çeker ve okuyucuda olumsuz izlenim bırakır.

Kadare Osmanlıların davranış ve düşüncelerini Arnavutluların davranış ve düşünceleriyle karşılaştırarak olumlu Arnavut ve olumsuz Osmanlı imgesini güçlendirmekle yetinmez, aynı zamanda da Osmanlıların fiziksel özelliklerine dikkat çeker. Kadare'nin oluşturduğu Osmanlı dış görünüşü de hoş değildir. Bu erkekler bir tek kişilik olarak değil aynı zamanda fiziksel olarak da çirkinlikleri okuyucuda iğrenme hisleri uyandırır. Tarihçi Çelebi'nin:

[a]klına ister istemez bir savaş destanında yer almayı hak etmeyen özellikler geldi: Olça Karaduman'ın gözündeki arpacık, müftünün astımı, Üç Kurtoğmuz'un fazlalık dişi, adaşı Üç Tunçkurt'un ellerindeki pütürler ve diğerlerinin kamburları, kısacık boyunları, korkuluğa benzeyen kolları, siyatik omuzları ve elbette Kürdişçi'nin burnundan çıkan çirkin kıllar.(24)

Osmanlılar hem içten hem dıştan ucubedir. Yarattığı olumsuz Osmanlı kişiliğini Osmanlıların yüzlerine, vücutlarına da yansıtır Kadare. Batı-Doğu düalizmini burada da kullanır. Kale içindeki Arnavutluk halkın güzelliğinden bahsetmeye gerek kalmadan 'ötekileşme' yöntemi sonucuyla her bir yönüyle çirkin olan Osmanlılar – her bir yönüyle güzel olan Arnavutluları otomatik olarak karşılaştırır.

Kuşatma'da bir tek şahıslar önem taşımaz. Kişilerin yetmediği yerde, doğa, ilahi takdir Arnavutluların yardımına koşar. Romadaki yağmur da bu denli bir ilahi takdirin simgesidir. Kale içindeki anlatıcı, romanın en başından itibaren her bölüm öncesi Arnavutluları Hıristiyan dinine nasıl uygun dualarda bulduklarını dillendirir. Onların içten ibadetleri de, her şeyin olduğu gibi, Osmanlı kampındaki ibadetlerle karşılaştırılır. Kale dışındaki anlatıcı bir yandan rakı içen diğer yandan Kuran'dan surelerin okunduğu (53), dervişlerin dönüp, yere düşüp "nefes almadan haykır[dıkları]" (55) bir resim çizer. Bu tabloyu da kale içindeki anlatıcı şu şekilde yorumlar:

TOBİDER

Saldırı öncesinde bize izlettikleri manzara bütün savaşlardan, hatta bütün katliamlardan bile daha korkunçtu. [...] Böylesi bir çılgınlığı ne görmüş ne de duymuştuk [...] Erkekler haykırarak, çılgınlık atarak, dualar okuyarak, dans ederek kendilerini kurban olarak sunuyor[...] askerler baykuş gibi inliyor, davullarını delice çalıyorlardı. [...] ay ışığı onları aynı anda hem rahatsız ediyor hem de heyecanlandırıyordu. [...] bütün mistisizmi ve barbarlığıyla Asya, bizi yutmaya hazır karanlık bir mezardı. (63)

İnsan dışı, barbar davranışlar ve ibadet şekli Osmanlıları ve inandıkları İslam dinini korkunç ve menfi gösterir. Medeniyetten uzak Doğuya ait olan bu erkeklerin, çıkardıkları seslerle, aydan etkilenmeleriyle, Arnavutluları ‘yutmaya’ hazır olmalarıyla canavarlardan farkları yokmuş gibi yansıtılır. Bu ‘öteki’, “bütün mistisizmi ve barbarlığıyla Asya[’ya]” ait olan Osmanlılar medeni davranışları ve merhametleriyle Batı’ya ait olan Arnavutlulardan çok farklıdır. Kuşatma boyunca bu barbar görünüşlü Osmanlılar sırf kazanmak için başvurmadıkları cani yöntem kalmaz. Bir atı susuz bırakarak, işkence ederek, kaleye giden su kaynağını bulur bulmaz kestikten sonra, yağmur yağmasın diye dualara başlarlar. Hem kale içinden ve kale dışından yağmur duaları eksilmez. Arnavutlular yağmurun yağması için yalvarırken, Dursun Paşa bunun savaşın sonu ve Osmanlı tarafının galibiyeti olacağını bildiği için – istemez. Duaları kabul olan, her türlü ıstıraba ve işkenceye maruz bırakılan, tabii ki de Arnavutluk halkı olur. Kadare Hıristiyan dinin üstünlüğünü ilahi takdirin Arnavutluların yanında olduğunu göstererek bu kez belirtir. Arnavutlulara hayat veren yağmur, kuşatmanın sonunu ve Osmanlıların galibiyetini getirir. Susuzluktan ölmelerini, pes etmelerini bekleyen Osmanlı Paşası – yağmurun yağmasıyla eceline kavuşur ve intihar eder.

Romanını Eçer’in düşük yapmasıyla (311-312) ve Sarışın’ın kendi dilinde hüznü “yumuşak bir tonla bir şarkı mırıldanma[sıyla]” bitiren Kadare, son olarak da sembolik bir şekilde Osmanlı’nın kaybettiğini vurgular. İntihar eden paşanın varisi olmayacaktır ve Arnavutluk halkına yapılanları anımsatan hüznü dolu dahi olsa, şarkılar Türkçe söylenmeyecektir. Osmanlı mirasını bu denli Arnavutluk’ta istemeyen, Kadare, siyasi görüşlerini *Kuşatma* romanında da güçlü kalemiyle yansıtır. Fikir hürriyetini yaşadığımız bu çağda, kimse kimsenin düşüncelerine ve duygularına karışamaz. Hiç kimse de edebi kurgunun tamamıyla gerçekleri yansıtmamasını bekleyemez. Böyle bir beklentinin gerçekleşmesi mümkün olmadığı gibi, doğruluğu da tartışılır. Fakat ‘diğerleştirmenin’, asırlardır oluşturulan Batı/Kuzey –Doğu/Güney, Hıristiyanlık – İslam düalizmlerin neden oldukları can kayıplarına, insan sınıflandırmalarına ve genel olarak sorunlara da suskun ve tepkisiz kalınmamalıdır. İsmail Kadare propaganda yoluyla Arnavutluk halkının Osmanlı geçmişini, ondan kalan mirasını reddetme hakkına sahiptir. Siyasi kurgu yoluyla yeni bir Arnavutluk kimliği de oluşturmayı istemekte de özgürdür. Bu durumda yanlış olan isteklerinden ziyade başvurduğu yöntemlerdir. Kuşkusuz, bunca dile tercüme edilmiş, ödüller kazanmış bu eserin Arnavutluk halkını yüceltmekten ve yeni kimliklerini oluşturma eyleminden farklı olarak, kurduğu olumsuz Osmanlı/Müslüman imgesiyle İslamofobinin bu kadar yaygın olduğu devirde, Türk/Müslüman/ Batı’ya ayıt olmayana karşı antipatiyi

körüklemiştir. Bunu okuyucunun düşünmesi gerektiği kadar, hatta okuyucudan da fazla dikkate alması gerek Man Booker gibi ödülleri veren hürriyeti, barışı, sanatı, genel olarak insanlığın gelişimini ve iyiliğini misyon etmiş kurumların alması gerekir. Eserlerin geniş topluma gönderdikleri mesajlar daha büyük bir dikkatle değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ademi, Rahman. (2013). Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlular, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6. 26: 7-19.
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi26_pdf/ademi_rahman.pdf.
- Anık, Mehmet. (2012). Çok kültürcülük ve Osmanlı Devleti, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27: 117-130. file:///C:/Users/asus/Downloads/62-122-1-SM.pdf.
- Baldwin, Barry. (2008). Call me İsmail: On Kadare, Center for Islamic Pluralism. Web. 11.06.2019. <http://www.islamicpluralism.org/1754/call-me-ismail>.
- Demir, Onur Alp. (2019). Osmanlı Devletinde Uygulanan Adem-i Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli: Millet Sistemi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9.17: 411-426. <http://busbed.bingol.edu.tr/download/article-file/689159>.
- Emin, Nedim. (2014). *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Kadare, İsmail. (2011). *Kuşatma*, Çev. Hasan Kaya. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Martı, Huriye. (2018). İslamofobi ve Avrupa’da Müslüman Kadın İmajı, *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7.13: 36-46.
<https://dergipark.org.tr/gifad/issue/34455/380668>.
- Murtezan-İbrahimi, Seyhan. (2017). İsmail Kadare’nin Kuşatma ve Laun Starova’nın Kul Kalesi Romanlarında Kimlik Sorunu, *Mediterranean Economy, Culture, Architecture and Security: First Mediterranean International Conference on Social Sciences*. Sarajevo: University of Donja Gorica.
https://www.academia.edu/35918137/Ismail_Kadarenin_Ku%C5%9Fatma_ve_Laun_Starovan%C4%B1n.
- Orwell, George. (1977). *1984*, New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
- Ossewaarde, Marinus. (2015). İsmail Kadare’s Idea of Europe, *The European Legacy. Taylor and Francis Online* 20.7: 715-730.
<https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1065097>.
- Qorraj, Gazmend. (2010). Integrating the Western Balkans into the European Union: Overcoming Political and Economic Constraints, *European Perspectives-Journal on*

European Perspectives of the Western Balkans 2.2: 79-92.

http://www.jeanmonnetchair.info/file/2_CEP_Revija_Qorraaj.pdf.

Said, W. Edward. (1995). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. New Delhi: Penguin Books.

Saygılı, Hasip. (2015). 20. Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı, *Bilge Strateji* 6. 10 (2014): 35-62.

<http://bilgestrateji.com/index.php/makaleler/86-20-yuzyilin-baslangicindan-gunumuze-arnavutlarda-osmanli-ve-turkiye-algisi>.

Taş, Mehmet. (2014). Saray Kadınları'nın Osmanlı Devlet Yönetiminde Çeşitli İşlevleri, *Turkish Studies* 9.10: 1293-1312.

<https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/9/10/arastirmax-saray-kadinlarinin-osmanli-devlet-yonetiminde-cesitli-islevleri.pdf>.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.3>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 23-36

FEDERAL ALMANYA EĞİTİM SİSTEMİ

FEDERAL GERMANY EDUCATION SYSTEM

Sibel DOĞAN¹

ÖZ

Toplumların kalkınmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri eğitimidir. Her ülkenin sosyal, siyasi, ekonomik yapısına uygun bir eğitime ihtiyacı olmaktadır. Bu nedenle toplumların eğitim sistemleri farklılaşmaktadır. Aynı zamanda uygulanan eğitim sistemleri dinamik bir yapıya sahip olmaktadır. Buna bağlı olarak sistemde toplumun ihtiyaçlarına göre zaman zaman gerekli değişiklikler yapılmaktadır. Eğitim, ülkelerin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmesini sağlamaktadır. Eğitimle ekonomi ve kalkınma arasında oldukça güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çok sayıda göçmen vatandaşın yaşamakta olduğu Almanya, Dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahip olan ülkelerinden biridir. Federal Almanya uluslararası sınavlarda başarılı bir ülkedir. Bu başarıyı getirense eğitim sistemidir. Toplumların ihtiyaç duyduğu insanları yetiştiren ana faktör eğitimidir. Bu nedenle ülkelerin eğitim sistemini özenle oluşturması gereklidir. Diğer bir deyişle eğitimin doğru yapılandırılması gerekmektedir. Eğitim sistemi doğru yapılandırıldığında sistem doğru işlemektedir. Bunun sonucunda örgütsel amaçlar gerçekleşmektedir. Aynı zamanda örgütlerinin verimli çalışması sağlanmaktadır. Eğitim örgütleri ülkelerin geleceğini şekillendirmektedir. Bu nedenle her ülkenin eğitim sistemi o ülkenin kalbi gibidir. Eğitim sistemi düzgün çalışmadığında bütün sistem çökmektedir. Bu nedenle farklı ülkelerin eğitim sistemleri dikkatle incelenmelidir. Bu eğitim sistemlerindeki uygulamalar dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada dünyada söz sahibi ülkelere biri olan Almanya'nın eğitim sisteminin incelenmesi

¹ Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi E-mail: sibeldastekin@hotmail.com.

amaçlanmıştır. Bu amaçla Federal Almanya'nın eğitim sisteminden bahsedilmiştir. Bu çalışmada öğretmen yetiştirme ve yönetici yetiştirme politikasına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Toplum, Kalkınma.

ABSTRACT

One of the most important factors for the development of societies is education. Every country needs an education appropriate for its social, political and economic structure. Therefore, education systems of societies differ. At the same time, the applied education systems have a dynamic structure. Accordingly, necessary changes are made in the system from time to time according to the needs of the society. Education enables countries to train the manpower they need. There is a very strong relationship between education and the economy and development. Germany, where many immigrant citizens live, is one of the countries with the greatest economic power in the world. Federal Germany is a successful country in international exams. It is the education system that brings this success. Education is the main factor that educates the people that societies need. For this reason, countries must carefully create the education system. In other words, education should be structured correctly. When the education system is configured correctly, the system functions correctly. As a result, organizational goals are achieved. At the same time, their organizations are provided to work efficiently. Educational organizations shape the future of countries. Therefore, the education system of every country is like the heart of that country. When the education system is not working properly, the whole system collapses. Therefore, education systems of different countries should be examined carefully. Applications in these education systems should be taken into consideration. In this study, it is aimed to examine the education system of Germany, one of the countries having a voice in the world. For this purpose, the education system of the Federal Germany was mentioned. In this study, the policy of educating teachers and educating managers is also mentioned.

Keywords: Education, Society, Development.

Giriş

Almanya doğusunda Polonya ve Çek Cumhuriyeti, güneyinde Avusturya ve İsviçre, kuzeyinde Danimarka, batısında Fransa, Lüksemburg ve Belçika ile komşudur. Yüzölçümü 357,137 km²'dir. Resmi dil Almanca'dır. Başkenti ve en büyük şehri Berlin'dir. Yaklaşık 83 milyon nüfusu bulunmaktadır (europa.eu). Dünyanın üçüncü büyük ekonomik gücüne sahip olan ülkenin ekonomisinde en önemli payı %25.8 ile sanayi sektörü almaktadır. Onun dışında kamu yönetimi, savunma, eğitim, sağlık, sosyal iş faaliyetleri, toptan ve perakende ticaret, ulaşım, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinin ekonomide payı bulunmaktadır (europa.eu).

Almanya'da 15 yaşın altındaki nüfus toplam nüfusun %14'ünü, 65 yaş üstü nüfusa %20'sini oluşturmaktadır. Erkeklerin 77, kadınlarinsa 82 yıl ortalama ömrü bulunmaktadır. Almanya'da resmi bir din bulunmamaktadır. Federal Almanya Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşında yenilmiş, sonrasında 1949 yılında Doğu Almanya ve Batı Almanya olarak ikiye ayrılmıştır. 3 Ekim 1990'da tekrar birleşmiş bugünkü siyasi sınırlarına kavuşmuştur. Yönetim şekil Parlamenter Cumhuriyettir. Devleti temsil eden bir cumhurbaşkanı vardır. Bir de şansölye olarak da ifade edilen ve iktidar partisinin lideri olan başbakan bulunmaktadır (europa.eu). Bu araştırmada literatür taramasına dayalı olarak Federal Almanya ile ilgili eğitim sisteminden bahsedilmektedir.

Federal Almanya Eğitim Sistemi

Almanya, 16 eyaletten oluşan federal bir devlettir. Eğitim sisteminin işleyişiyle ilgili yetkiler eyalet hükümetleri ile federal devlet arasında paylaşılmıştır, ancak eğitim konusu büyük ölçüde eyaletlerin yetki alanına girmektedir. Bu nedenle Federal Anayasa'da eğitim ve kültür konularıyla ilgili çok az hükme yer verilmiştir. Bu konulardaki esas hükümler eyaletlerin kendi yasalarında yer almaktadır. Anayasadaki eğitim ve kültür konularıyla ilgili hükümler şunlardır (KMK, 2012):

- Madde 4: Din seçme ve inanç özgürlüğü,
- Madde 5: Güzel sanatlar ve bilim, araştırma ve öğretim özgürlüğü,
- Madde 7: Bütün okul sisteminin devletin denetiminde olması,
- Madde 12: Meslek seçme ve seyahat etme özgürlüğünün garanti altına alınması,
- Madde 30: Eyaletlerin kültürel bağımsızlıklarının tanınması,
- Madde 75: Federal hükümete yükseköğretim konusunda eyaletlere talimatlar verme yetkisinin tanınması,
- Madde 91: Federal hükümetin yükseköğretim kurumlarının yapımı, planlaması ve bilimin desteklenmesine katılımının öngörülmesi.

Kademelere göre eğitim amaçlarına bakıldığında okulöncesi eğitimin amaçları çocukların seviyelerine uygun etkinliklerle bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini

sağlamaktır. Diğer bir deyişle oyun yoluyla eğlenerek öğrenmesini, dilsel gelişiminin artmasını ve sosyalleşmesini sağlamaktır (KMK, 2012).

İlköğretimin amaçları öğrencilerin temel bilgi ve becerileri edinmelerini, toplumsal hayata uyum sağlamalarını, kişiliklerinin gelişmesini, iletişim becerilerini geliştirerek sosyalleşmesini sağlamaktır (BMBF, 2015).

Ortaöğretim I. Kademenin amaçları yeteneklerine ve başarı durumlarına göre yönlendirilen öğrencilerin temel becerilerinin, fiziksel ve sosyal becerilerinin gelişmesini sağlamaktır. Bu kademedeki öğrencilerin topluma uyum sağlayan bireyler olmasını sağlamak da amaçlanmaktadır (KMK, 2012).

Ortaöğretim ikinci kademenin amaçları, öğrencilerin sorumluluk duygusunu arttırmak, istek ve yeteneklerine uygun eğitim almalarını sağlamak, bağımsız, eleştirel düşünebilen, kendine güvenen bireyler yetiştirmesini sağlamaktır (BMBF, 2015).

Federal Almanya'nın eğitim sisteminin amaçlarına bakıldığında okul öncesi eğitimde dilsel gelişimin, ilkokulda temel bilgi ve becerilerin kazanılmasının, ortaöğretim birinci kademedeki öğrencilerin yeteneklerine göre okullara yönlendirilmesiyle fiziksel ve sosyal becerilerinin gelişmesinin, ikinci kademesinde ise kendine güvenen, eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirilmesinin vurgulandığı görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı dünyada sosyal ekonomik ve siyasi olarak kalkınmasının yanı sıra söz sahibi ülkelerden biri olan Almanya'nın eğitim sisteminin incelenmesini sağlamaktır. Bir ülkenin geleceği büyük oranda eğitim sistemine ve bu sistemin işleyişine bağlı olmaktadır. Eğitim sisteminin başarısı siyasi, sosyal ekonomik kalkınmanın da temelindeki etken olarak yer almaktadır. Zira sistemdeki eksiklik ve aksaklıklar belirlenmediği takdirde bu etki sağlık, ekonomi gibi pek çok alana da olumsuz yansımaktadır. Farklı ülkelerdeki eğitim sistemleri tanımak ve bilgi sahibi olmak, değişimin farkında olmak anlamına gelmekte ve ülkelerin eğitim sistemlerini karşılaştırma imkanı sunmaktadır. Bu anlamda bu araştırma gelişmiş ülkeler arasında önemli bir yeri olan Almanya'nın yönetim yapılanması, eğitim kademeleri, kademeler arasında geçişler, sınavlar, öğretmen ve yönetici yetiştirme hususlarında ayrıntılı bir bilgi sunarak, bu ülkenin eğitim sistemi hakkında genel bir fikir oluşmasını sağlamaktadır.

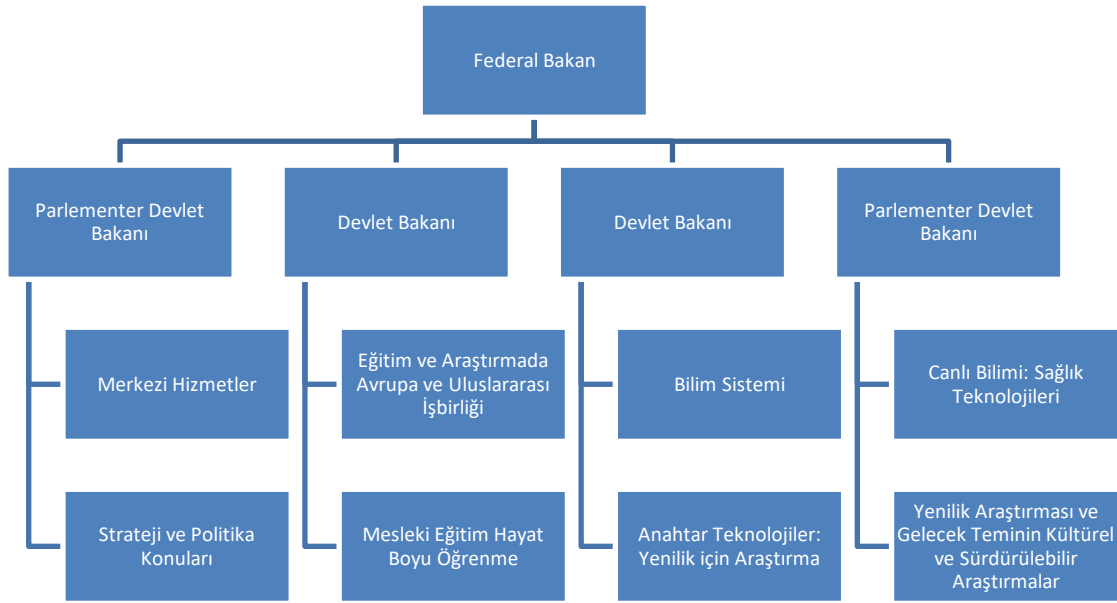
Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Buna yönelik olarak bu konuyla ilgili kitaplar, dergiler, makaleler, ulusal ve uluslararası dergiler vb kaynaklardan yararlanılmış bunlara dayalı olarak bir derleme yapılmıştır. Alman eğitim sistemiyle ilgili temel hususlar belirlenmiş, bu hususlarla ilgili ulusal ve uluslararası kaynaklardan tarama gerçekleştirilmiş ve süreçte yer alan konuların dikkat çeken kısımlarından bahsedilmiştir. Böylece araştırma Alman Eğitim sistemiyle ilgili bir genel çerçeve oluşmasını sağlamıştır.

Eğitim Sisteminin Yapılanması

Bu başlık altında eğitim sisteminin yapılanması yönetsel yapılanma ve okul yapılanması olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.

Yönetsel yapılanma. Almanya’da eğitim sisteminin sorumluluğu 16 eyalet ve Federal Hükümet arasında paylaşılmıştır. Eyaletler yasa yapma hakkına ve kendi eğitim bakanlarına sahiptir. Bu bakanlar okullardan, yükseköğretimden, yetişkin eğitiminden ve sürekli eğitimden sorumludur. Eyaletler ve Federal Hükümet arasında koordinasyonu sağlayan çeşitli kurumlar vardır. Eğitim ve Kültür Bakanlığı Daimi Konferansı eğitim politikasını koordine etmekte ve ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, araştırma ve kültür politikası alanında daha fazla gelişme kaydedilmesi için tavsiyelerde bulunmaktadır. Ulusal seviyede, Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (BMBF) mesleki eğitim ve öğretim, yükseköğretim ve yurtdışı eğitimi hakkında ülke çapındaki politikaları yönlendirmektedir (Education Policy,2014). Şekil 1’de BMBF’nin örgüt şeması bulunmaktadır.

Şekil 1. Federal Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığının Örgüt Şeması, Kaynak. (BMBF, 2015)

Almanya’da eğitim politikalarını düzenleyen, genel çerçeveyi çizen bakanlık Federal Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığıdır (BMBF). 1994 yılına kadar Eğitim ve Bilim Bakanlığı olarak adlandırılan bakanlık daha sonra Eğitim ve Araştırma Bakanlığı adını almıştır (BMBF, 2015). Şekil 1’de de görüldüğü gibi BMBF, daimi devlet bakanı ve parlamenter devlet bakanlarından oluşmaktadır.

Parlamenter Devlet Bakanı ve Devlet Bakanlarına bağlı merkezi hizmetler ve yedi genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlükler Strateji ve Politik Konular, Eğitim ve Araştırmada Avrupa ve Uluslararası İşbirliği, Mesleki Eğitim Hayat Boyu Öğrenme, Bilim Sistemi, Anahtar Teknolojiler ve Yenilik İçin Araştırma, Canlı Bilimi: Sağlık Teknolojileri, Yenilik Araştırması ve Gelecek Temini Kültürel ve Sürdürülebilir Araştırmalardır. Bu genel müdürlüklerin alt birimleri bulunmaktadır (BMBF, 2015).

Eğitim politikasını şekillendiren başka kurumlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Ortak Bilim Konferansıdır. Ortak Bilim Konferansı araştırma fonları, bilim ve araştırma politikası stratejileri ve bilim sistemi ile ilgilenmektedir. Eğitimin politikasını şekillendiren kurumlardan biri de Almanya Bilim ve İnsanlık Konseyidir. Almanya Bilim ve İnsanlık Konseyi yükseköğretim, bilim ve araştırmanın gelişimi hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Eğitim Politikasını şekillendiren kurumlardan bir başkası Alman Rektörler Birliğidir. Alman Rektörler Birliği gönüllü bir kuruluştur ve yükseköğretimle ilgili konularla ilgilenmektedir. Eğitim politikasını şekillendiren diğer bir kurum da Mesleki Eğitim ve Öğretim Federal Enstitüsüdür. Mesleki Eğitim ve Öğretim Federal Enstitüsü mesleki eğitim ve öğretimle ilgili politika, araştırma ve uygulamalarla ilgilenmektedir (Education Policy,2014). Diğer bir deyişle Federal Almanya’da genel çerçeveyi çizen, standartları geliştiren bir bakanlık bulunmasına rağmen her eyaletin eğitim bakanlığın bulunduğu ve eğitim politikasını şekillendiren pek çok birimin olduğu görülmektedir.

Okul yapılanması. Almanya’da iki tür okul bulunmaktadır. Bunlardan biri genel eğitim yapan okullar, diğeri mesleki eğitim yapan okullardır. Genel eğitim yapan okullar okulöncesi öğretim kurumları, temel eğitim okulları ile iki kademedен oluşan ortaöğretim okullarıdır (BMBF, 2015). Şekil 2’de Federal Almanya Eğitim Sisteminin okul yapılanması yer almaktadır.

	Yüksek Okullar		Üniversite					
18	Meslek Okulu (Dual Sistem)	Meslek Okulu Tam Zamanlı	Teknik Okul	Lise Üst Kademe				
17								
16								
15	Özel Eğitim	Temel Eğitim Okulu	Mesleki Orta Okul	Çok Amaçlı Okul	Lise Alt Kademe			
14								
13								
12								
11								
10						Uyum Aşaması (Deneme/Yönlendirme Basamağı)		
9								
8	Özel Eğitim	İlkokul						
7								
6								

5	Özel Eğitim	Ana okulu (İsteğe Bağlı)
4		
3		

Şekil 2. Federal Almanya Eğitim Sistemi Okul Yapılanması (KMH, 2015).

Şekil 2’de de görüldüğü gibi Federal Almanya’da 12 yıllık zorunlu eğitimin ilk dört yılını ilkökul, geri kalan kısmını da ortaöğretimdeki birinci ve ikinci kademe okullar oluşturmaktadır. Öğrenciler, 3-6 yaş arasında okulöncesi eğitim, 6-10 yaş arasında zorunlu eğitimin ilk basamağı olan ilkökula gitmektedir. Ardından okul türüne göre 5-6 yıl süren ortaöğretim birinci kademe ve üç yıl süren ortaöğretim ikinci kademe/lise ile zorunlu eğitim sona ermektedir.

Okulöncesi eğitim. Eğitimin ilk kademesi okulöncesi kurumlardır. Bunların dışında 0-6 yaş arasındaki her yaştan çocuğun alındığı çocuk bakım evleri de bulunmaktadır. Almanya’da genel olarak 3-6 yaş grubundaki çocukların eğitim gördüğü “okulöncesi eğitimi” paralıdır ve zorunlu eğitim kapsamında yer almamaktadır. Eyaletlerin bazılarında Waldorf Okulu, Montessori Okulu gibi farklı pedagojik yaklaşımlar uygulayan okullar bulunmaktadır. Bazı eyaletlerde okulöncesi eğitim sınıfı ilkökulların bünyesinde bulunmakta ve bu okullardan ilkökula doğrudan geçiş yapılmaktadır (KMK, 2012).

İlkokul. İlkokul, eğitimin zorunlu ilk basamağıdır ve devlet okullarında parasızdır. Almanya’da altı yaşına giren çocuklar, zorunlu eğitimin ilk kademesini oluşturan ilkökullara başlamaktadır. Bu kademenin süresi eyaletlere göre değişmekle birlikte genel itibarıyla birinci sınıftan dördüncü sınıfın sonuna kadar olan kısmı, 6-10 yaşları arasındaki çocukları kapsamaktadır. Ancak Berlin gibi bazı eyaletlerde beşinci ve altıncı sınıflar ilköğretim kademesinde yer almaktadır (KMK, 2014).

Ortaöğretim I. kademe. İlkokuldan sonraki eğitim basamağı ortaöğretim olmaktadır. Bu okullarla ilgili bazı eyaletlerde yeni okul türleri oluşmuştur. Ancak eyaletlerin genelinde bulunan okullar temel eğitim okulları (hauptschule), mesleki ortaokul (realschule), lise alt devre (gymnasium), üç farklı düzeydeki okulu bir çatı altında toplayan çok amaçlı okullar (gesamtschule) dir (KMK, 2014).

Ortaöğretim II. kademe/lise. Liseler (gymnasium) ilkökuldaki başarı durumuna dayalı olarak yükseköğretim yapabilecek yeterliliğe sahip olan öğrencilerin ilkökul öğretmenleri tarafından yönlendirildiği okullardır. Farklı okul türlerine yönlendirilen öğrenciler de başarı durumuna göre bu okullara geçiş yapabilmektedir (KMK, 2012).

Ortaöğretimin ikinci kademesindeki öğrencilerin devam edebildiği ve yükseköğretime hazırlık amacı olan okullar bulunmaktadır (Gymnasium Oberstufe). Eğitiminin 10. yılını başarı ile tamamlayanlar, mesleki ortaokulu ikinci yabancı dil okuyarak başarı ile bitirenler ve Temel Eğitim Okulunda 10-B diploması alan öğrenciler ortaöğretim ikinci kademeye devam etme hakkını kazanmaktadır (Stuttgart Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği, 2013).

Özetle Federal Almanya’nın eğitim sisteminde, zorunlu eğitim ilkökuldan itibaren başlamakta, dördüncü sınıfın sonunda öğrenciler temel eğitim okulu, mesleki ortaokul, çok

amaçlı okul, lise alt kademedan birine yönlendirilmektedir. Beşinci ve altıncı sınıflar deneme/yönlendirme basamağı olarak uygulanmakta, bu sınıflarda okul türleri arasında geçiş sağlanabilmektedir. Ortaöğretim birinci kademenin sonunda mesleki lise, teknik lise, lise üst kademedan birine, ortaöğretim ikinci kademeye geçiş yapılmaktadır.

Yükseköğretim. Almanya’da üniversiteye girebilmenin koşulu ulusal sınavda başarılı olarak liseden mezun olmaya hak kazanmaktır. Onun dışında üniversitelerin belirlediği koşulları sağlayanlar başvurmaktadır (BMBF, 2015).

Genel lisenin birinci kademesi 10. Sınıfta, ikinci kademesinde ise bazı eyaletlerde 12. Sınıfta bazılarıdaysa 13. Sınıfta “Abitur” sınavının başarıyla sonuçlanması ile sona ermektedir. Bu sınavı başaranlar “Genel Yükseköğrenim Olgunluğu Derecesi”ni almaktadır. Bu derece bütün üniversite ve yüksek okullarda öğrenim görme hakkını sağlamaktadır (KMK, 2014).

Özel eğitim. İlk ve orta dereceli okulların normal eğitim kurumlarında derslere katılamayacak öğrencilerin eğitim gördüğü Engelliler Okulu (Sonderschule) bulunmaktadır. Özel Eğitime ihtiyacı olan çocukların devam edebileceği okullar; bedensel engelli, zihinsel engelli, görme engelli, öğrenme güçlüğü çekenler, işitme engelliler, uzun süre hastanede kalanlar, özel desteğe ihtiyaç duyanlar olarak ayrılmaktadır. Birçok okul bünyesinde, özel eğitime (Zihinsel engelliler hariç) ait sınıflar bulunmaktadır ve bu öğrenciler, derslerini bu okullarda diğer öğrenciler ile birlikte yapmaktadır. Özel eğitim kurumlarına giden öğrenciler hem yükseköğretim görebilmekte, hem de meslek eğitimi alabilmektedir (KMK, 2014).

Yaşam boyu öğrenme. Yaşam boyu öğrenme sürekli eğitimi içermektedir. Bilgi toplumunda yaşadığımız bu günlerde yaşam boyu öğrenme gitgide artan bir öneme sahip olmaktadır. 2004 yılında itibaren hükümet ve eyalet yaşam boyu öğrenmeyle ilgili yeni bir strateji belirlemiştir. Buna göre her yaşta insanın hayatının her döneminde öğrenmeye teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Zira öğrenme hayatın bir parçasıdır (KMK, 2012).

Almanya’da sürekli eğitimin genel çerçevesini hükümet belirlemekte, uygulanmasındansa eyaletler sorumlu olmaktadır. Eyaletlerde ihtiyaca ve isteğe yönelik farklı eğitim programları bulunmaktadır. Yetişkin eğitim programları her eyalette farklılaşmaktadır. Almanya’da 2004 yılında belirlenen stratejiye uygun olarak yaşam boyu öğrenmeye oldukça önem verilmekte, her yaşta insanın yetişkinlerin eğitim alması teşvik edilmektedir (BMBF, 2015).

Federal Almanya Eğitim Sisteminin Süreç Boyutu

Bu başlık altında eğitim-öğretim süreçleri, yönetici ve öğretmenlerin yetiştirilmesi, eğitimin denetimi ve eğitimin finansmanı konuları incelenmektedir.

Eğitim-öğretim süreçleri. Almanya’da genel itibarıyla zorunlu eğitim altı yaşında başlamaktadır. Haftada beş gün olmak üzere ortalama 185 gün eğitim yapılmaktadır. Öğrencilerin performansı BMBF’nin hazırladığı altı notlu sisteme göre ölçülmektedir. Bu not sistemine göre en yüksek not biriken en düşük not altıdır (KMK, 2012; Stutgard Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği, 2013).

İlkokula başlama yaşı gelmiş her çocuğa okul, uygunluk testi yapmakta, test olumlu sonuçlandığı takdirde çocuk ilkokula başlamaktadır. Testte başarısız olan öğrenciler sağlık kontrolüne gönderilmekte, çocuğun engelli olduğuna karar verildiği takdirde çocuk, engelliler okuluna yönlendirilmektedir (KMK, 2012).

İlkokulda eğitimin ilk yıllarında sınav yapılmamakta ve not verilmemektedir. İlkokulda öğrencinin durumunun ayrıntılı olarak anlatıldığı bir değerlendirme raporu yazılmaktadır. Gelişim raporu olarak da ifade edilen bu raporda öğrencinin güçlü ve eksik yanları anlatılmaktadır. Dördüncü sınıfın sonunda öğrencinin devam edeceği okul türü öğretmenin tavsiyesine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Tavsiye kararına ailelerin itiraz etme hakkı bulunmaktadır (BMBF, 2015).

Ortaöğretimin ilk iki yılı olan beşinci ve altıncı sınıflarda deneme basamağı oluşturulmaktadır. Ancak Berlin gibi bazı eyaletlerde bu sınıflar ilkokul kademesinde yer almaktadır. Deneme basamağında ilkokul öğretmenin tavsiye kararının doğruluğu gözden geçirilmekte ve öğrencilerin başarı durumlarına göre okul türleri arasında geçiş sağlanabilmektedir (KMK, 2014). Öğrenciler okul türleri arasında değişiklikler yapmasının önü açık olmasına rağmen bu değişiklikler çoğunlukla alt düzeydeki okullara geçiş şeklinde gerçekleştirilmektedir (Miera, 2008; akt: Güllüpnar, 2010).

Temel eğitimde diğer okullara yönlendirilecek kadar başarılı olamamış öğrencilerin eğitim aldığı okul türü Temel Eğitim Okuludur. Bu okullarda genel olarak nitelikli işçi ve meslek okuluna öğrenci yetiştirilmektedir. Bu okullara genellikle dezavantajlı ailelerin çocukları ve göçmen aileden gelen çocuklar devam etmektedir (Miera, 2008; akt: Güllüpnar, 2010).

İlkokuldaki başarısı düzeyi orta seviyede olan öğrenciler mesleki okullara yönlendirilmektedir. Bu okullardaki eğitim, beşinci sınıftan onuncu sınıfa kadar olan kısımları kapsamaktadır (KMK, 2012). Diğer okuldan en önemli farkı ara eleman yetiştirmek olan bu okullar teori ve pratikte iyi bir eğitim vermektedir (BMBF, 2015). Mecburi derslerin ve seçmeli derslerin yanı sıra, konu seçimi belli kriterlere göre yapılan projeler de öğrencilerin daha sonraki eğitim hayatlarına katkı sağlamaktadır. Teorik dersler, öğrencilerin daha sonra liselere devam etmelerini, mesleki dersler ve projeler ise mesleki eğitimlerine devam etmelerini sağlamaktadır. 7. Sınıftan başlayarak ikinci yabancı dil mecburidir. Öğretmenler Kurulu kararıyla mesleki ortaöğretim okulları iki dilli eğitim-öğretim de verebilmektedir (Stuttgart Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği, 2013).

Çok Amaçlı Okullara, ilkokulu bitiren tüm öğrenciler alınmaktadır. Bu okullarla Alman Eğitim Sistemini farklı kılan özelliklerden biri olan erken yönlendirmenin oluşturabileceği olumsuz sonuçların telafi edilmesi amaçlanmaktadır. Bu okul modelinde ortaöğretimdeki üç okul türü arasındaki yatay geçişler diğer okullara nazaran çok daha kolaydır (KMK, 2012).

Lisedeki Mezuniyet Sınavları merkezi olarak yapılmaktadır. Yazılı sınavlar, Almanca, matematik, yabancı dil ve okulun alanlarına göre belirlenen bir ana dersten, eyaletin belirlenmiş tarihlerinde yapılmaktadır. Yabancı dil sınavı hem yazılı, hem de sözlü olarak 12. sınıfın ilk yarısında gerçekleştirilmektedir. Her öğrenci, kendisinin seçtiği bir dersin sözlü sınavına girmek zorundadır. Lisede olgunluk sınavını başarıyla geçen öğrenciler

başka bir sınava girmesine gerek kalmadan not ortalamalarına göre üniversiteye kayıt yaptırmaktadır. Diğer bir deyişle yükseköğretim kurumlarına girebilmek için Abitur olgunluk sınavını geçmek gerekmektedir (KMK, 2014).

Almanya'da meslek yüksekokulu üniversite ile aynı statüde yer almaktadır. Bu okulda verilen eğitimin üniversite eğitiminden farkı, daha çok uygulama odaklı olmasıdır. Bu okullar teoriden çok uygulama ağırlıklı mesleki yüksekokullarıdır. Mezunları iş hayatında daha kolay iş bulabilmektedir. Teknik üniversiteler ise, sadece sayısal bölümlere yönelik olmaktadır. Son yıllarda uluslararası tanınırlığa sahip bachelor ve master gibi bitirme dereceleri ve uluslararası not transferi imkânını sağlayan yeni yapısıyla ayrı bir önem kazanmıştır (KMK, 2014).

Yöneticilerin yetiştirilmesi. Federal Almanya'da eyaletlerde okul müdürlerinin seçimi farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bazı eyaletlerde okul müdürleri bulunduğu öğretim kademesinde öğretmen olarak görev yapan kişilerden seçilmektedir. Öğretmenlik ve yöneticilik tecrübesi bulunan kişiler okul müdürü olarak tercih edilmektedir. Öğretmenlikten yöneticilik görevine getirilen kişiler bir yandan yöneticilik görevini yapmakta bir yandan da derse girmeye devam etmektedir, ancak ders saatleri yönetimi engellemeyecek şekilde sınırlı olmaktadır. Okul müdürü okulu temsil eden kişi, okulun lideri konumundadır (Eurodice, 2010).

Bazı eyaletlerde ise okul yöneticisine ihtiyaç halinde kamu ilanı ile arama ve eyalet bakanlığı tarafından açık işe alımla gerçekleştirilmektedir. Açık işe alım; boş pozisyonların ilan edilmesi ile gerçekleştirilen, başvuruların alınmasının ve adayların seçilmesinin merkezi olarak yapılmadığı işe alım yöntemidir. İşe alım yerel yetkililerle işbirliği ile gerçekleştirilmekte, ancak okulun sorumluluğunda olmaktadır (Avrupa'da Öğretmenler ve Okul Liderlerine İlişkin Temel Veriler, 2013).

Okul kurulu okul müdürlerinin seçilmesi ve görevlendirilmesi hususunda etkili rol oynamaktadır. Okul müdürleri için devlette çalışıyor olma şartının yanı sıra bazı eyaletlerde beş yıl bazılarında sekiz yıl öğretmenlik yapmış olma şartı aranmakta, yaş sınırlaması da bulunmaktadır (30-56 yaş arası). Okul müdürlüğü için bazı eyaletler yalnızca sözlü sınav uygularken bazıları hem yazılı hem de sözlü sınav uygulamaktadır. Başvuruların kabulü ve değerlendirilmesi okul kurulları tarafından yapılmakta, karar yetkili mercilere iletilmekte, atama yerel birimlerce gerçekleştirilmektedir (Eurodice, 2010). Okul müdürlerinin ve yardımcılarının maaşları öğrenci sayısına göre değişmekte, bu durumda öğrenci sayısının artması, çalıştıkları okulun tercih edilen bir okul olması müdürler için önem taşımaktadır (Eurodice, 2010).

Öğretmenlerin yetiştirilmesi. Almanya'daki öğretmen eğitimi eğitim yüksek okullarına ve eğitim bilimleri fakülteleri, müzik ve sanat eğitimi okullarında ve çok amaçlı üniversitelerde gerçekleştirilmektedir. Öğrenciler bu okullara girebilmek için yükseköğretim olgunluk sınavını (Abitur) geçmek zorundadır (BMBF, 2015).

Almanya'da ilkokul öğretmenleri genellikle üniversitelerdeki eğitim bilimleri bölümlerinde eğitim görmektedir. Bu öğretmenlerin eğitimi yedi dönem (üç buçuk yıl) devam etmekte, öğretmenlik sınavı ile sona ermektedir. Ortaöğretim birinci kademesindeki öğretmenler ise ara kademe bulduklarından ya ilkokul ve ortaöğretim birinci kademe

öğretmenleriyle ya da ortaöğretim ikinci kademe öğretmenleriyle birlikte yetiştirilmektedir. Üniversite eğitimi süresi eyaletlere göre değişmekle beraber (9-11 dönem) üç buçuk veya dört buçuk yıl sürmektedir. Ortaöğretimin ikinci kademesindeki öğretmen adayları bir üniversitenin bilim veya güzel sanatlar fakültesinde kendi seçtikleri iki dalda (genel eğitim ve meslek dersi eğitimi) eğitim görmektedir. Eğitim süresi dokuz dönem yani dört buçuk yıldır. Mesleki eğitim öğretmen adayları mesleki eğitim enstitülerinde ya da Teknik-Mühendislik bölümlerinde eğitim görmektedir. Eğitimleri dört buçuk yıl sürmektedir. Mesleki eğitim öğretmenleri ekonomi, işletme, elektrik-elektronik, inşaat teknolojisi, giyim ve tekstil teknolojisi, iç ve dış tasarım, sağlık ve ev ekonomisi bölümlerinden birini seçebilmektedir. Devlet sınavını da başarıyla tamamlayan öğretmenler meslek okulu öğretmeni ya da ticaret okulu öğretmeni ünvanıyla öğretmenlik yapmaya hak kazanmaktadır. Özel eğitim kurumları için öğretmen eğitiminde öğretmen adayları eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümünde dört yıl eğitim görmektedir. Bu dört yılın yarısı özel eğitime yarısı da eğitim bilimleri ve konu alanı derslerine ayrılmıştır (Eurodice, 2009; akt: Keçici, 2011).

Üniversite eğitiminin tamamlanması ve birinci devlet sınavına girilmesi öğretmenlik eğitiminin ilk aşamasını oluşturmakta, ardından eğitimin ikinci aşaması olan öğretmenlik uygulaması, diğer bir deyişle hazırlık hizmeti başlamaktadır. 18-24 ay boyunca devam eden bu dönemde öğretmen adayları tecrübeli öğretmenlerin (Mentor) denetiminde ders vermektedir. Hazırlık hizmetinin sonunda adaylar ikinci devlet sınavına girmekte ve kazandıkları ve belirlenen bir konuda bilimsel ilkelere uygun olarak yaptıkları araştırmanın kabul görmesi durumunda stajyerlikleri kaldırılmakta, öğretmenlik yapmaya hak kazanmaktadır (Eurodice, 2009; akt: Keçici, 2011).

Bunların yanı sıra Almanya’da bachelor (lisans) ve master (yüksek lisans) program yapısına uygun eğitim veren anabilim dalı mezunlarının öğretmenlik programına geçme olanağı bulunmaktadır. Bachelor/Master diploması I. Devlet Sınavına eşdeğerdir. Bachelor programları genel olarak 6 dönem ardından gelen master programları ise 4 dönemdir. Bachelor eğitimi iki alan eğitimine dayalıdır. İlkokul öğretmenliği eğitimi için Almanca ve matematik zorunludur. Master mezunları “Master of Education” ünvanını almakta, bu unvan öğretmenlik mesleğine geçişte kabul edilmektedir (Kultusministerkonferenz, 2010; akt: Keçici, 2011).

Birinci Devlet sınavını başaran adaylar ve Bachelor/Master eğitimini tamamlayan öğrenciler iki yıl süren staja başlamaktadır. Stajyerliğin sonunda başarılı bulunan adaylar II. Devlet sınavına girmekte, başarılı olan adaylar öğretmen ihtiyacı ve alımı ilan edilmiş okullara başvurabilmekte, öğretmenliğe hak kazanmaktadır (BMBF, 2015).

Almanya’da tüm eğitim seviyelerindeki öğretmenlik için eş zamanlı eğitim modeli uygulanmaktadır Eş zamanlı modelde, bu genel eğitim dersleri ile eş zamanlı olarak öğretmenlerin meslekte verecekleri derslerde tecrübe edinmelerini ifade etmektedir. Bu derslerin amacı genel eğitimle ilgili ve bir ya da daha fazla konuda kapsamlı bilgi vermektir (Avrupa’da Öğretmenler ve Okul Liderlerine İlişkin Temel Veriler, 2013).

Federal Almanya’daki öğretmen adaylarının üniversiteden mezun olmaları için sınavların bulunduğu, bu sınavda başarılı olanların staja başladığı, teoriden ziyade pratiğe odaklanıldığı diğer bir deyişle öğretmenlerin okullarda gerçekleştirdiği uygulama eğitimine önem verildiği, eğitim ve staj süresinin kademelere göre farklılaştığı söylenebilir.

Eğitim denetimi. Almanya’da eğitim denetimi 1854 yılından itibaren yapılmaya başlamıştır. Eyaletlerin büyük kısmında eğitim hizmetleri Gençlik ve Sosyal Hizmetler Bakanlıkları, bir kısmı ise BMBF tarafından yürütülmektedir. Gençlik ve Sosyal Yardım Büroları kurumların genel işleyişiyle, özel ve devlette yer alan okulöncesi eğitim kurumlarının denetiminden sorumludur (Eurodice, 2003, akt: Demirkasımoğlu, 2011).

Federal Almanya’da ulusal düzeyde bir denetim kurulu bulunmamaktadır. İlköğretim okulları, genel eğitim veren ortaöğretim I. Kademe okulları ve özel eğitim okulları eğitim müdürlükleri tarafından denetlenmekte, bunların dışındaki eğitim kurumları da BMBF tarafından denetlenmektedir. Okulları denetleyecek bir denetmenin görevleri, sınıf içi öğretimi denetlemek ve hem ilköğretim ve orta öğretimdeki öğretmenlerin performanslarını değerlendirmek hem de bu öğretmenlere rehberlik etmektir (Demirkasımoğlu, 2011).

Eğitim denetmenleri okulları ziyaret ederek öğretmenlere, okul müdürüne ve eğitim personeline rehberlik yapmak, öğretimsel denetim yapmak, okulun genel işleyişini kontrol ederek gerekli önlemleri almak, hizmet içi eğitim düzenlenmesini önermekle sorumludur. Ders denetimi esnasında öğretmenin pedagojik yeterliliğine, demokratik ortam sağlamasına, derse girmeden önceki yaptığı hazırlığa, ders esnasında öğrencileri motive etmesine, yöntem ve metot bilgisine, uygun araç-gereç kullanımına, ders sonunda öğrencilerle birlikte yapılan değerlendirmeye ve belirlenen amaçların gerçekleştirilme derecesine dikkat etmektedir. Eyaletler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte denetim faaliyetleri genel anlamda bu şekilde gerçekleşmektedir (Demirkasımoğlu, 2011).

Eğitimin finansmanı. Federal Almanya’da okulöncesi eğitim hariç tüm kamu okullarında eğitim ücretsiz olarak verilmektedir. Zorunlu eğitim kademesinde yer almayan okulöncesi eğitim belediyeler, eyaletler tarafından ve ailelerden alınan ücretlerle finanse edilmektedir. Ailelerin katkısı ailelerin maddi durumuna göre değişiklik göstermektedir (BMBF, 2015). Ancak okul öncesi eğitimin paralı olması, maddi yetersizliği olan ailelerin çocuklarının bu eğitimi alamamasına neden olmuştur. Geçmiş yıllarda göçmen ailelerin çocukları okul öncesi eğitim alamamış, buna dayalı olarak dil becerilerinin gelişimi sağlanamamış ve bu nedenle okul hayatında başarısız olmuştur. Bu durum PISA sınavlarında başarısızlığın nedenlerinden biri olarak görüldüğünden bu hususta çeşitli tedbirler almıştır. Gençlik Yardım Ofisi (Jugendamt) düşük gelir gruplarında bulunan ailelerin çocukları adına onlara düşen payı ödemekte, eğitimin her kademesi için bütçeden pay ayrılmaktadır (Güllüpnar, 2010).

Federal Almanya okul öncesi hariç bütün kademelerde eğitime ayrılan payın OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Okul öncesi eğitime ise OECD ortalamasıyla aynı oranda pay ayrılmaktadır (Education At A Glance, 2014).

Resmi okullar, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimlerce ortaklaşa finanse edilmektedir. Öğretmen maaşları eyalet yönetimleri tarafından, okul binalarının yapımı onarımı ve diğer giderleri ise yerel yönetimler tarafından karşılanmaktadır. Eyalet yönetimleri tarafından karşılanan öğretmen maaşları öğretim kademesine ve hizmet yılına göre farklılaşmaktadır (BMBF, 2015).

Almanya’da mesleğe yeni başlayan öğretmenlerde dahil ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin maaşlarının OECD ortalamasının oldukça üstündedir. Mesleğe yeni başlayan öğretmenle kıdemli öğretmen maaşları arasında da (yaklaşık bir buçuk katı) ciddi bir fark bulunmaktadır (Education At A Glance, 2014).

Sonuç

Ülkelerin eğitim sistemlerinin başarısıyla ekonomi ve kalkınma arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahip ülkelerinden biri olan Federal Almanya’nın eğitimdeki başarısı, ekonomik gücü kadar dikkat çekici olmasa da, uluslararası sınavlardaki başarısı her geçen yıl artmaktadır. Eğitimde yerel bir yapılanmanın söz konusu olduğu ülkede, genel çerçeveyi belirleyen bir takım düzenlemeler bulunmaktadır. Bu genel çerçeveye göre tüm eyaletlerde zorunlu eğitim 12 yıldır ve zorunlu eğitimin ilk kademesini de ilkokullar oluşturmaktadır. İlkokuldan sonra öğrencinin başarı durumuna bağlı olarak öğretmen tavsiyesiyle öğrenciler ortaöğretime yönlendirilmektedir. Ortaöğretim kademesinden itibaren mesleki eğitime yönlendirilebilen öğrenciler, ikili sistemle hem eğitim görmekte hem de iş tecrübesi kazanmaktadır. Lisede Abitur sınavı bulunmakta, bu sınavı geçen herkes üniversiteye girmeye hak kazanmaktadır. Öğretmen yetiştirme konusunda eş zamanlı eğitim modeli uygulanmakta, uzun süren staj süresiyle mesleğe başlamadan tecrübe edinmeleri sağlanmakta, eğitim politikası istihdama göre şekillendirilmekte, böylece işsizlik oranı azalmaktadır.

Federal Almanya 2000 yılından bu yana PISA sınavlarındaki başarı düzeyini arttıran ülkenin sürekli değişikliğe uğramayan, oturmuş bir eğitim sistemi bulunmakta ve var olan eğitim sistemi üzerinde eksik görülen hususlarda bir takım değişiklikler yapılmaktadır. Ülkemizde ise sürekli değişen bir eğitim sistemi ve politikası bulunmaktadır. Bu anlamda mevcut sistemin bir süre uygulanması ve sonuçlarının görülmesi beklenebilir. Meslek liselerinin eğitimine gereken önem verilip bu öğrencilerin hem iş tecrübesi edinmeleri hem de istihdamının sağlanması noktasında önemli görülmektedir. Öğretmenlikte teorik eğitimden ziyade pratiğe önem verilmesi hususuna önem verilmelidir. Ayrıca liseden ve üniversiteden mezuniyet öncesi bir sınav yapılması, sınavda başarılı olanların mezun olmaya hak kazanması ile daha nitelikli lise ve üniversite mezunu bireylerin olması sağlanmalıdır. Eğitim politikası, istihdam politikasına göre şekillendirilip işsizliğin azalması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Avrupa'da Öğretmenler ve Okul Liderlerine İlişkin Temel Veriler. (2013). 15.03.2018 Tarihinde

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/151TR_HI.pdf adresinden alınmıştır.

Baden-Württemberg'de Eğitim (2013), T. C. Stuttgart Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği Yayını.

BMBF (2015). Ministry of Education and Research. 02.03.2018 Tarihinde <http://www.bmbf.de/en/furtherance/677.php> adresinden alınmıştır.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi, *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 33-41.

Demirkasımoğlu, N. (2011). Türk Eğitim Sisteminde Bir Alt Sistem Olan Denetim Sisteminin Seçilmiş Bazı Ülkelerin Denetim Sistemleri İle Karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (23).

Education Policy Outlook Germany (2014) 05.03.2018 Tarihinde http://www.oecd.org/edu/EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK%20GERMANY_E_N.pdf adresinden alınmıştır.

Eurydice (2010). *National system overviews on education systems in Europe and ongoing reforms: Germany*. 02 Mart 2018 tarihinde http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/D_E_EN.pdf adresinden alınmıştır.

Güllüpnar, F. (2010). Almanya'da Türk Göçmen Çocuklarının Bölünmüş Kaderleri ve Eğitimdeki Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 65-87.

KMK (2012). The Education System in Federal Republic of Germany 01.03.2019 Tarihinde <http://www.kmk.org/information-in-english/the-education-system-in-the-federal-republic-of-germany.html> adresinden alınmıştır.

KMK (2014). Basic Structure of the Education System in the Federal Republic of Germany – Diagram. 01.03.2019 Tarihinde <http://www.kmk.org/information-in-english/the-education-system-in-the-federal-republic-of-germany.html> adresinden alınmıştır.

OECD (2014), *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing.

<http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/germany> adresinden 15.04.2017 Tarihinde alınmıştır.

<http://www.bmbf.de/en/Ministry.php> (BMBF) adresinden 01.03.2019 Tarihinde alınmıştır.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.4>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 37-56

PHRONİMOS'DA PROAİRESİS¹ BAĞLAMINDA ZİHİN FELSEFESİ'NİN ETİK ANALİZİ

PHILOSOPHY OF MIND'S ETHICAL ANALYSE ACORDING TO PHRONIMOS' PROAIRESIS

Büşra Burcu ÜNKER²

ÖZ

Çalışmada amacımız Zihin Felsefesi bağlamında bir “etik incelemesi” yapmaktır. Bunun için aynı zamanda Zihin Felsefesi'ne de ait olan farklı düşünürlerin önemli kavramlarını gösterdik: Platon, Aristoteles, Descartes, Kant, Husserl. Araştırmamızın temeli için Aristoteles ve Kant'ı seçtik. Son bölümden önce, Zihin Felsefesi'nin etik anlayışını onun kendi kuramlarını kullanarak açıkladık. Ve çalışmamızı bu açıklamalara bağlı olarak Aristoteles'in ve Kant'ın etik anlayışlarını yorumlayarak bitirdik.

Anahtar Kelimeler: Zihin Felsefesi, Zihin, İrade, Etik, Aristoteles, Kant.

ABSTRACT

One of the most important factors for the development of societies is Our study aims to make an ethical analysis in the context of Philosophy of Mind. For this, we showed that majors concepts of different thinker's views which belong also Philosophy of Mind: Plato, Aristotle, Descartes, Kant, Husserl. We chose Aristotle and Kant for investigation that is basis of our study. Before the last section we explained ethical understanding of Philosophy of Mind by using its' own theories. And we finished our study by

¹ *Phronimos*, akli başında olarak çevrilirken, *Proairesis*, 'pro' (önce, önde) öntakısı ile 'haireo' (seçiyorum, alıyorum) fiilinden türeyerek oluşmuş bir sözcüktür ve *Nikomakhos'a Etik*, 1112a 16'da geçer. Bu tanımlamalar söz edilen eserin (çev., S. Babür) *Notlar ve Sözlük* adlı ek kısımlarından alınmıştır.

² Dr., ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3148-9673> E-mail: burcunker@hotmail.com

commenting Aristotelian and Kantian ethicals' views due to these descriptions.

Keywords: Philosophy of Mind, Mind, Will, Ethic, Aristotle, Kant.

Giriş

“Başım ağrıyor!” Hepimizin gündelik yaşamımızda sıklıkla söylediğimiz bir cümledir. Peki, biz başımızın ağrıdığını nasıl bilebiliyoruz? Pek nadir insanın dışında ise bu soru üzerinde düşünen olmaz. Kimdir bunlar? Nörologlar, psikologlar ve filozoflar...

Biz eldeki çalışmada benzeri sorulara yanıt arayan “Zihin Felsefesi” olarak adlandırılan düşünce sistemi kapsamında bu tarz soruların nasıl cevaplanabileceğini göstermek niyetindeyiz. Ama bizim araştırmamız “etik” bağlamında olacak. [1] Bunun için öncelikli olarak “zihin felsefesi”nin alanından, belli kavramlarından söz edeceğiz, daha sonra ise Antik çağdan başlayarak (Platon, Aristoteles) Descartes, Kant ve Husserl’e kadar uzanarak “zihin” kavramının ele alınış biçimlerini irdelleyeceğiz, diğer bir bölümde ise çalışmanın ana sorusuna bir geçiş mahiyetinde Aristoteles ve Kant’ın etik anlayışları üzerinden, “zihin felsefesi”nin sahip olduğu etik tartışmaları bağlamında, biz de bir yorum yapma girişiminde bulunacağız.

1. “Zihin Felsefesi” Nedir?

“Nedir?” diye sorulan sorular öze ilişkindir. Soruları tam olarak aydınlatmaya yöneliktir. Bu sebeple de biz çalışmamıza bu soruyu sorarak başlıyoruz.

Zihin Felsefesi akıl sahibi insanla ilgilidir. Daha doğru bir deyişle bilinçli akıl yürütebilen canlıyla ilgilidir. Nedir bilinç sahibi insanın özelliği? Hatırlayabilmesi, düşünebilmesi ve bir farkındalık durumunda olması. Onu bitkilerden hayvanlardan ayıran özelliği budur. Bitki büyür, insan da, hayvan yürür insan da ama insan bunların yanında düşünür de... Yani, bir bilince sahiptir. Bilinçli olma nasıl bir kendilik durumudur? Kendilik nedir? İnsanın kendiliği nedir? İnsan nedir? Biz çalışmamızda bu soruların cevaplarını Felsefe Tarihi içerisinde Platon ve Aristoteles’in “insan”larının açıklamalarında bulmaya ve böylelikle de “zihin felsefesi”nin alanın ne olduğunu aydınlatmaya çalışacağız.

1.1 “Kendini Bilmek Ruhunu Bilmektir.”

Sistemik felsefeyi başlatan Platon’un tüm düşüncesi bir düalizme dayanmaktadır.

Akıl ve madde, Tanrı ve dünya, ruh ve beden arasındaki ayırımlar Onun insan anlayışını, etiğini ve bilgi görüşünü belirler. Platon için içinde yaşadığımız dünyanın

duyulara bağımlı olduğundan tam bir gerçekliğinden söz edilemez. Asıl gerçeklik, hakikat, bu gelip geçici nesnelere dolu dünyada değil ebedi kalıcılığa sahip olanda aranmalıdır. Hakikat ve gerçek bilgi, *episteme*, bu alana aittir. Onlara ise ancak akıl (*nous*) yoluyla ulaşılabilir, akıl sahibi varlık ise insandır. Ama öte yandan insanın bir de duyulara sahip bir yönü daha vardır. Eğer o bu yönüne kendini kaptırırsa *doksalara* teslim olmuş olur. *Devlet*'in 5. Kitabında *episteme* ve *doksayı* birbirinden ayırır. İnsanı da ruh ve beden olarak ayıran (*Phaidon*) Platon ruhun da üç işlevi olduğunu söyler: en aşağı bölüm duyumla ilgilidir (*aistesis*), orta kat ise yanılmaya eğilimli olan bölümdür (*doksa*), en üst kat ise *episteme*'in yeri olandır (*nous*).

Platon'a göre *episteme*'e sahip olabilmek için hatırlamak gereklidir (*anamnesis*). *Menon* diyalogunda Sokrates geometri hakkında hiçbir bilgi sahibi olmayan bir köleye çeşitli sorular sorarak bir problemi çözdürür. Böylelikle köle yine farkında olmadan ruhun ölümsüzlüğünü de kanıtlamaktadır. Çünkü sadece idealar dünyasında bu bilgiye sahip olunabilir, ve bu bilgi de hatırlayarak ortaya çıkar. Köle ise şu ana kadar onun farkında değildir. Sokratik doğurma yöntemiyle (*maotik*) onda gizli olan bu bilgi ortaya çıkar.

Farkındalık hali zihin felsefesinin de ana sorunsallarından biridir. Farkındalık, akıl ve benlik arasındaki ilişki. Biz bu noktada bunları açıklamayı, çalışmanın ilerleyen bölümlerine bırakarak Platon'dan sonra Aristoteles'in "insan"ını aydınlatmaya çalışacağız.

1.2. "İnsan ve Hayvan Arasında Tek Fark Düşünmektir"

Aristoteles *De Anima*'da Platon'un kesin ruh-beden düalizmini kırar. (Malone, 2009:73) Ona göre insan ruh ve bedenden oluşmuş bir bütündür. Bu iki kısım birbirini dışlamaz, aksine bütünlükler. Aristoteles'e göre insanı diğer canlı varlıklardan ayıran temel özellik onun bir ruha sahip olmasıdır. Peki, ruh (*psyche*) nedir? O, bir *entelekheia*'dır.

Entelekheia birçok anlama gelmekle beraber en baskın anlamı edimsellik, bir kendini gerçekleştirme durumu olmasıdır. Ruh - beden arasındaki ilişki ise madde ile form arasındaki ilişkiye benzer. *De Anima*'da Aristoteles şu benzetmeyle bu ilişkiyi açıklamaktadır: "gerçekte eğer göz bir hayvan olsaydı, görme onun ruhu olurdu; Çünkü gözün biçimsel cevheri görmedir" (Aristoteles, 2000: 412b-20) Buradan da anlaşılan gözün beden görmenin ise form olduğudur. Ruh da bedenin eylemidir, bilinç halleridir.

Aristoteles de ruhu Platon gibi üç değişik kategoride inceler: En alt tabakada bulunan bitkisel olandır, tüm canlılar için geçerli olan işlevleri içerir: beslenme, büyüme, üreme... (Aristoteles, 2000: 414a-30) İkinci kısımda hayvanlar ve insanları bitkilerden ayırır. Çünkü onlar bitkilerin sahip olmadığı bir özelliğe sahiptirler: algılayarak çevrelerinin farkında olma. (Aristoteles, 2000: 414b-5) Üçüncü kısımda ise insanlar hayvanlardan akıl sahibi olmaları sebebiyle ayrılırlar. Ruh bitkilerde ve hayvanlarda onlara canlılık sağlayan işlevlerin ilkesiyken insanlarda o sadece hareketin değil, düşüncenin, yargının ve

algılamanın ilkesidir. (Aristoteles, 2000: 415a-20) İnsanlarda ruh aklın (*nous*) taşıyıcısıdır. Bu yönüyle insan diğer tüm canlılardan ayrılmaktadır.

Aristoteles'in görüşünde de insanın akli sayesinde bir farkındalığa sahip olmasının altı çizilerek "zihin felsefesi"nin en önemli sorunlarından birini (ruh-beden ayırımı) ortaya çıkaran Descartes'a geçmek bu noktada uygun olmaktadır.

2. "Önemli Olan Akıllı Olmak Değil, Akli Yerinde ve Zamanında Kullanmaktır."

Zihin Felsefesi Descartes'ın "Düşünüyorum öyleyse varım" beyanıyla başlar (Voss, 2013: 185) Aslında Descartes'ın beden-ruh ayırımına bağlı düalizmi Platon'da da vardı. Ama O soruyu Aristoteles gibi sormaktadır: "Ben neyim?" O insan olmanın özünü aramaktadır. Çünkü bir şeyin özü onun ne olduğudur. O'nu "zihin felsefesi"ne yaklaştıran da bu tutumdur.

Descartes bu soruyu *Meditasyonların* ikincisinde yanıtlar ama asıl cevabını *Yöntem Üzerine Konuşma*'da "cogito ergo sum" diyerek verir. O, var olduğunu kesinlikle kanıtladıktan sonra ne olduğunu açıklamaya girişir. Sorunun cevabı "düşündüğüm sürecedir." Öyleyse "ben" denilen düşünen bir şeydir. Bu da zihin probleminde dolayısıyla iki farklı tözün varlığına gider. Descartes' göre çevremizde olan her şeyden şüphe edebiliriz ama onları bilen bir zihne sahip olduğumuzdan şüphe edemeyiz. Ünlü balmumu örneği ile bu savını destekler: Balmumunun belli bir şekli vardır, ama bu şekil değişebilir, örneğin sertken ateşte eriyebilir, ama insanın zihni onun aynı balmumu olduğunu bilir. (Descartes, 2007: 27-28) Böylelikle O tek şüphe edilmeyecek olanın zihin olduğu sonucuna varmıştır.

6. Meditasyona geçtiğinde ise 2. Meditasyonda zihnin varlığını kanıtlayan Descartes, maddenin varlığını ve onun insan ruhuyla arasındaki ayırımını göstermektedir. Duyularla sahip olduğumuz bilgiden emin olamayız. Ama düşünme, isteme imgelem gibi niteliklerin tamamen zihne ait olduğunu, dolayısıyla da güvenilir olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşleriyle de "zihin felsefesi"nin ana tartışma konularından birine zemin hazırlamıştır.

3. "Aydınlanma; Kişinin Kendi Aklını Kullanmaya Cüret Etmesidir."

Çalışmamızda bu noktaya kadar "zihin felsefesi"nin tanımı Platon'un ve Aristoteles'in "insan" tanımları dolayısıyla verildi. Önceki bölümde ise "zihin felsefesi"ni *cogito ergo sum* diyerek başlatan Descartes'tan söz edildi. Bu kısımda ise Kant'ın "zihin felsefesi"ne "akıl" kavramıyla nasıl katkıda bulunduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Kant sorusunu *Saf Aklın Kritiğinde* (*Kritik der reinen Vernunft*) şu şekilde belirlemektedir: Bir şeyi deneye hiç başvurmadan bilmek, zihnin böyle bir bilgiyi ortaya koyması nasıl olanaklıdır?

Onun idealizm anlayışında bilginin tüm ilkeleri önsel olarak zihinde vardır ama içeriği deneyim aracılığıyla edinilmektedir.

Kant bir yandan Descartes'in bilen öznesine karşı çıkarken diğer bir yandan da İngiliz deneycilerinin zihni sadece edilgen olarak ele almasına da karşıdır. Onun için sorun insan zihninin hem deney dünyasına ait hem de ondan bağımsız bilgileri nasıl ortaya koyabildiğinin gösterilmesidir.

Bizim deneye ilişkin bilgilerimiz zihnin iki kaynağına bağlıdır. Birinci aşamada kendine şeyler tarafından uyarılan duyusallığımızın oluşturduğu tasarımlarla bir nesne bize verilir, ikinci aşamadaysa bu tasarım belirli bir ilişki içinde düşünülür. İlk aşamada dünyayla ilişkiye geçeriz, bunu sağlayan uzam, zaman yani duyusallıktır, ikinci olarak ise insanın yargı vermesi gereklidir. Çünkü bu olmadıkça duyusallıktan gelenler bir anlam taşımaz. Anlama ise düşünme etkinliği aracılığıyla gerçekleşir. Tüm bunlar insanın dünyayla nasıl ilişkiye geçtiğini anlatır. Ama insan sadece dünya içinde bir varlık değildir, o aynı zamanda akıl sahibi bir varlıktır.

Descartes'la aralarındaki ayırım bu noktaya bağlı "ben"de ortaya çıkmaktadır. Descartes'da "ben" somut çürütülemez dolaysız kavranabilen bir gerçekliktir, öte yandan Kant'ta ise bütün kavramlara eşlik eden yalın bir bilinçtir. "Tamalğının sentetik orijinal birliğinde, kendime görüdüğüm halde ya da kendimde ben olarak değil, yalnızca ben olarak kendimin bilincinde olurum bundan dolayı kendimin ben olarak hiçbir bilgisine sahip olamam, kendimi ancak kendime görüdüğüm kadarıyla bilebilirim. Kişinin kendine dair bilinci bu yüzden kişinin kendine dair bilgisini ifade etmez." (Kant 1997:B157-8)[2]

Peki, "bilinç" nedir? Biz bu soruyu sonraki bölümde Husserl'in betimlemeleri aracılığıyla cevaplamaya çalışacağız.

4. "Kendi Bilincinizin Bilgisi, Emin Olabileceğiniz Tek Şeydir."

Günümüzdeki anlamıyla bilinci, ilk kez, Locke *İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme* (*An Essay Concerning Human Understanding*) adlı eserinde kullanmıştır.

O, bilinci, kendi zihinsel durumlarının, içe bakış yöntemiyle dolaysız olarak farkında olması, olarak tanımlamıştır. Bu tanım ise bir kavramın aydınlatılmasını gerekli kılar: "farkındalık." Farkındalık nelerin bilincinde olup nelerin olamayacağımızın sorunudur. Daha farklı bir deyişle, kendi zihnimizde olanları nasıl özel bir şekilde bilebildiğimizdir. Bu birçok sorunun ama öncelikli olarak da bütün zihin hallerimizin bilinçli olup olmadığı sorusunun yanıtlanması gereklidir. Bu sorunun yanıtlanabilmesi için ise bilincin öznel ve yönelimsel yönlerinin açıklanması gereklidir. Öznellik bilincin özüyken, kişinin kendine yönelik farkındalığıyken, yönelimsellik bilincin her zaman bir şeyin bilinci olmasıdır. İşte biz de çalışmamızda tam bu noktada Husserl'in bilinci nasıl ele aldığını serimleme gayreti içinde olacağız.

Husserl Brentano'nun etkisiyle yönelmişliği “bilincin özü” olarak tanımlamıştır. Bu sebeple de bilinç, her zaman bir şeyin bilincidir. Dolayısıyla bilincin incelenmesi aslında onun anlamının ve bilincin nesnellığının kendisinin incelenmesini de kapsar. (Husserl,1997: 22)

O bilincin tüm özelliklerini “noema” olarak tanımlamaktadır. “Noema”nın belli bir zamanda bilinci görünüşte bir nesneye yönelmiş olarak kendisini gösteren bir edimle birleştirdiğini söyler. Bu bağlamda “noema” bilinç ediminin yöneldiği nesne olmaktan çok, bilincin nesneyle ilişkiye geçmesini sağlayan yapıdır. Öyleyse her bilinç edimi bir yönelimdir ve mutlaka bir nesneye sahiptir.

Bu noktada Husserl'in doğal tavırdan uzaklaşan bir tutum sergilediğini vurgulamak gerekir. Şöyle ki; günlük yaşamda, ki buna doğal tavır diyoruz, bir kalem düşünürken onunla gerçekten bir iş gördüğümüzü düşünürüz. Oysa fenomenolojik tavırda nesnelere gerçek nesnelere olmaktan çıkmış ideler haline gelmiştir. Yani nesnelere doğal tavırda olduğu gibi gerçekte değil birer bilinç fenomeni olarak bilinçte var olurlar.

Nesnenin kendisi bir bilinç edimi olarak ortaya çıktığı için bilinç de kendisini dolaysız olarak verdiğine göre, nesnelere fenomenolojik bilgisi de kesin açık-seçik bir bilgidir. Husserl için kişileri algılamak fiziksel nesnelere algılamaktan farklı değildir.

Descartes cogitodan hareketle tözsel öznenin varlığını çıkarır. Oysa cogito egonun tözsel apaçıklığının bir göstergesi değildir. Tersine egosu olmakla bilinçli olmanın aynı şey olduğunun göstergesidir. Husserl için egosu olmak aynı zamanda özne olmaktır. Bu Descartes'ın düalizmine bir karşı duruştur. Ama Husserl bu ikisini birleştirme amacıyla değildir. O, daha çok nesnenin bir nesne olma özelliğini, öznenin de bir özne olma özelliğini bir nesne aracılığıyla bilebildiğini dolayısıyla da ikisinin de birbirinden ayırmanın bir anlamsızlığa yol açacağını söylemektedir.

5. Etik, Akıl Bir Eylem midir?

Çalışmamızda önceki bölümlerde, farklı felsefe düşünürlerinin görüşlerini referans alarak, “zihin felsefesi”nin kapsamında belli kavramları, dolayısıyla “zihin felsefesi”ni açıklamaya çalıştık. Bu bölümden itibaren ise asıl amacımız gereğince bu düşünürlerden ikisinin (Aristoteles ve Kant) etik görüşlerini göstermeye çalışacağız. Bununla da amaçladığımız çalışmamızın son bölümünde yer alacak bu iki düşünürle ilgili yorumlarımızın doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Öncelikle olarak ele alacağımız filozof Aristoteles etik görüşlerini “phronesis” kavramına bağlı olarak iki eserinde verir. *Eudomas* ve *Nikomakhos'a Etik*. Ama ikisinde verilen tanımlar birbirinden farklıdır. *Eudomas*'da o, bir karakter erdemi *Nikomakhos*'da ise bir düşünce erdemidir. Biz konumuzla ilgili olması bakımından *Nikomakhos*'daki düşünce erdemi tanımı bağlamında “phronesis”i ele alacağız.

Aristoteles'in etik anlayışında temel kavram olması sebebiyle “phronesis”in etimolojik bir açıklamasını yaparak başlamak yerinde olur.

Grekçe “phronesis” kavramını şu şekilde tanımlar: “*Pratik bilgelik (practical wisdom)* olarak tercüme edilen Grekçe *phronesis* kavramı, anlamak (to have understanding) veya bilge ve sağ görülmesi olmak (to be wise and prudent) anlamlarına gelen ‘*phronein*’ fiilinden türemiştir” (Carson, 2006: 27).

Lidell & Scot paralel biraçıklama sunar ve ‘*phronein*’ fiilinden hareket eder: ‘*Phronein*’ fiilinin isim *haliphroneo*’dur ve bu kavram için şu karşılıklar verilmektedir: “1. Düşünmek (to think), anlamak (to have understanding), bilge olmak (to be sage / wise), sağgörümlü olmak (prudent); 2. belirli bir şekilde istekli olmak (to be minded in a certain way), ifade etmek (to mean), niyet etmek (intend), purpose (amaçlamak), 3. zihninde bir şey olmak (to have a thing in one's mind), bir şeyi önemsemek (take heed to a thing), 4. duylara sahip olmak (to be in possession of one's senses), duyarlı olmak, hayatta kalmak (to be sensible, be alive)” (Lidell & Scot, 2002: 872).

Bu tanımlardan “phronesis”in akli faaliyetleri temel alan bir insani yeti olduğu sonucu çıkmaktadır. Biz de çalışmamızda onun bu özelliğine vurgulayarak Aristoteles’in etik anlayışını açıklamaya çalışacağız.

O, “phronesis”i *Nikomakhos’a Etik*’in 6. kitabında bir düşünce erdemi olarak ortaya koyar ve şu şekilde tanımlar: “İnsan için iyi ve kötü şeylerle ilgili, akılla giden, uygulayıcı, doğru bir huy olması kalıyor geriye” (Aristoteles, 1997: 118; 1140b).

Daha önceki bölümlerde Aristoteles’in insanı nasıl tanımladığına değindik. O sebeple de şimdi tekrar söz etmeyeceğiz, ama o tanımlamalara bağlı olarak erdemin ruh ile ilişkisini açık kılmak gereklidir. Çünkü O aynı zamanda erdemi, ruhun akla uygun bir etkinliği olarak tanımlamaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki erdemin ruhla olan ilişkisi önemlidir. Ama aynı zamanda bu ilişkiyi açıklamak oldukça çetrefillidir. Zira onun da söylediği gibi “Ruh konusunda güvenli bir bilgi edinmek, tümüyle ve her anlamda en güç şeylerden biridir” (Aristoteles, 2001: 2; 402a).

Ruhun üçe ayrıldığını söyleyen ve her aşamayı farklı bir erdeme karşılık getiren Aristoteles için en iyi yaşam biçimi “*theoria yaşamı*”dır. *Theoria yaşamının* değeri üç noktada temellendirilir: *Theoria* etkinliği en yüksek etkinliktir; en sürekli etkinliktir; ‘kendine yeterli’dir (Aristoteles, 1997: 213; 1177a). *Theoria yaşamı* iki şekilde, salt Tanrısal etkinliklerde bulunmakla gerçekleştirilen ve karakter erdemine uygun bir yaşam olarak olabilir. Bunlardan birincisi insandaki Tanrısal yeti olan us ile gerçekleştirilen salt temaşaya dönük bir yaşamdır. Bu da gösteriyor ki Aristoteles için erdemli, ahlaklı yaşam “*theoria yaşamı*” olarak adlandırılan, kendi aklını tanrısal olanla ilişkilendirdiği, doğru akılla yaptığı seçimlere dayalıdır. “Phronesis” sahibi insan akli ile doğru seçimler yapabilir. Bizim vurgulamak istediğimiz noktanın bu olduğunun altını çizerek kendi etik anlayışını yine akıl bağlamında ele alan diğer bir düşünür Kant’a geçiyoruz.

Rousseau'dan açıkça etkilenen Kant da, artık ahlaksal değeri ve insanlık onurunu insanlığın saf zihinsel kapasitelerinde ve insanlığın zihinsel ilerlemesinde aramaktadır. (Cassirer, 1996: 100-102) Kant, Rousseau gibi bireyi özerk bir varlık olarak ele almaktadır. Bu nedenle Kant için etik de, özerk bireyin ne dışsal şartlarının zorlanmasıyla, ne de dini akidelerin baskısıyla oluşturulduğu bir alandır. Etik bizatihi bireyin özerkliğine bırakılan bir alan olarak değerlendirmektedir. Kant bireyi, epistemolojik, etik ve politik bir özne olarak modern anlamda yeniden kurgulamıştır. (Çiğdem, 1997: 92)

Kant'ın insanı, özne-nesne, akıl ve arzular, rasyonel boyut olarak ayırır. Onun etik anlayışı ise akla dayanan ödevde dayalıdır. Akılda kendinden olan a priori ilkeler vardır ve bunlardan etiksel olarak kendini buyruklar olarak gösteren ödevdir. Buyruklar iki türdür: koşullu ve kesin. Ahlaki bağlamda esas olan kesin buyruklardır. Çünkü onlar koşullu olanlar gibi bir başka nedene bağlı olamayıp, ya da onun aracılığıyla gerçekleşmeyen amaçlardan bağımsız ve dahası arzu ve eğilimlerimiz doğrultusunda yönlendirilmeyen, nesnel ve evrensel geçerliliği olan eylemlerdir.

Kesin buyruk tarafından yönlendirilen irade evrensel düzenin oluşturulması yolunda harekete eden ödevdir. Kant etik anlayışında insana autonom bir yer verir. Onun böyle bir yerde bulunmasının sebebi akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Etiğin emrettiği “kategorik imperativ” olarak adlandırılan emirler de insan aklının doğasında yer almaktadır. Kant'ın etik anlayışı katışıksız bir biçimde rasyonel soyut bir ahlak anlayışı olarak, salt akılda a priori olarak vardır. Konumuzdan çok uzaklaşmadan Hegel'in Kant'ı bu soyutluk konusunda eleştirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Şu alıntıyla Onun eleştiri noktasını açık kılmak mümkündür: Hegel akıl tarafından belirlenen soyut etiğin, açıkça eksik olduğunu düşünmekteydi. Zira Hegel'e göre aydınlanmacı filozofların değerlendirmeleri doğru olmakla birlikte kısmidir. Aydınlanma düşünürleri, *Verstand* düzeyinde kalmışlardır. Ayrı gerçeklikleri belirleyen içsel bağları ve onları bir zincir içinde meydana getiren diyalektik yaşamı *Vernunft* düzeyinde kavrama yetisine sahip olamamışlardır. Bu nedenle insanları bireyler olarak ayırt ederken, onların içinde yaşadıkları toplumu gözardı etmişlerdir. (Cevizci, 2014: 228) .[3]

Bu noktanın belirtilmesi “zihin felsefesi”nin etik bağlamındaki tartışmalarında bir problematik arz ettiği için gösterilmeliydi. Öyleyse biz çalışmamızda bu noktadan itibaren “zihin felsefesi” bağlamında “etik”in nasıl ele alındığını açıklamaya girişmeliyiz

6. Homo Technicus'un Etiği [4]

Zihin felsefesinde etik problematiğine başlamadan “eylem”in ne olduğunun aydınlatılması gereklidir. Çünkü insan sadece akıl sahibi değil aynı zamanda gözlemleyen seyreden, bağıntı kuran ve bunların temelinde bilen varlık olmak yanında ve belki bundan da önce; tasarlayan, amaçlayan, plan yapan, amaca uygun araç yapan, seçim ve tercihlerde bulunan ve tüm bu tasarımı, amaç, plan, seçim ve tercihlere bağlı olarak eylemde bulunan bir varlıktır. İnsanlar da hayvanlar gibi çeşitli davranışlar sergilerler.

Fakat insana özgü bir davranış şekli vardır ki, buna eylem adının verilmesi gerekir. (Özlem, 2010: 19-20) Öyleyse şu sorulara başlanabilir: insan eylemlerini hayvanların davranışlarından ayıran nedir?

Nitekim insan yürür, hayvan da, insan yemek yer, hayvan da... Ama insan bir yere gitmek için yürüyordur ya da sadece doymak için değil zevk aldığı için yemek yiyor olabilir. Özetle insan eylemlerinin kasti bir amaç taşıdığı iddia edilebilir. Bitkilerin ise böyle bir durumu olmadığı kesindir. Öte yandan hayvanlar da pek ala insanlar gibi irade taşıyan davranışlar da bulunabilir. Hatta zaman zaman her eylemde etkin olduğu söylenen insan bile edilgin hale gelebilir. Bir insanı da bir kağıdı da yüksekten bıraksak düşer. Bu durumda insan eylemlerini diğer canlılardan ayıran temel farklılığın bir amaç taşıması yani irade ile yapılmış olması savı kendi kendini çürütür.

Öte yandan arada bir fark olması gereklidir. Çünkü bitkilerden ve cansız varlıkları eylemleri yüzünden yargılayamayız. Örneğin bir kağıt kendiliğinden yere düştüğünde bir insanın kendini yüksekten bırakarak düşürmesi aynı mıdır? Kağıdın da insan gibi “intihar” ettiği düşünülebilir mi?

Bu soruların cevapları aşıkardır. O yüzden “zihin felsefesi”nde etik araştırması yaparken insanların bedenleriyle ortaya koydukları iradeli hareketleri ele alınır.[5] Bizim de çalışmamızda önceki bölümlerde değindiğimiz filozofların neden seçildiği bu noktada açık kılınmaktadır. Çünkü böyle bir yorumlama için öncelikle beden-ruh arasındaki ayırım ve aklın insan eylemlerindeki etkisi aydınlatılmalıdır.

Bunun için öncelikli olarak “zihin felsefesi”nde “eylem”in sebeplerinin neler olduğunu açıklamalıyız. Başlangıç noktası olarak “Wittgenstein’in klasik formülünü kullanmak yerinde olacaktır: Ve problem şöyle ortaya çıkıyor: ben kolumu kaldırıyorum şeklindeki olgudan, kolum kalkar şeklindeki olguyu çıkaracak olursam, geriye ne kalmaktadır?

(Wittgenstein, 1958: kıs.621) yani, kolumun fiziksel hareketi ile benim maksatlı olarak kolumu kaldırmam arasındaki fark nedir?”(Shaffer, 2005: 126)

İşte bu soruya “zihin felsefesi” beş farklı şekilde cevap verir. Biz çalışmamızda bunları gösterdikten sonra, onları etikle olan ilişkileri bağlamında ele alacağız.

İlkinde göre kolumuzu kaldırmamıza sebep olan zihni olaylar ve ya durumlardır. Örneğin kolumu bir tasarıda bulunarak kaldırıyorum. Birinin beni görmesini istediğim için kolumu kaldırdığımda diğerleri içinde beni fark edebilmesi için kaldırıyorum. Bu durumda zihinsel bir durum fiziksel bir eylem olarak sonuçlanmıştır. Bu teori *epifenomenalizm* ve *paralelizme* ters düşerken *davranışçılık* ve *özdeşlik* kuramlarıyla uzlaşır görünmektedir. [6]

İkinci kurama göre eylemin sebebi bir olay olamaz, ona sebebiyet veren “ben”imdir. Eylemlerimizin sebebi sadece bizizdir. Bizim eylemlerimizle çevremizi

dolayısıyla dünyayı değiştirme gücümüz vardır. Bu kuram Aristoteles'in düşünceleriyle bağdaştırılabilir mi? sorusunu sorarak ama cevaplamayı daha sonraya bırakarak üçüncü kurama geçiyoruz.

İcracı olarak adlandırılan bu teoride eylemin ne olduğunu ya da nasıl olduğunu söylemek bir amaç teşkil etmez mevzu bahis olan daha çok onun sorumluluğunu bir faile vermektir. Daha açık kılmak amacıyla Austin'in *icracı ifade* (*performative utterance*) teorisine başvurmak yerinde olur: bu teoriye göre kelimeler bir durumu tasvir için değil, bir işi yerine getirmek için kullanılır. Örneğin, size izin veriyorum, gibi. Strawson da bir önermenin doğru olduğunu söylemenin onun hakkında bir iddiada bulunmak olmadığını, onu kabul etme ya da onaylama fikrini icra etmek olduğunu söylemektedir.

Bu tanımlama da etiksel bağlamda şu şekilde bir yorumlamaya olanak kılmaktadır: bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu söylerken onu tasvir etmeyiz onu bir tasnife tabi tutarız.

Dördüncü kuram ise bir eylemde esas olanın amaç olduğunu vurgular. İlk örneğe geri dönersek ben kolumu öylesine değil bir amaç için görülebilmek için kaldırıyorum. Bu kuramcılar bir eylemi maksatlı kılanın onu teleolojik olarak açıklayabilmek olduğunu savunurlar.

Son kuram ise bağlamsal olarak adlandırılır. Bu kuramın savunucuları bir eylemin maksatlı olmasını sağlayanın onun belli kurallara bağlı olarak anlaşılabilir olmasında yattığını söylemektedirler. Örneğin ben normal olarak bir caddede karşıdan karşıya geçebilirim. Ama yeşil ışık yandığında karşıya geçiyorsam bu kurallara uygun davranmam gerektiği içindir ve ilk davranışından farklı bir anlam taşımaktadır. Tam bu noktada etiksel bir sorgulama yolu açılabilir. Ama aynı zamanda bu durum bir "irade"nin ne olduğunun aydınlatılmasını da gerekli kılar. Bu sebeple de çalışmamızda "zihin felsefesi"nde "hür irade" kavramının anlamına değinmek gereklidir.

Bunun için ise, şu soruyu sorarak başlamak yerinde olacaktır, eylemlerimizin nedenleri ne olabilir? Belki de eylemlerimize neden olanlar sadece bir rastlantının sonucudur ya da tamamıyla bizim denetimimiz dışındadır. Peki, bu durumda biz yaptıklarımızdan nasıl sorumlu tutulabiliriz?

Aslında yaygın olarak bu sorunun cevabı aynı koşullar altında farklı bir şekilde davranılabiliriyorsa etik bir değerlendirmenin mümkün olacağı şeklinde verilmektedir. Örneğin, bir kiralık katil belli bir günde öldürmesi için tutulduğu kişiyi daha önce defalarca görmesine kadar o güne kadar öldürmez. Ama istese daha önce onu öldürebilir. Sonuçta kişi ölecektir ve ama katil iş prensiplerine uygun olmadığı gerekçesiyle onu daha önce öldürmez.

Aslında bağlamsal açıdan bakıldığında bu pek de yanlış bir bakış açısı değil. Ama teleolojik açıdan bakıldığında eylemin mahiyeti nasıl yorumlanabilir? Eğer amaç öldürmekse her iki durumda da gerçekleşecek olduğuna göre fark nerededir? Şimdi bu katili ahlaki olarak nasıl değerlendirmemiz gerekir?

Çalışmamızda bu noktaya kadar yapılanları özetleyerek, “zihin felsefesi”nin bu problematiklerini Aristoteles ve Kant’ın etik anlayışlarına referanslar vererek tartışmaya başlayacağız.

Biz öncelikli olarak “zihin felsefesi”nin ne olduğunu çalışmamızda ilgili olduğumuz düşünülere referans vererek açıklamaya çalıştık: Platon ve Aristoteles için “insan” kavramları, Descartes “düşünen ben’in yol açtığı beden-zihin ayırımı düalizmi”, Kant “akıl sahibi “ben”i”, asıl konumuz olan etiğe geçiş bağlamında Aristoteles, Kant ve “zihin felsefesi”nin etik anlayışları.

Gelecek bölüm itibariyle ise bu açıklamalar ışığında söz edilen problematlere cevap arayamaya Aristoteles ile başlayacağız.

7. Akılın Aydınlığında Yapılan Seçim: Etik

Aristoteles’in “phronesis” kavramı bizim dilimizde de farklı diller de de pek çok farklı şekilde çevrilmektedir. Biz burada İngilizce çevirisinde “practical wisdom” olarak kullanılan Türkçedeki karşılığı pratik bilgelik olan anlamı üzerinde duracağız. Zaten *Nikomakhos’a Etik*’te onun pratiğe yönelik bir düşünce erdemi olduğu 6. Kitapta vurgulanır.

“Akıllı başındalık yaptırımsaldır, onun amacı neyi yapıp neyi yapmamak gerektiğidir. Doğru yargılama ise yalnızca değerlendircidir” (Aristoteles, 1997: 122; 1142a5-10). O halde doğru yargılama, eylemden önce gelir ve *phronimos*’a nasıl eylemesi gerektiği hususunda fikir verir.

Burada “akıllı başındalık” olarak çevrilmesine sağdik kalarak *phronimos*un bu tanımlaması üzerinden bir değerlendirme yapacağız. Onu “zihin felsefesi”nin eylem durumlarından hangisi üzerinden nasıl değerlendirilebileceğini tartışacağız.

Fail kuramını betimlerken söz ettiğimiz üzere Aristoteles’in *phronimos* üzerinden geliştirdiği erdem yani ahlaklılık felsefesi bir pratik felsefesidir.

Sokrates de sadece iyiyi, doğruyu bilmek yeterli olurken Aristoteles için onu gerçekleştirmek de gereklidir. Bunun için ise bir fail gerekmektedir. Kişi ahlakın temsilcisi olduğu gibi yaptırımcısıdır.

Kişi yaptığı tercihlerden sorumludur. Ama onu bu tercihlere yapmaya iten nedenler vardır. Aristoteles de iyi düşünce sahibi insanın doğru davranabileceğini söylemektedir. İyi düşünme (*euboloia*), bir tür düşünmedir ve onu tam kavrayabilmek için bilim, sanı ve isabetlilik terimleriyle karşılaştırmak gerekir. O, tüm bunlardan farklıdır. Biz bu farkların burada fazla üzerinde durmayacağız. Ama vurgulamak istediğimiz ahlaki eylemin zihinsel bir eylemin sonucuna dayandırıldığıdır: İyi düşünme, düşünme... Zihnin üç temel yetisinden (bilme, duyma, irade) düşünce ile iradenin ilişkisine nasıl bir açıklama getirilebilir? Daha doğru bir deyişle nasıl bir nedensellik ilişkisi bağlamında bir açıklama yapılabilir?

Açıktır ki, burada olan epifenomenalizmde ve etkileşimcilikte görülenden farklı bir nedenselliktir. Bu teorilerde sebep daha sonraki olayla bir ilişki içindedir. Yani sonraki olay önceki olayla izah edilebilir. Örneğin hep teleolojik bir doğrultuda ilerleyen Aristoteles için de amacın iyi olduğu söylenebilir ama burada mevzu bahis olan tikel bir durum karşısındaki değerlendirme değildir.[7] Örneğin sadece bir insana sadece bir fakire yardım ettiği için cömert olmaz. Onun cömert olabilmesi için her zaman her koşulda ihtiyacı olana ve ya olmayana yardım etmesi gerekir. Burada failin seçimi söz konusudur. Ve o bu seçimi düşünerek bir zihinsel olay sonucunda yapmaktadır.

Buradaki nedensellik bu tür bir nedenselliktir. O her zaman genel anlamda iyiyi düşünebilmekte ve onu doğrultusunda seçim yapabilmektedir.

Bu teori bağlamında bir analiz yapıldığında sorulması gereken soru eylemin niçin yapıldığı değil kim tarafından yapıldığıdır?

Aristoteles'in buna cevabının ne olduğu açıktır, öte yandan Kant'ın yanıtının nasıl olabileceğini ise biz çalışmamızda bundan sonra sorgulayamaya başlayacağız.

Kantta insan deneye sahip olmadan da bilebilir. Yani bilgilere sahip olabilir. Önemli olan doğru bir deyişle Onun için cevaplanması gereken soru sentetik a priori yargıların nasıl mümkün olduğudur? Bu da tamamıyla zihinle ilgili bir süreçtir. Ama bizim bu noktada üzerinde duracağımız bu tür yetiye sahip bir varlık olan insanın diğerleriyle olan ilişkisi bağlamında aklının rolünün ne olduğudur?

Öyleyse onun için “ben”in ne demek olduğunun aydınlatılması gereklidir. Kant için düşünülebilen şeylerin görüsel karşılıkları yoktur; bunların nesnelliği, deneyime zemin oluşturarak, onu mümkün kılmaları ve deneyime birlik vermeleri yönünden anlaşılmalıdır. Başka bir deyişle görüsel karşılığı mümkün kılan, bu “ideal” olanlardır.

Bunlar a priori saf temsillerdir (*Vorstellung*). Deneyimin malzemesi hissetme yoluyla gelir; oysa deneyimin formu, yani transandantal ideal olan hissetmeyle edinilemez.

Tek tek temsiller bir birlik içinde kavranmadan deneyimin sentetik birliği sağlanamaz; temsillerin bir birlik içinde kavranması ise temsillerin kendilerinden gelmez. Öyleyse, yine “analitik a posteriori” yöntemin gerekli kıldığı şekilde deneyimin birlik içinde tutulmasını sağlayan ve temsilleri bağlayıp birleştirmek suretiyle deneyimi ortaya çıkaran bir mekâna, yani görüsel karşılığın kurulduğu bir mekâna gerek duyulmaktadır. Ancak, deneyimi olanaklı kılan ve ortaya çıkmasını sağlayan bu mekân olduğuna göre, bu mekânın kendisinin tesisinin dayanağı deneyim olamaz.

Temsillerin kendilerinden gelmeyen unsurlarla başlayıp birleştiren, yani deneyime sahip olan, deneyimi meydana getiren bir mekân, “saf ben”dir. Ancak, tıpkı transandantal yetilerin ve onun a priori öğelerinin belirlenmesindeki yol gösterici yöntemde olduğu gibi bu ilk aşamadır.

Transandantal çıkarsama nasıl transandantal öğelerin kullanımını gerekçelendiriyorsa, bu gerekçelendirme aslında “saf ben”in sentetik bir birlik olarak kurulduğunu da göstermelidir. O hem deneyimin hem de her türlü kavrama ve akıl faaliyetinin zemininde olandır, hissetme yetisinin formlarının, yani uzay ve zamanın sentetik birliğinin düşünülmesidir. Bu bakımdan “saf ben”, hissetmenin saf formlarını kapsamaktadır.

Dışsal deneyimin edinilmesi, “saf ben”in kendini idrâki ile mümkündür ve her türlü deneyimin zemininde olduğundan kendisi deneyim yoluyla gelen bir idrâk değildir, yani saf aklıdır (*rein intellektuell*). “Saf ben”, deneyime birliğini ve bütünlüğünü vermesi itibariyle kategorilerin ve aklın idealarının da asli mekânıdır.

Tüm bu açıklamalardan görülüyor ki Kant’ın saf ben olarak ortaya koyduğu kişi tamamıyla akılsal yani zihinseldir. Peki, bu şekilde tanımlanan kişinin kategorik imperativle ilişkisi zihin felsefesi açısından nasıl yorumlanabilir?

Kant daha öncede söz edildiği üzere o ahlaksal değeri tamamıyla insanın zihinsel kapasitelerinde arar. Autonom bir varlık olarak insan ödev dayalı buyruklara bağlamında ahlaklıdır. Bu buyrukları koşullu ve kesin olarak ayırır. Koşullu buyruklarda bir seçim söz konusu olabilir. Ama Kant asıl önemli olanın kesin buyruklar olduğunu söylemektedir. Böylelikle insanın seçim hakkını onun elinden alır. Kesin buyruklar ise öyle bir yapıya sahiptirler ki insanlar zaten insanlar ona kendiliğinden uymak durumundadırlar. Kesin buyruklar, amaçlardan bağımsız ve dahası arzu ve eğilimlerimiz doğrultusunda yönlendirilmeyen, nesnel ve evrensel geçerliliği olan eylemlerdir.

Kesin buyrukça yönlendirilen irade, evrensel düzenin ve buyruğun oluşması doğrultusunda hareket etme zorunluluğundadır. Bu zorunluluk ise, onun için ödevi oluşturmaktadır.

Çalışmada bizim de sorgulamamız icracı kuram bağlamında bu noktada olacaktır. Ödevi oluşturan bu buyruklar Austin’in icracı ifade adını verdiği savıyla inceleyebilir miyiz?

Ona göre bizler kelimeleri tasvir için değil belli bir işi yerine getirmek için uygularız. Bu durumda da Kant’ın kesin buyrukları da her zaman aklın bir uygulama alanına sahip olduğunu göstermez mi?

Eylem iyi olması için değil zaten iyi olduğu için yapılır. Herkes de aynı yapıya sahip olan akıl Strawson’un dediği gibi önermeyi zaten doğrudan kabul eder. Bu durumda insanın seçim yapması diye bir şey söz konusu değildir. Ama bu kölelik bağlamında bir zorunluluk değildir. Daha farklı bir deyişle insan köleyse de aklının kölesidir ki bu da Kant’ın saf beni nasıl ele aldığı düşünülünce olumsuz bir anlam taşımamaktadır.

Kant için insan iyiyi maddi dünyada değil akılda aramak esastır. Kant “Zina etmeyeceksin” gibi toplumsal olarak şekillenmiş bir yasanın ahlak yasası olmayacağını

düşünmektedir. Oysa, “yalan söylemeyeceksin” gibi bir yasa her türlü durumda koşulsuz ve kesin geçerliliğe sahip bir buyruk olarak evrensel bir yasadır. (Copleston, 1995: 127-129) Böylesi bir yasa, reddedilemez matematik formülleri gibidir. Kant’ın da ulaşmak istediği bu tür yasalarla şekillenmiş bir etik teorisisdir. Kant’a göre “yapmalısın” buyruğuna neden gösterilemiyorsa bu, o buyruğun evrenselliğine delalet etmektedir. (MacIntyre, 2001: 221)

Evrensel olması bağlamsal eylem kuramı açısından bakıldığında her zaman her koşulda geçerli olduğunu göstermektedir. Bu buyruklarda eylemi açıklarken amaçlara dayandıran teoriyle de uzlaşmaz gözükür. Çünkü Kant için mevzu bahis olan amaç değil değildir, yapılan eylem salt iyi olduğu için akıl öyle buyurduğu için yapılmaktadır.

Sonuç

“Tüm mutlu aileler birbirine benzer, her mutsuz aile birbirinden farklıdır.” [8] Bunu Zihin Felsefesi dilinde “tüm bilinç durumları aynıdır, her bilinçsiz durum kendinde bilinçsizdir, olarak çevirmek mümkün müdür?” [9] İnsanın yaşamdaki her eylemi “zihin”e bağlıysa neden bu sorunun cevabı olumlu olmasın?

Aslında geçmişten günümüze insanlar hep aynı sorulara yanıt aramışlardır. Aristoteles’in de dediği gibi bilmek isteği insanın doğasına aittir, bu onun doğasının değişmez bir gerçeğidir.(Aristoteles,2010: 75; 980a) İnsan doğasına dair değişmez bir gerçek daha vardır ki bu da onun zihin sahibi olduğudur. Bunun kesinliği üzerinde bir tartışma yoktur. Sorun zihnin nasıl ele alındığıdır?

Biz de çalışmamızda benzer bir kavramı (etik) ele aldık. Aklın yanında irade sahibi varlıklar olarak, bilincimizin de hep bir şeyin bilinci olması dolayısıyla, hep ötekiyle ilişkimiz bağlamında, sosyal canlılar olduğumuz kabulünde, etik üzerine felsefi bir sorgulama yapmak istediğimizden, öncelikli olarak Antik Dönemden başlayarak Platon’un ve Aristoteles’in “insan” betimlemelerini gösterdik. Ve onun “akıllı bir varlık” olarak belirlendiğini gördük. Dolayısıyla bu da “aklın” aydınlatılması gereğini doğurdu. Biz de Descartes, Kant ve Husserl’in yardımıyla felsefede onun farklı şekillerde nasıl ele alındığını gösterdik. Sonraki aşamada ise çalışmamızın asıl konusu olan “etik”e bir geçiş olması amacıyla Aristoteles’in ve Kant’ın etik anlayışlarını verdik. Onların görüşlerini yorumlamadan önce “zihin felsefesi” bağlamında “etik” in bir açıklamasını yaparak çalışmamızı tamamladık.

Peki, sonuç ne oldu? Öncelikle, gördük ki; düşünürler hep aynı sorulara farklı yanıtlar vermişlerdir. Çünkü yanıtları farklı şekillerde farklı yerlerde aramışlardır. Etik konusunda da bu böyledir. Tek uzlaştıkları nokta ise, “insanın akıllı bir varlık” olmasıdır.

Antik Dönemde düşünürler onu insandan bağımsız varlıklarda ararken zamanla kendilerine, “insana” dönülmüştür. Teknolojik gelişmeler ve bilimsel ilerlemeler etik sorularını da değiştirmiştir. Artık cevaplanmaya çalışılan sorular, “onun yerine bunu mu

seçmeliyim değil katillerin nasıl katil olup olamayacağı” yönüne doğru evrilmiştir. [10] Hatta Meta Etik tartışmaları bağlamında etik kendisinin de sorgulamasını yapmaktadır.

Ama önceden de söz edildiği üzere bu tartışmalarının merkezinde olan insandır ve insan zihin sahibi, sosyal bir varlıktır. Yani onun problemlerini de kendi temelinde (bilinç) ama diğerleriyle ilişkisine bağlı olarak (etik) çözmek gereklidir. Bu sebeple de biz günümüz toplumlarında, etiksel değerlerin önemini kaybettiği gerçeği karşısında, epistemolojik bir kopuşla ya da değil “zihin felsefesi”nin bu alandaki çalışmalarının var olan toplumsal - dolayısıyla insanın varoluşsal sorunlarına- sorunlara yeni çözüm yolları sunabileceğini umduğumuzu belirterek çalışmamızı bitirelim.

Ekler

1. Bu noktada etik ile ahlak arasındaki ayırımı belirtmek yerinde olacaktır. Böylelikle bizim çalışmamızda neden etik sözcüğünü seçtiğimiz de açık kılınmış olur: “Ahlak (moral), bir kişinin bir grubun, bir halkın, bir toplumsal sınıfın, bir ulusun, bir kültür çevresinin vb. belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemleri yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk, yasak ve tasarımlar topluluğu ve ağı olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan ahlak, her yanda yaşamımızın içindedir; o tarihsel olarak kişisel ve grupsal/toplumsal düzeyde yaşanan bir şeydir; ona her tarihsel dönemde, her insan topluluğunda mutlaka rastlarız.... Öyle ki, ahlak üzerine düşünmeye, ahlak üzerine felsefe yapmaya başlayan kişinin, yani etik içine adımını olan bir insanın gözlemsel düzeyde ilk saptadığı şey, bir ahlaklar çokluğudur.”(Özlem,2010,sf:23-24) Özetle, “ahlak fiilen ve tarihsel olarak bireysel, grupsal ve toplumsal düzeyde yaşanan bir şey, bir fenomen olmasına karşılık; etik, bu fenomeni ele alan, ahlak görüşlerini, öğretilerini irdeleyip sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan, bunları karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplinin adıdır.” .”(Özlem, 2010:28)

Ayrıca, Etik ve ahlak kelimelerinin etimolojik açıklamalarına bağlı şu yorum bizim bu tercihimizi desteklemektedir: “ Etik sözcüğü Grekçe “ethos”, moral sözcüğü ise Latince “mos” sözcüklerinden gelir. Ve “ethos”da, “mos” da, töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk hali, karakter, huy, mizaç vb. anlamlarına gelir.

“Moral” karşılığı dilimizde kullandığımız “ahlak” sözcüğü de, Arapça “hulk” kökünden gelmektedir ki, bu kök de yine töre, gelenek, alışkanlık, huy, karakter vb. anlamlarını taşır. Buna göre “etik”, “moral” ve “ahlak” sözcükleri, nüanslar gözardı edilirse, aynı anlama sahip sözcüklerdir ve onları etimolojilerine göre değil, felsefede kazanmış anlamlarını dikkate alarak birbirinden ayırıyoruz.” (Özlem, 2010:28-29)

2. “In the transcendental synthesis of the manifold of representations in general, on the contrary, hence in the synthetic original unity of apperception, I am conscious of myself not as I appear to myself, nor as am in myself, but only that I am. This representation is a thinking, not an intuiting.”

“Degegen bin ich mir meiner selbst in der transzandantalen Synthesis des magnigfaltigen der Vorstellugen überhaupt, mithin in der synthetischen ursprünglichen Einheit der Apperzeption bewusst nicht wie ich mir erscheine, nach wie ich an mir selbst bin, sondern nur dass ich bin, Diese Vorstellung ist ein Denken, nicht ein Anschaven.”

3. “Hegel, etik-ahlak ayırımını başka terimlere başvurarak yapar. ... Bunun gibi, “moralite” (Moralitaet) de tabii “ahlaklılık” anlamına gelir. Almanca “Sittlichkeit” terimi de esasında “ahlaklılık” demektir. Ne var ki Hegel, “Sittlichkeit”ı ahlaklılık anlamında kullanmakla birlikte, “Moralitaet”i, büyük ölçüde, “etik”ten anladığımız anlama yakın bir anlamda kullanır.” (Özlem, 2010:28)

4. “İnsanın eski tanımlarından birinin *homo faber* (alet yapan, aletle iş gören varlık olarak insan) olduğunu biliyoruz. Bunun gibi *homo techicus* da, *homo faberi* içerecek şekilde, pratik akıl yardımıyla çevresini düzenleyerek doğaya egemen olan insanı tanımlamaktadır.” (Özlem, 2010:20)

5. “*Eylem*, bir ilke, norm, inanç, değere bağlı, istençli(iradi) davranıştır.” (Özlem, 2010:20)

6. “*Epifenolizm*, zihinsel olayların mekanik beyin süreçlerinin yan ürünü olduğunu öne süren düalist bir kuramdır. Epifenomenolizmde nedensellik tek yönlüdür, yalnızca fiziksel olaylar zihinsel olayların nedeni olabilir. T. H. Huxley’in meşhur örneğinde fabrikanın bacasından çıkan dumanın, fabrikanın çalışmasının sonucu olarak oratya çıkması.” (Gödelek, 2011:106)

“*Psikofiziksel paralelizm*, zihinsel ve bedensel olayların birbirine paralel ancak birinin diğeriyle etkileşim halinde olmadığını savunan düalist görüştür. En önemli temsilcisi Leibniz’dir zihin ile beden arasındaki ilişkiyi zamanı tam olarak bildiren iki saatin çalışması analojisiyle açıklar. Tanrı zihindeki zihinsel olaylar zincirini başlatandır, aynı şekilde tanrı “önceden kararlaştırılmış bir uyum” içinde saatin içindeki fiziksel olaylar zincirini başlatandır. Bu başlangıç zihinsel ve fiziksel olaylar arasında bir düzen olmasını sağlar ve bu düzen de bizim hatalı bir şekilde zihinsel ve fiziksel olaylar arasında bir nedensellik ilişkisi kurmamıza neden olur.” ” (Gödelek, 2011:104)

“*Felsefi davranışçılık*, zihinsel durumlar belli bir davranışta ya da belli bir davranışta bulunma eğiliminden başka bir şey değildir. En önemli temsilcisi Gilbert Ryle “Zihin Kavramı” (The Concept of Mind) adlı eserinde zihin-beden sorununun, “klasik görüş” olarak adlandırdığı Descartes’in düalist anlayışından kaynaklandığını iddia eder. Ryle, zihnin bedenin içinde, bedenden ayrı ontolojik varlığa sahip olan bir şey olarak tasarlanmasını “makinenin içindeki ruh” kavramıyla eleştirir. Kartezyen düalizmini kategori hatası yapmakla suçlar.

Ryle’a göre günlük dilde zihinsel terimlerin, zihinsel durumları sanki özel, gizli ve bedenin işleyişinden farklı bir özelliğe sahipmiş gibi tanımlamalarını, kategori hatası olarak

tanımlar. Ona göre, kategori hataları özel tür hatalardır; bu hata, zihinsel yaşama ilişkin olguları, aslında belli bir kategoriye aitken bir başka kategoriye aitmiş gibi tasarlamaktan kaynaklanır. Ryle'in kategori hatasına verdiği örneklerden birisi Oxford ya da Cambridge üniversitesini ziyaret eden hayatında hiç üniversiteye gitmemiş birinin bütün fakülteleri, rektörlüğü, derslikleri, yemekhaneyi, kütüphaneyi, idari ve akademik bölümleri gezdikten sonra, bütün bunların dışında ayrı bir üniversite binası aramasıdır. Oysa üniversite bütün bu binaların bunlardaki işleyişin tümünün genel adıdır. Dolayısıyla burada yapılan hata üniversite teriminin yanlış bir kategoriye konulmasından kaynaklanmaktadır. Zihni, davranışla ortaya koyan ve ifade edilen şeylerden başka bir şey olarak tasarlamak, aynı şekilde bir kategori hatasına düşmektir.” (Gödelek, 2011:108-109)

“*Zihin beyin özdeşliği kuramının* temel dayanağı, zihinsel olayların beynin belli kısımlarıyla bağlantılı olmasıdır. Beynin belli kısımlarındaki zihinsel aktiviteyi ateşlediğimiz de ya da söndürdüğümüzde, onunla bağıntılı olarak, belli psikolojik durumların ortaya çıktığı bilinmektedir. Ayrıca, zihnin belli kısımlarında meydana gelen lezyonlar sonucunda, kişinin zihinsel psikolojik durumlarında değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Ancak zihin beyin özdeşliği kuramının açıklamakta zorlandığı önemli husus zihinsel niteliklerle beynin niteliklerinin birbirinden son derece farklı olmasıdır. Ayrıca çoğu kere bir zihinsel durum beyindeki bir çok farklı kısım ile bağlantılı olabilmektedir.

Zihin beden özdeşliği kuramı zihinsel olayların beynin fiziksel ve nörolojik işleyişinin ötesinde ve dışında bir şey olmadıklarını zihinsel olayların fiziksel olaylarla aynı şey olduğunu iddia ettiği için indirgemeci bir kuramdır. Ancak, zihinsel olayların fiziksel olaylarla aynı şey olduğu doğru bile olsa, zihinsel olayların fiziksel olayların dışında ve ötesinde var olduğunu kanıtlamak gerekir.” (Gödelek, 2011:109)

7. Heidegger, Aristoteles'in “teleolojik” olmasını şu şekilde yorumlamaktadır: “Ereksellik konusunda dikkatli olmak gerekir. Aristoteles “ereksel” bir dünya görüşü taşııyordu. Yüzeysel bir anlayış şunu gösterir: teleiov ve telos ile amaç ya da hedef kastedilmemekte. O açıkça en uçta olan özelliği taşıyan şey olarak belirtilmekte. Öncelikli temel belirleme son olmaktır. Telosun erek ya da hedef olarak çevrilmesinin elbette bir tabanı var ve uydurulmuş değil.

Sorun olan “acaba bu çeviriler öncelikli anlamı mı veriyor ve acaba bu varolmak araştırması düzeyinde öncelikli ve türetilmiş anlamlar gelişigüzel verilebilir mi?”dir. Amaç bir şey ne içinse odur; hedef bir şey neye doğru ise odur. Hedef ve amaç özelliği içinde son söz konusu olabilir ama sadece telos son olduğu için o amaç ya da hedef olabilir. o belirli bir ... e bakmak, göz önüne almak açısından amaç ya da hedef olur.

Ereksellik ya da hedefi olmak araştırma düzeyi içinde tam bir yanlış anlamadır, ve bu bizi Aristoteles'i de sanki ondokuzuncu yy.daki insanların yaşadığı tarzda yaşayan ilkel insanlardan biriymiş gibi tasarlamaya götürür.”

“One must be cautious with the concept of “teleology”. Aristotle had no “teleological” worldview. Even a superficial understanding shows that *teleion* and *telos* do not mean “aim” or “purpose” it is explicitly formulated as... it has the character of “what is outermost” The primary basic determination is being-an-end. That one translates *telos* as purpose or aim has its ground, of course, and does not appear out of thin air. It is a question of whether these translations are primary and whether one way, at this level of being-investigation, indiscriminately tosses about primary and derivative meanings. Purpose is the for-what; aim is that toward which something is. The end can be encountered in the character of purpose or aim, but only because *telos* is end. It is aim or purpose with respect to a definite looking toward... keeping-in-sight. At the level of this investigation, being purposeful or having an aim is an utter misinterpretation, and leads to the impression that Aristotle too was one of those primitive people who lived in the nineteenth century.”(Heidegger, 2009: 57)

8. “All happy families resemble one another, but each unhappy family is unhappy in its own way.”(Tolstoy, 1999:1)

9. “The Anna Karenina theory says: all conscious states are alike; each unconscious state is unconscious in its own way. What are those different ways in which states are unconscious?” (Block, 2011: 34)

10. “The brain’s networks continuously face constraint satisfaction problems, both social and otherwise. In dilemmas, some considerations are not mutually satisfiable;e.g., saving one child versus saving another. Typically, constraints are not measurable against each other;e.g., how do we measure the value of training soldiers to kill against the cost to them of becoming killers?” (Churchland,2008: 410)

KAYNAKÇA

ARİSTOTELES (1997), *Nikomakhos’a Etik*, Çev. S. Babür, Ayraç Yayınları, Ankara.

ARİSTOTELES (1999), *Eudemos’a Etik*, Çev. S. Babür, Dost Yayınları, Ankara.

ARİSTOTELES (2000), *Ruh Üzerine (De Anima)*, Çev. Z. Özcan, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul.

ARİSTOTELES (2010), *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

AUSTIN, J. L. (1961), *Philosophical Papers*, Oxford University Press, New York.

BEZCİ, B., *Kant ve Hegel’in Felsefesinde Etik Anlayışı*, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sf: 49-61.

BLOCK, N. (2011), *The Anna Karenina Theory of the Unconscious*, Neuropsychoanalysis,13(1).

CARSON, S. (2006), “phronesis” maddesi, *Encyclopedia of Philosophy*, Second Edition, Editor in Chief: Donald M. Borchert, Volume: 10, The Mac Millan Company, New York.

CASSİRER, E. (1996), *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. D. Özlem, İnkilap Yayınları, İstanbul.

CEVİZCİ, A. (2014), *Etik*, Say Yayınları, İstanbul.

CHURCHLAND, P. S., (2008), *The Impact of Neuroscience on Philosophy*, Neuron 60.

COPLESTON, F. (1995), *Felsefe Tarihi-Kant*, Çev. A. Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul.

ÇİĞDEM, A. (1997), *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇÖTOK T. (2011), *Ahlakın Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DESCARTES R. (2007), *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*, Çev. İ. Birkan, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.

DESCARTES R. (2010), *Metot Üzerine Konuşma*, Çev. A. Altınörs, Paradigma Yayınları, İstanbul.

GÖDELEK K. (2011), *Zihin Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2337, Açıköğretim Fakültesi Yayını: 1334, Eskişehir.

GÖZKÂN, H. B., *Saf Aklın Eleştirisinde Benin Kuruluşu*, www.academia.edu.

HEIDEGGER M. (2009), *The Basic Concepts of Aristotelian Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington.

HUSSERL, E. (1997), *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, Çev. A. Kaygı, T.F.K., Ankara.

KANT, I. (1997), *Critique of Pure Reason*, İng. Çev. P. Guyer & A. W. Wood, Cambridge University Press, Cambridge.

LIDELL, H.G. & SCOTT (2002), *An Intermediate Greek-English Lexion*, Oxford University Press, Oxford.

LOCKE, J. (1999), *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*, Çev. M. Delikara Topçu, Öteki Yayınevi, Ankara.

MACINTRYRE, A. (2001), *Ethik'in Kısa Tarihi-Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. A. Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul

MALONE, C. J. (2009), *Psychology Pythagoras toPresent*, MIT Press, Cambridge.

PLATON (1973), *Devlet*, Çev. H. Demirhan, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

PLATON (1997), *Phaidon*, Çev. S.K. Yetkin, H.R. Atademir, MEB Yayınları, İstanbul.

PLATON (2009), *Menos*, Çev. A. Cevizci, Sentez Yayıncılık, İstanbul.

RYLE, G. (1949), *The Concept of Mind*, Barnes&Noble Inc., New York.

SHAFFER, A. S. (2005), *Zihin Felsefesi*, İz Yayıncılık, İstanbul.

SHAFFER, A. S. (1968), *Philosophy Of Mind*, Prentice-Hall, Inc., New York.

STRAWSON, P. F. (1949), *Truth*, Analysis, IX, No.6, Philosophical Library, New York.

TOLSTOY, L. (1999), *Anna Karenina*, Çev. E. B. Greenwood, Wordsworth Classics, Londra.

VOSS S. (2013), *Benlik İnancı*, Çev. A. N. Kaniyaş, Cogito, sayı 75, sf.185-199 YKY, İstanbul.

WITTGENSTEIN, L. (1958), *Philosophical*.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.5>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 57-68

**BERTOLT BRECHT'İN “CESARET ANA VE ÇOCUKLARI” ADLI ESERİNDE
AHLAK ÇÖKÜNTÜSÜ¹
THE MORAL CORRUPTION IN THE WORK OF BERTOLT BRECHT CALLED
“MOTHER COURAGE AND HER CHILDREN”**

İlayda Kübra SAYGILI²

ÖZ

Bireylerin, erdemleri yok sayma pahasına, savaşın sessiz tanıklarına dönüşümlerini, savaş ortamında hayatta kalma mücadelesini metanın insan üzerindeki etkisiyle harmanlayarak eserinde ustalıkla işleyen Bertolt Brecht, insan olmanın yükümlülüklerini ve bu yükümlülüklerin savaş açmazlarında karakter üzerinde yarattığı yıkıcı etkileri evrensel bir nitelikte kaleme almıştır. Çalışmada, Bertolt Brecht'in epik tiyatro anlayışına yer verilmiş, çağın olumsuz etkilerinin eserdeki topluma ve karakterlere yansımaları saptanmış, savaş döneminde hakim olan ahlaki çöküntü üç başlık halinde analiz edilmiştir. Otuz Yıl Savaşları dönemi çerçevesinde kurgulanan eserde savaş şartlarının ahlaki tutumlarda yarattığı çöküntüye örnekler verilmiştir. Eser, savaşın soğuk yüzünün, insanı günbegün içine çeken karanlığının ve öldürücü doğasının tasviriyle, savaşların insanı ahlaken yozlaştıran anlamsızlığını resmetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bertolt Brecht, Savaş Dönemi, Ahlaki Yozlaşma, Epik Tiyatro.

¹ Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Alman Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda üzerinde çalışmakta olduğum “Bertolt Brecht'in Cesaret Ana ve Çocukları ile Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf Adlı Eserlerinde Toplumun Ahlaki Açıdan Yozlaşması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma” adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilerek oluşturulmuştur.

² Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Alman Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2011-653X>, E-mail: saygililay@hotmail.com

ABSTRACT

Bertolt Brecht, who mentions about individuals' transforming into silent witnesses of war by assuming that there are no virtues and their struggle to remain alive by blending it with the effect of meta on humans, has written about responsibilities of being a human and the destructive impact of such liabilities on the character within challenges of war in a universal language. In the study, epic theater approach of Bertolt Brecht has been mentioned, reflections of negative effects of age on community and characters in the work have been determined, and the moral collapse observed in war period has been analyzed under three headings. In the work that is fictionalized within frame of thirty year wars, examples have been given for the collapse caused by war conditions on moral attitudes. With depiction of darkness of war that pulls people to it on each day and its deadly nature, the work pictures meaninglessness of wars which disrupts people with respect to moral aspects.

Keywords: Bertolt Brecht, War Period, Moral Corruption, Epic Theater.

Giriş

Her toplumun uyum içinde yaşayabilmesi ve sürekliliği adına çeşitli kanunlar bulunmaktadır. Bu kanunlar insanoğlunu bir arada tutmakta ve ahlak yargılarını gözetmektedirler. Birinin canına kastetmek uygar bir toplumda birçok yaptırımı beraberinde getirmektedir. Dünyanın herhangi bir bölgesinde birini kasten öldürmek uzun süreli hapis cezasına, hatta kimi bölgelerde ölüm cezasına çarptırılmayı gerektirmektedir. Ancak savaş döneminde ölüm, gündelik hayata kolaylıkla sızmakta, insanlık ve ahlak kuralları yok sayılmaktadır. Milyonlarca insanın ölümünün olağan bir durum haline geldiği savaş döneminde, yüzlerce insanı öldüren biri madalya dahi alabilmektedir. Bu durum savaş koşullarının ahlaki değerleri nasıl yok ettiğine kanıt niteliği taşımaktadır (Brittan 2011).

Eserde Cesaret'in oğlu Eilif, hayvanlarını vermek istemeyen köylüleri, askerlerin karnını doyurabilmek için öldürdüğünde kumandanı tarafından övgülerle karşılanmıştır. “*Aferin sana, demek yiğit adamlarımın midesine iyi bir şeyler girmesi için geberttin onları.*” (Brecht 1992: 28). Ancak savaş bittiğinde Eilif, köylüleri yine aynı sebeple öldürdüğünde idama mahkum edilmiştir. Savaş süresince kahramanlık olarak görülen ve ödüllendirilen davranışlar, barış geldiğinde aniden ahlak dışı sayılmaktadır. “*Bir köylünün hayvanlarını çalmanın neresi yiğitlik?*” (Brecht 1992: 99). Kanunun ve düzenin rayında gitmediği savaş süresince kumandanın kendi kanunu işlemiş, askerlerin karnını doyurabilmek uğruna gösterilen davranış büyük erdemler arasına girmiştir. Eilif onurlu, erdemli bir birey olarak övgüyü hak etmektedir. Öte yandan savaş sona erdiğinde Eilif, savaşın ahlaki tutarlılığa olanak tanımayan yıkıcı gücünün kurbanı olmuştur. Ahlak yargılarının savaş öncesi ve savaş

TOBİDER

sonrası olarak ikiye bölünmesiyle iyi ve kötü arasındaki ayrım, fark edilemez duruma gelmiştir.

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir toplum düzeni yaratmanın mümkün olduğunu savunan psikanalist Fromm'a göre, kardeşlik, sevgi, dayanışma ve işbirliğine dayanan, insanın kendi gücüne bağlı olgular sayesinde yıkıcılığın yerini yaratıcılık alacaktır (Yavuzer 2013: 46). Savaş çarkının dönmesinde kendi payı olan bireyler, zararına dokunacak bir işe kalkışmaktan ölesiye korktuğundan, eserde ideal bir toplum düzenine ulaşmanın, yıkıcılığı aşmanın olanaksızlığı görülmektedir. Düzeni sağlamakla yükümlü bir asker dahi haksızlığa karşı çıkmaktan korkmaktadır. Askerin bir anlık cesaretle atıldığı direniş çabası, Cesaret Ana'nın gerçekçi sözleriyle sonuçsuz kalmıştır. Askerin, "*Buna dayanamıyorum, saçmalamayın, haksızlığa katlanamıyorum.*" (Brecht 1992: 63) sözleri üzerine Cesaret:

"Bunda haklısınız, ama ne zamana kadar? Ne zamana kadar katlanamayacaksınız haksızlığa? Bir veya iki saat mi? Gördünüz mü, bunu kendinize hiç sormadınız, oysa asıl sorun bu, neden dersiniz, hücrenin sefil bir yer olduğunu anladığımızda birden bu haksızlığa katlanabilirsiniz artık." (Brecht 1992: 63).

Cesaret'in konuşmaları üzerine şikayetinin kendine zarar verebileceğini düşünen asker, çaresiz sessiz kalmıştır. Savaş gölgesinde erdemli olmak veya doğrularının arkasında durmak oldukça zordur. Her anlamda insanı yok eden bu dönemde toplumun bütünleşmesinin ve değerlerine bağlı kalmasının güçlüğü, Fromm'un yarattığı ideal toplum imgesine ulaşmayı engellemektedir. Erdemli kalmayı başaranlar, savaşın insana insanca davranmaya olanak tanımayan hükmü sebebiyle zarara uğradığından, Cesaret'in bireysel çabaların sonuçsuzluğuna dair yaptığı uyarı, toplumun tutarsız ahlak yargısını yansıtmaktadır.

Epik Tiyatro Anlayışı

Bertolt Brecht, burjuva tiyatrosunun çağdaş beklentileri karşılamakta başarısız olduğu düşüncesinden yola çıkarak, klasik tiyatro biçimlerine karşı, epik-diyalektik tiyatro kuramını geliştirmiştir. Yazar, gerçekçi/doğalcı tiyatro ve 1920'li yıllardaki Alman tiyatrosunun hem tekniğinin hem de özünün yetersizliğine değinmiş, geleneksel tiyatrodaki halkın problemlerine değinilmemesini önemli bir sorun olarak görmüştür. Brecht, diyalektik tiyatro aracılığıyla açlık, savaş, ekonomik çöküntü gibi insanlığa hitap eden temel sorunlara dikkat çekmiştir. Brecht'e göre bu sorunlar üzerine seyirciyi düşündürmek, toplumun kaderciliği aşmasına ve çözüm odaklı farklı bir bakış açısı geliştirmesine olanak tanımaktadır. Gerçekçi tiyatroyu deneysellik ve tarihsellikten uzak gören Brecht, farklı yüzyıllardan ya da farklı sınıflardan alınan kişilerin, tarihsel gelişimi veya sınıfsal durumu gözetilmeksizin aynı tip karakterize edilmesine karşı çıkmıştır. Yazar, Tanrısal yazgının değişmezmiş gibi gösterildiği Antik tragedya anlayışını reddetmiştir (Şener 2006: 266-268).

Brecht epik tiyatro kuramıyla, o zamana dek Batı kültürüne hakim olmuş olan Aristotelesçi temel sanat görüşünü değiştirmek istemiştir. Binlerce yıldır süregelen, seyircinin ruhen arınması olarak nitelenen *katarsis* ve doğanın taklidi, *mimesis* terimlerini içeren geleneksel anlayışa karşı çıkmıştır. Brecht'in epik tiyatro anlayışı hem sanatçıya siyasal bir rol kazandırmış hem de sanatçıyı toplumdan soyutlanmış biri olmaktan

kurtarmıştır. Sanatçıyı özgürleştirirken aynı zamanda toplumu da özgür kılmıştır. Hayatın işleyişi içinde gözden kaybolan siyasal tutumları ortaya çıkarmış, siyasal durumları özgürleştirici yönüyle betimlemiştir (Makal 2008: 41-43).

Epik tiyatro unsurlarından biri olan yabancılaştırma efekti, B. Brecht'in *Tiyatro İçin Küçük Organon* eserinde değindiği üzere temelini tarihsel materyalizmin sistematüğinden almıştır. Yabancılaştırma, yazarın Marksist öğretiyile olan bağı doğrultusunda, gerçekliğin yüzeysel görünümünün altında yatan durumları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır ve sıradan olanı veya alışılmışı olağan dışı olarak yansıtmaktadır. Tıpkı Marx'ın sosyoekonomik süreçleri incelemesi, bu süreçlerin tutarsızlıklarını ortaya koyması ve meta ile para ilişkisini formüle etmesi gibi, Brecht de sosyal ilişkileri ve tiyatroya özgü nesnelere, çelişkileri açığa çıkaran Marksist bir bakış açısıyla karakterize etmiştir. Yazarın *Verfremdungseffekt*, yabancılaştırma efekti terimi, kaynağını Marx'ın *Entäusserung*, *dışsallaşma* ve *Entfremdung*, *yabancılaşma* terimlerinden almaktadır. Marx bu terimlerle, kapitalizmin yapısının işçiyi makineleştirdiğine, dış dünyadan soyutladığına ve yabancılaştırdığına değinmiştir. Brecht ise yabancılaştırma efekti terimiyle, çelişkileri yadsıyan geleneksel gerçekçiliğin aksine, insan psikolojisinin ve etkileşimlerinin aksayan yönlerini ve tutarsızlıklarını ortaya koymuştur (Stevens 2016: 35-36).

Brecht tiyatrosunda, yabancılaştırma unsurlarından biri olan *Tarihselleştirme* (*Historisierung*) kavramı aracılığıyla, tarihsel olmayanlar dahil her olayın tarihsel boyutta değerlendirilebilmesine olanak tanınmaktadır. Güncelliğe müdahale etme veya günceli dışsallaştırma şansını yitirmiş olan seyirci, farklı bir bakış açısı kazanmakta ve güncel olayın mutlaklığını sorgulamaktadır. Güncelliğin aşılması, toplumsal koşulların eleştirilebilirliğini ve değiştirilebilirliğini kavramak, anın mutlaklığı düşüncesinden sıyrılmak açısından gerekli görülmektedir (Parkan 1983: 42-43).

Epik tiyatrodada, duyguların gösterilebilir özelliği nedeniyle yararlanılan mimik ve jestlerin kullanımı yabancılaştırma tekniğine hizmet etmektedir. Oyuncu kendini karakterle bir tutmamak koşuluyla duyguyu göstermekte özgürdür. Mimik ve jestler oyuncunun kimliğinden bağımsız olmakla birlikte, sahnelenen karakterin sosyal durumunu da yansıtmaktadır. Diyalektik yöntemde duygulara sosyal bir değer kazandırılmaktadır (Natschke 2009: 30).

Seyircinin benimsediği kimliği yeniden biçimlendirmek ve benlik algısındaki bütünlüğün ideolojik bir illüzyon olduğunu göstermek isteyen B. Brecht, seyircide çelişkiler uyandırmayı, inandıklarını sarsmayı amaçlamıştır (Eagleton 2004: 195). Sınıf çatışmasını yeni, diyalektik anlayış ile yansıtan Brecht'in toplumsal çelişkileri temel alması, Kafka'nın eserlerindeki toplum algısıyla örtüşmektedir. Fakat Kafka zorbalığa karşı durmasına, ezilenden ve aşağılanandan yana tutum göstermesine rağmen bireylerin dünyayı değiştirebilme gücüne karamsar yaklaşmıştır. Kafka'da her umut beraberinde korkuyu, her cevap ise yeni bir soruyu getirmektedir. Her cevabın yeni bir soruya yol açtığına, hiçbir şeyin kesin bir değer taşımadığına kuşkusuz Brecht de inanmıştır, ancak bu durum onu Kafkaesk karamsarlığın tersine dünyanın daha çok akla dayanan, daha iyi bir yer olma ihtimaline dair sarsılmaz bir inanca ve mücadeleye azmine itmiştir. Gerçekleri yabancılaştırma hem Kafka'nın hem de Brecht'in üsluplarında görülmektedir, eski mitlerin tarihsel bir öz sunması gibi, onların yapıtlarında da tarihsel zamanın özünü verme çabası görülmektedir. Bu tarihsel özü Brecht öğretici oyunlarında hayata geçirmiştir (Fischer 2012: 90).

Eser Üzerine

Bertolt Brecht'in 1938-1939 yıllarında kaleme aldığı, on iki sahneden oluşan "Cesaret Ana ve Çocukları" adlı epik tiyatro oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde tamamlanmış, Grimmshausen'in *Simplicissimus* eserine paralel olarak Otuz Yıl Savaşları dönemi çerçevesinde kurgulanmıştır. Adolf Hitler yönetimindeki Almanya'nın yeni bir dünya savaşının eşiğinde olması yazarın, savaş koşullarının açmazlarını tarihselleştirme aracılığıyla, gerekli estetik uzaklığı sağlayarak yansıtmak istemesine sebep olmuştur. Estetik uzaklığın varlığı, tiyatronun öz niteliğini ortaya çıkarmakta ve gerçekle ilişki kurarak tiyatroyu yaşam içinde olması gereken konuma taşımaktadır. Diyalektik tiyatrodaki bu tür bir uzaklık sabit bir durum yaratma amacı taşımamaktadır. Oyun ve seyirci arasındaki uzaklık, yakınlaşma ve uzaklaşma durumlarının her ikisini de kapsayan devingen bir değer üretmektedir (Şener 1993: 65-66).

Pasifist görüşüyle Brecht, seyirciye yol gösterme, düşündürme amacıyla, savaşların getirdiği ağır koşullar altında ezilen insanları, savaş durumundaki halkı ve baştakilerin tutumlarını eserinde işlemiştir. Otuz Yıl Savaşları döneminde 1624-36 yılları arasında, geçimini sağlamak için, ailesiyle birlikte savaş birliklerinin ardından İsveç, Polonya, İtalya ve Bavyera'yı baştanbaşa geçip ticaretini sürdüren Anna Fierling eserin ana karakteridir. Yazar, savaş karşısında çaresiz kalan insanların, yitirilmiş erdemlerin, kaybolan benliklerin tasvirini yapmış, savaş yıkımlarının yalnızca harap olmuş şehirlere karşılık gelmediği, en derin yıkımın değerlerde gerçekleştiği gerçeğini eserine yansıtmıştır.

Anna Fierling bilinen adıyla *Cesaret Ana*, büyük oğlu cesur *Eilif*, küçük oğlu dürüst *Schweizerkas* ve dilsiz kızı *Katrin* olmak üzere üç çocuğa sahiptir. Anna, her ne kadar çocuklarını savaşa kurban etmemeye çalışsa da gerek şartlar gerekse yaptığı seçimler yüzünden buna engel olamayacaktır. Eserdeki diğer karakterler, kumandan, alay papazı, başçavuş, Cesaret Ana'nın arkadaşı *Yvette Pottier*, levazımcı, asker yazıcı, aşçı *Lamb*, sancaktar, köylüler ve diğer askerlerdir (Brecht 1992: 5).

Askeriyede Ahlak Çöküntüsü

Başçavuş, asker yazıcı ile konuşmasında savaşın kendi içinde bir düzeni olduğundan bahsetmektedir. Barışı "pislik", savaşı ise "düzen" ve "ahlak" sözcükleriyle tanımlayan başçavuşa göre, savaşın olmadığı yerde ahlak da yoktur.

"Burada çok uzun zamandır savaş olmamış anlaşılır. Sorarım sana, bu durumda nasıl ahlak beklenebilir? Barış pislikten başka bir şey değildir, ancak savaş sağlar düzeni. Barış sırasında insanlık tohuma kaçıyor. İnsanlar ve hayvanlar har vurup harman savruluyor. Herkes istediğini tükünüyor, ekmeğin üstüne kalın bir dilim peynir, onun üstüne de koca bir parça salam... Ancak savaşın olduğu yerde düzenli kayıtlar ve listeler tutulur, deri balyalanır, buğday çuvala koyulur, insan ve hayvan bir temiz sayılır ve emniyete alınır, çünkü herkes bilir: Düzen olmadan savaş yürümez!" (Brecht 1992: 7).

Savaşın beraberinde getirdiği sefalet durumunda düzen olması, bu düzenin barış zamanından iyi olduğunun dile getirilmesi savaş koşullarına adapte olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, insanların barış döneminde böylesine düzenli

yaşayamadıkları, o erdeme sahip olmadıkları eleştirilmektedir. Bir dilim ekmeğin altın değerinde olduğu bu dönemde, giyilen giysinin, ulaşılabilen yiyeceğin kaydının tutulması ahlak göstergesi olmuştur artık. Barış döneminde düzenli yaşam sürdürmeyen halkın, zor koşullarda bu erdemi edindiği bir askerin ağzından savaş yüceltilerek dile getirilmektedir.

Savaş esnasında köylüler hayvanlarını saklamakta ve bu yüzden askerler yiyecek bulmakta zorluk çekmektedirler. Cesaret'in büyük oğlu Eilif, köylülerin ormana sakladıkları hayvanları bulmuş, köylüleri öldürerek yirmi sığırı kumandanına getirmiştir. Savaş döneminde gösterdiği bu yiğitlik ile ödüllendirilen Eilif, barış döneminde aynı eylemi yaptığıında idama mahkum edilmiştir.

“Şimdi kumandanının yanına gel ve sağıma otur. Çünkü sen imanlı bir savaşçı olarak büyük bir kahramanlık gerçekleştirdin ve bir din savaşında bu yaptığını Tanrı adına yaptın, şehre girdiğimde, bunun için altın bir bileklikle ödüllendireceğim seni.” (Brecht 1992: 25).

Savaş zamanında aldığı bu övgünün, barış geldiğinde nasıl tersine döndüğü alay papazı ve bir askerin diyalogunda görülmektedir. *“Savaşta onu bunun için onurlandırdılar, kumandanın sağ yanında oturdu. O zaman yiğitlikti bu! Üstlerle konuşsak?”* (Brecht 1992: 99). *“İşe yaramaz. Bir köylünün hayvanlarını çalmanın neresi yiğitlik?”* (Brecht 1992: 99).

Savaşlarda sıradan insanların büyük kazançlar elde etmediği, aniden tersine dönen yargılar yüzünden Eilif'in artık kurban rolü oynadığı açıktır. Doğruları ve yanlışları katı bir çizgiyle ayıran emir komuta zincirinin bireyin lehine hareket etmekten uzak olduğu görülmektedir. Eilif'in eylemine şartlar sebebiyle farklı açılardan yaklaşmış ve o, yiğitliği sebebiyle savaş kurbanı olmuştur. Aynı eylemin, öncesinde savaş ve sonrasında barış söz konusuyken iki farklı perspektifte, doğru ya da yanlış olarak tasvir edilmesiyle ahlaki tutumların tutarsızlığı eleştirilmektedir. Değer yargıları savaş öncesi ve savaş sonrası olarak ikiye bölünmüştür.

Cesaret Ana rütbelilerin iyi, cesur ve güçlü adamlara ihtiyaç duymalarının, kendi yetersizliklerinden kaynaklandığını söylemektedir. Bir yerde büyük erdemlerin bulunması, orada yolunda gitmeyen şeyler olduğunun kanıtı olarak görülmektedir. Savaş kurbanları yeterince güçlü olmalıdır ki ters giden düzenin üstünü örtebilsinler.

“Eğer bir kumandan veya kral çok aptalsa... adamların ölesiye cesur ve erdemli olması gerekir. Çok cimriyse ve az asker toplarsa her birinin bir Herkül olması gerekir. Ve eğer hiçbir şeyle ilgilenmeyen, şapşalın tekiyse, hepsinin tilki gibi kurnaz olması gerekir, yoksa geberip giderler... İyi bir ülkede erdeme gerek yoktur, herkes çok sıradan ve normal zekalı, hatta bana kalırsa korkak bile olabilir.” (Brecht 1992: 29).

Eserlerinde sıklıkla sistem eleştirisi yapan Brecht'in burada da üstlere yönelttiği eleştiri görülmektedir. Sistem ne kadar kötüyse, birey de o kadar yükün ağırlığı altında ezilmektedir. Eserde, baştakiler yanlış yaptıkça ve bu yanlışları sürdürmeye devam ettikçe, kişinin özgür olamayacağı vurgulanmaktadır. Buradaki özgürlükten kasıt güçlü ve erdemli olma yükümlülüğüdür. Halk sırf sistemin çarkı dönebilsin diye çabalamak, iyi olmak, dürüst olmak, hayatta kalmak zorundadır. İşlerin yeterince iyi gittiği bir yerde, büyük erdemlere

gerek duyulmayacak olmasıyla, insanların böylesine çok çabalamak zorunda kalmayacakları dile getirilmektedir.

Askerler, şehit düşen komutanın cenaze törenine katılmak yerine içki içmeyi tercih etmektedirler. Minnet ve vefa duygularından yoksun oldukları görülmektedir. Bu durum Cesaret Ana ve asker yazıcının konuşmasında göze çarpmaktadır. “Ölen komutanınızın cenaze töreninden kaçmanız utanç verici!” (Brecht 1992: 73). “Paralar törenden önce dağıtılmamalıydı. Şimdi törene gitmek yerine içiyorlar.” (Brecht 1992: 73). Eserde askerler hiçbir zaman tam bir bağlılıkla hareket etmemektedirler. Her ne kadar bu bir din savaşı, kutsal bir savaş diye yinelense de, yüce olan vatani görevde bile hiçbir inanç yoktur. Nasıl büyük güçler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyorsa, askerler de para uğruna hizmet etmektedirler.

Savaş sonrası Cesaret Ana ve askeriye aşçısı Lamb, bir papaz evinin önünde dilenmektedirler. Aşçı Lamb içeridekilere seslenirken Sokrates’in dürüstlüğüne onu idama sürüklediğinden bahsetmektedir:

“Tanırsınız dürüst Sokrates’i
Gerçeği konuşan daima:
Ah hayır, borç bilmediler ona şükranı
Dahası tuzak kurdu yukarıdakiler sinsice ona
Ve uzattılar önüne baldıranı...
Dürüstlük getirmişti onu bu hale!
Ondan yoksun olana ne mutlu!” (Brecht 1992: 108).

İnanıldığı gibi yaşayan Sokrates, yine inandıkları uğruna idama mahkum edilmiştir. Sokrates, Atina halkının sorgulamasına sebep olduğu için dönemin yöneticileri tarafından cezalandırılmak istendiğinde, düşüncelerinden pişmanlık duyduğunu söyleyerek aldığı cezadan kurtulabilecekken bunu reddetmiş, canı pahasına doğrularının arkasında durmuştur. Lamb, Sokrates örneği ile tıpkı diğer erdemlerde olduğu gibi dürüstlük erdeminin de kötü sonuçlar doğurduğunu dile getirmektedir. Eserde Lamb, tarihte yaşamış bilgeler ve azizlerin yaşamlarından örneklerle, erdemlerin kötü sonuçlara yol açtığını savunmuştur. Savaş boyunca insanların duygularına hakim olan egoizm ve erdemlerden yoksunluk, Lamb aracılığıyla yansıtılmıştır. Eserdeki karakterler, resmin bütününe görmekten çok, olaylara olumsuz yaklaşmaktadırlar. İçinde buldukları şartlar yüzünden oluşan karamsar ruh halleri eylemlerine yansımakta ve benmerkezci hareket etmektedirler.

Din Adamlarında Ahlak Çöküntüsü

Alay papazı savaşın içinde de barış olduğu görüşündedir. Barış döneminde yapılabilecek her şeyin savaş süresince de yapılabileceğini, hatta dünyaya çocuk bile getirilebileceğini savunmaktadır. Savaş da en az barış kadar olağandır ona göre.

“Savaşın içinde de barış vardır demek istiyorum, sakın yerleri vardır. Çünkü savaş tüm ihtiyaçları karşılar, barışçıl olanlar dahil, bunun çaresine bakılmıştır, yoksa tutunamazdı... Saldırı sırasında kağıt oynayamazsın, bunu en huzurlu barışta tarla sürerken de yapamazsın, ama zaferden sonra fırsatlar çıkar. Bir bacağını bir top mermisi kopartabilir, önce önemli bir şeymiş gibi yaygara koparırsın, ama sonra sakınleşirsin ya da içkini verirler, sonunda yine ortalıkta zıplayıp durursun ve savaşın durumu eskisinden kötü değildir. Ve tüm bu katliamın ortasında senin bir

samanlıkta veya başka bir yerde üremeni engelleyen mi var, kimse seni bundan sürekli uzak tutamaz, o zaman da savaş veletlerine kavuşur ve onlarla sürebilir. Hayır, savaş her zaman bir çıkış yolu bulur, olacak şey değil bitmesi. Neden bitmek zorunda olsun?” (Brecht 1992: 77).

Savaş her ne kadar olumsuz duygular çağrışırsa da, alay papazının konuşmasında artık savaşı içselleştirdiği görülmektedir. Huzurlu bir ülkede yapılabilecek her şeyin, katliamın ortasında da yapılabileceğini savunan alay papazı, gücünün yetmediği yerde, var olan düzene uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Ancak alay papazının, inancına ters düşmesine rağmen, savaşı olumlama başlama, ahlaki çöküntünün toplumsal kimlik gözetmeksizin herkes üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Acıların, kayıpların olduğu süreci, bir din adamının olumlama, bireylerin içindeki iyiliğin günden güne savaşa yenik düştüğünün kanıtı niteliğindedir.

Cesaret Ana ve alay papazı barışın geldiği söylentisini duyduklarında, alay papazı canını kurtarmak için cüppesini giymemeyi düşünmektedir. Cesaret, onu temkinli olması için uyarır. “*Koşuşturuyorlar. Ben karşıya geçiyorum. Cüppemi giymesem mi?*” (Brecht 1992: 89). “*Kendinizi dinsiz olarak tanıtmadan önce durumu daha ayrıntılı öğrenin...*” (Brecht 1992: 89). Savaş boyunca hiçbir inanca ya da görüşe tümüyle bağlı kalınmadığı, ilkelerin ve değerlerin yok sayıldığı görülmektedir. Alay papazı hayatta kalabilmek için tarafsız görünmeyi tercih etmiştir. Bu durumda inandıkları uğruna mücadele etme azmi, hayatta kalma isteğine yenik düşmüştür.

Kadın Figüründe Ahlak Çöküntüsü

Cesaret Ana, arkadaşı Yvette Pottier'e savaşın henüz dört beş yılı daha olduğundan ve bu süreçte iyi iş yapabileceğinden bahsetmektedir. Bir tarafta savaş süresince verilen can ve mal kayıpları varken, diğer tarafta kendi kazancını düşünen ve içten içe savaşın sürmesini isteyen Cesaret Ana tasvir edilmiştir. “*...Ama savaş fena gitmiyor. Tüm ülkeler katılana kadar hiç yoktan dört-beş yıl daha sürebilir. Biraz uzak görüşlü olup dikkatsizlik de etmezsem iyi iş yaparım...*” (Brecht 1992: 35). Cesaret, anne kimliğiyle değerlendirildiğinde, oğlunu savaşa kurban etmemek için askere göndermek istemeyen bir kadındır. Öte yandan söz konusu kendi kazancı olduğunda, anne kimliğini geri planda bırakarak savaşın sürmesini dilemektedir. Söylemleriyle maddi kazancını ön planda tutan Cesaret Ana başına gelecek felaketlere hazırlıklı gibidir. Cesaret Ana'nın maddiyatı ön planda tutması, metayı vicdan ve erdemlerden daha önemli gördüğünün simgesidir.

Cesaret Ana, dilsiz kızı Katrin, Yvette Pottier ve alay papazı Protestanların ordugahındalardır. Bu sırada Katolikler aniden baskın yapmışlardır. Top sesleri duyulurken Yvette Pottier'in düşündüğü tek şey dış görünüşünün nasıl olduğudur.

“Ne diyorsunuz, Katolikler geliyor? Şapkam nerede? Kim tepindi bunun üstünde? Katolikler geldiğinde ortalıkta böyle dolaşamam ki. Sonra ne düşünürler hakkımda? Aynam da yok. Alay Papazı'na: Nasılım? Pudra çok mu fazla?” (Brecht 1992: 43).

“Tam olması gerektiği kadar.” (Brecht 1992: 43).

“Peki kırmızı ayakkabılarım nerede... Burada bırakmıştım. Çadırıma geçmem gerek, çıplak ayakla. Rezalet bu!” (Brecht 1992: 43).

Yvette Pottier’in eser boyunca birkaç asker ile sevgili olduğu görülmektedir. Cesaret Ana’nın aksine kendi ayakları üstünde durmayan bir kadındır. Güzelliği ya da giyim kuşamıyla hayatta kalabileceği inancıyla hareket eden Pottier’in top atışları esnasında süslenmeye çalışması trajikomiktir.

Cesaret Ana, oğlu Schweizerkas’ı kurtarmak için arabasını rehin vermiştir. Alay kasasını tutan Schweizerkas’ın, Katolikler baskın yaptığında kasayı denize attığını öğrenen Cesaret Ana arabasını kurtaramayacağı düşüncesiyle pazarlığı uzatınca Schweizerkas’ın ölümüne sebep olmuştur. Pazarlığa aracılık eden Yvette albaydan haber getirir:

“Yalnız ikiyüze yapacaklarmış. Ve acele olmalıymış. Pek fazla ellerinde olmayacakmış. En iyisi tek gözliyle hemen albayıma gideyim. Kasanın onda olduğunu itiraf etmiş, işkence yapmışlar. Ama peşinde olduklarını anlayınca ırmağa atmış. Kutu yok oldu. Albaya koşup parayı alayım mı?” (Brecht 1992: 57).

Cesaret Ana ise, *“Kutu yok mu oldu? Bu durumda ikiyüzümü nasıl geri alacağım?”* (Brecht 1992: 57) diye karşılık verir. Geçimini savaştan sağlayan Cesaret Ana ticareti ön planda tutması yüzünden oğlunu kaybetmiştir. Savaş koşulları her ne kadar kötü de olsa Cesaret Ana’nın çocuklarını savaşa kurban etmesinde kendi payı da vardır. İlk olarak Eilif askere gönderildiğinde, Cesaret Ana yoluna devam edebilecekken, arabasını satış yapmak için durdurmuş ve askerler Eilif’i götürmüşlerdir. Ardından Schweizerkas, Cesaret Ana arabasını kurtarmayı hesaplarken ölmüştür ve Cesaret, kızı Katrin’i de şehre arabası için alışveriş yapmaya gittiği esnada kaybedecektir. Savaşta kayıp vermemeyi arzulayan Cesaret’in eylemleri düşünceleri ile örtüşmemektedir. Şartlar altında ezilen hem güçlü hem de acınası bir karakter yaratmıştır Brecht. Cesaret Ana güçlüdür çünkü savaşta on iki yıl boyunca ekmeğini adeta taştan çıkarmıştır; acınası bir haldedir çünkü hayatta kalma mücadelesi verirken sevdiklerini bir bir kurban etmiştir. Nasıl savaşlarda kayıplar veriliyorsa, sıradan bir insan olarak Cesaret Ana da kendi savaşında, kendi kayıplarını vermiştir.

Askerler tarafından arabası parçalanan Cesaret Ana, askerleri şikayet etmek için bir subay çadırına gitmiştir. Genç bir asker de yüzbaşığı şikayet etmek için oradadır. Sisteme ayak uydurmazsa işlerinin bozulacağından korkan Cesaret, askeri şikayetinden vazgeçirmeye çalışırken dile getirdiği cümlelerle, adeta kendisini ikna ediyor gibidir.

“...Evet bizi iyi tanıyorlar ve işlerini biliyorlar. Oturun! Ve hemen oturuyoruz. Otururken de ayaklanma olmaz. En iyisi tekrar ayağa kalkmayın, biraz önce durduğunuz gibi duramazsınız şimdi. Bana hava atmanız gerekmez, herkesten farkım yok benim. Hepimizin dizginleri ellerinde. Neden dersen, hık mik edersem işime zarar verirler...” (Brecht 1992: 64).

Cesaret Ana, sisteme başkaldırmak zararına olacağından sonunda şikayetinden vazgeçmiştir. Birey olarak Cesaret’in varolma çabası, üstlerin sözünün geçtiği yerde son bulmuştur. Erdemli olmak, doğruların arkasında durmak o dünyada mümkün değildir.

Alay papazı yaralanan köylülere yardım etmek istemektedir, onları Cesaret Ana'nın yanına taşımış ve ondan sargı bezi istemiştir. Cesaret Ana sargı bezlerinin bittiğini söyleyerek yaralılara yardım etmeyi reddetmiştir. Onlar için subay gömleklerini yırtamayacağını söylemektedir. “*Bende yok. Sargı bezlerinin hepsini alaya sattım. Onlar için subay gömleklerimi yırtmam.*” (Brecht 1992: 69). “*Hiçbir şey vermiyorum. Para vermiyorlar, neden dersen, hiçbir şeyleri yok da ondan.*” (Brecht 1992: 70).

Cesaret Ana'nın ticaret hırsı artık vicdanının önüne geçmiştir. Onun savaştan beslenen, katı mizacı bir kez daha görülmektedir. Cesaret, gün geçtikçe daha hırslı ve daha açgözlü olmaktadır. Para uğruna insanlığını hiçe sayan yozlaşmış bir karaktere bürünen Cesaret, maddiyata verdiği değer yüzünden, evrensel insani değerleri yok saymaktadır. Barışı aklından dahi geçirmeyen Cesaret Ana, para kazandıkça savaşın devam etmesini daha çok istemektedir, kazandıkça içindeki hırs daha da büyümektedir. Ona göre savaş, adamını iyi beslemektedir.

“*...Savaş bu işte! İyi bir kazanç kaynağı!*” (Brecht 1992: 83).

“*Savaşı bana kötülenize izin vermeyeceğim. Gücsüzlerin tırpanlandığı söyleniyor, ama onlar barışta da ölüp gidiyor. Ancak savaş adamını daha iyi besliyor.*” (Brecht 1992: 85).

Gücünü parasından alan Cesaret Ana eser boyunca asla huzura kavuşmamaktadır. Cesaret sürekli didinip durmasına rağmen, sevdiklerini savaşa kurban etmeye devam etmektedir. Metaya verdiği değer, onun sonunu hazırlamıştır. Savaşın eksilerini görmeyen bu karakter, açgözlü bir şekilde para hırsını sürdürmeye devam etmektedir.

Barışın geldiği söylendiğinde Cesaret Ana, ölen oğlu Schweizerkas için ayine gitmek istemektedir. Katrin'e bu bizim Schweizerkas'a olan borcumuz diyen Cesaret, sonrasında mallarını elden çıkartmak için ayine gitmekten vazgeçmiştir.

“*Meryem ve Yusuf adına! Katrin barış! Karalarını giy! Ayine gidiyoruz. Bu Schweizerkas'a borcumuz bizim. Gerçek midir ki?*” (Brecht 1992: 88).

“*Gel benimle, fiyatlar düşmeden mallarımı elden çıkartmam gerek. Belki bağlantıların sayesinde bana yardımcı olursun. Arabanın içine seslenir: Katrin, kilise işi yattı, onun yerine pazara gidiyorum...*” (Brecht 1992: 97).

Cesaret Ana tercihini bir kez daha ticaretten yana yapmıştır. Oğlunun yasını tutan anne figüründen uzak olan Cesaret artık davranışlarıyla şaşırtmamaktadır, adeta tekrar tekrar para kazanması ve ticaret yapması için kurulmuş, makineleşmiş bir kadın figürü vardır.

Savaş sürerken Cesaret Ana ve Katrin bir köy evinde konaklamaktadırlar. Protestanların Halle şehrine baskın yapmak isteyen Katolikler gece yarısı çıkagelmişlerdir. Bunun üzerine Katrin şehirdekileri uyarmak için davul çalmaya başlamıştır. Köylü kadın kendi canını ve hayvanlarını düşünerek Katrin'i durdurmak istemektedir.

“*Kayzercileri üstümüze saldırtacak!*” (Brecht 1992: 119).

“Hiç merhametin yok mu? Kalbin yok mu senin? Üstümüze gelirlerse ölürüz! Kılıçtan geçirirler bizi.” (Brecht 1992: 119).

“Sana başta bu serseri takımını çiftliğe sokma dedim. Son hayvanımızı götürseler onların umurunda mı?” (Brecht 1992: 119).

Canı pahasına da olsa şehirdekileri uyarmak isteyen Kattrin, vicdanı ve iyi niyeti temsil etmektedir. Öte yandan köylü kadın bencilce davranmıştır. Kattrin’i merhametsizlik ve kalpsizlikle suçlayan köylü kadın asıl merhametsizliğin yüzlerce insanın ölümü karşısında sessiz kalmak olduğunun bilincine varamamış veya durumun farkına varmış olsa da yaşam arzusunun, değerlerini ayaklar altına almasına izin vermiştir. Kattrin’in bu erdemli davranışı sonucunda ölecek olması, erdemli insanlara savaşlarda yer olmadığını bir kez daha kanıtlamaktadır.

Son sahnede Cesaret Ana’nın, vermiş olduğu tüm kayıplara rağmen ticarete devam edeceği görülmektedir. Kattrin’in cenaze masrafları için köylülere para bırakan Cesaret, tekrar yola koyulmuştur.

“Harcamalar için bu parayı alın.” (Brecht 1992: 124).

“Umarım arabayı tek başıma çekebilirim. İdare eder, içinde fazla bir şey yok. Tekrar ticarete başlamam gerek...” (Brecht 1992: 124).

Son alay ile birlikte çiftlikten ayrılan Cesaret Ana, ticareti uğruna kızını son yolculuğuna dahi uğurlamamıştır. Cesaret, kendini tamamen savaşa teslim etmiştir ve rüzgar nereye savurursa oraya gitmektedir. Bir başına yapılan kahramanlıklar hiçbir sonuç vermemiştir ve savaşın adamı Cesaret yine savaştan beslenmeye devam edecektir. Ailesi yok oldukça, sermayeyi geri plana atması gerekirken, tersi yönde hareket eden Cesaret, eser sonunda koşuma kendi girerek yaptığı seçimin yükünü omuzlarında taşımaktadır.

Sonuç

Çalışmada Bertolt Brecht’in “Cesaret Ana ve Çocukları” adlı epik tiyatro eserindeki ahlaki çöküntü analiz edilmiştir. Eserde, savaş mağdurlarının varoluş sancıları, suç, savaşta verilen kayıplar ve insanın kendine yabancılaşması betimlenmiş, yazar eserine, insanın kendine yabancılaşmasıyla birlikte gelen, savaşı kabullenme ve olumlama duygusunu yansıtmıştır. Eserin birçok bölümünde ahlaki çöküntü, savaş olumlanarak ve savaştan çıkar sağlanarak tasvir edilmektedir. Bununla birlikte savaş döneminde tüm erdemler reddedilmiş ve eserdeki karakterlerde daima kötülerin ve büyük güçlerin kazanacağı, sıradan insanların ezilmeye mahkum olduğu inancı hakimiyet sürdürmüştür.

Eserde B. Brecht, halka hitap ettiğinden yalın bir dil kullanmış, kimi zaman sert bir üslup ile bürokrasiyi eleştirmiştir. Karakterleri didaktik öğelerle tasvir eden yazar, çağın gerçeklerini eserine yansıtmış, yabancılaştırma efekti kullanarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Yabancılaştırma efekti, büyük oranda Cesaret Ana üzerinden hissettirilmiştir. Cesaret, ailesi için canını ortaya koyabilecek anne figürü olmaktan uzaklaştıkça, izleyicinin Cesaret Ana ile özdeşleşme kurması imkansız hale gelmektedir. Bununla birlikte yozlaşmış

askeriye ve din adamları örnekleri üzerinde de yabancılaştırma efektini görmek mümkündür. Alışlagelmiş bir düzenin olmadığı çağa, sıra dışı karakterlerle ışık tutmuştur Brecht. Eserdeki birçok karakter kendi savaşını verirken ahlaki değerleri göz ardı etmektedir ve bu sebeple karakterlerle empati kurulamamaktadır. Cesaret Ana nasıl seçimini maddiyattan yana yaptıysa, din adamları kimin hükmü geçiyorsa ona göre hareket etmeyi, askerler ise vatan uğruna değil, para için savaşmayı seçmişlerdir. Savaşlarda düzen veya yargıç yoktur ancak kişinin vicdanının, kendi yargıcı olması gerektiği bir çağda, vicdan örneğine rastlanmayan eserdeki çoğu karakter, ahlaken yozlaşmıştır. Eserde, özünde her ne kadar kötü de olsa savaşı, mümkün olduğunca ahlaklı, dürüst ve erdemli bir şekilde karşılamak gerektiğine dikkat çekilmektedir. Cesaret, gerçek bir anne sevgisiyle hareket etmemiş, bunun sonucunda çocuklarını kaybetmiştir. Din adamları her şeye rağmen inançlarının arkasında durmadıklarından insanlara örnek olamamışlar ve askerler para uğruna savaştıkları için, yağmalar olmuş, halk zarar görmüştür. İnsanın içinde var olan kötülüğün savaş gibi ölümcül bir ortamda su yüzüne çıktığı görülmektedir. Eserdeki Kattrin gibi iyi insanlar da savaş ortamında can vermişlerdir, ancak onlar en azından ilkeleri uğruna ölmüşlerdir. Erdemli ve ahlaklı bireyler yitirilmiş olmasına rağmen, onların ölümü aslında insanlığın kurtuluşu olarak nitelendirilebilir. İnsanlık adına umut vardır, çünkü hala başkalarının iyiliğini düşünen, her koşulda erdemlerinin arkasında duran yürekli karakterler vardır.

KAYNAKÇA

- Brecht, B. (1992). *Cesaret Ana ve Çocukları. Otuz Yıllık Savaştan Bir Kronik*. İlker İngiz (Çev.). İstanbul: Ara Yay.
- Brittan, S. (2011, November 5). Morality and War. Erişim Adresi: <https://www.ft.com/>
- Eagleton, T. (2004). *Edebiyat Kuramı Giriş* (İkinci Basım). Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Fischer, E. (2012). *Sanatın Gerekliliği*. Cevat Çapan (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Makal, O. (2008). Bertolt Brecht ve Epik Kuram, Sinemada Etkileri Üzerine. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 40-71.
- Natschke, S. (2009). *Das politische Theater Bertolt Brechts: Mit Interpretationen seiner wichtigsten Stücke*. Norderstedt: BoD.
- Parkan, M. (1983). *Brecht Estetiği ve Sinema*. Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Stevens, L. (2016). *Anti-War Theatre After Brecht: Dialectical Aesthetics in the Twenty-First Century*. London: Palgrave Macmillan.
- Şener, S. (2006). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi* (4. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Şener, S. (1993). *Oyundan Düşünceye*. İstanbul: Gündoğan Yay.
- Yavuzer, N. (2013). *İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, Sayı: 23, 43-57.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.6>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 69-90

İSKİTLER VE MADENCİLİK SANATINDAKİ YERLERİ

SCYTHIANS AND THEIR PLACES IN MINING ART

Suat TURAL¹

ÖZ

Antik dünyanın önemli halklarından olan İskitler, yaşadıkları coğrafyaların etkisiyle oldukça mücadeleci ve savaşçı bir yapıya sahiptirler. Yaklaşık olarak MÖ 8. yüzyılda tarih sahnesine çıkmış ve ilk olarak Çin'in batı sınırlarına yakın sahalarda yaşamışlardır. MS 2. yüzyıla kadar hâkimiyetlerini devam ettiren İskitler, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna nehrine kadar uzanan geniş sahaya dağılarak yerleşmişlerdir. Öte yandan varlıklarını bin yıl gibi oldukça uzun bir zaman korumuşlardır. Orta Asya'da önemli izler bıraktıkları görülen İskitler, geliştirdikleri ticaret sistemiyle Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamaktaydılar. Ayrıca konar-göçer hayat sürmelerine rağmen seramik üreten, dokumacılık yapan, altın işlemeyi bilen, buğday yetiştiren, kısacası üretici bir toplumdur. Hayvan üslubu sanatının yaratıcısı olarak bilinen İskitler, bozkır kültürünün en güzel örneklerini meydana getirmişlerdir. Bu çalışmada İskitler' in madencilik ve altın işleme sanatındaki yeteneklerinin yanında üslupları konu edilmiştir. Ayrıca kökenleri ve tarihi hakkında da bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskitler, Orta Asya, Bozkır Kültürü, Madencilik.

ABSTRACT

¹ Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mail: suat_tural@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-5089-4522

Scythians, one of the important peoples of the ancient world, under the influence of their geographies, they had a very combative and warrior structure. It appeared on the stage of history in the 8th century BC and first lived in areas near the western borders of China. Scythians who continued to dominate until the 2nd century AD, from the Great Wall in the east to the Danube in the west they spread over a wide area and settled. On the other hand, they have maintained their existence for a very long time like 1000 years. Scythians who left important marks in Central Asia, they link Asia and Europe with the trade system they developed. In addition, despite the nomadic life ceramic producing, weaving, gold processing, wheat grower, in short it is a productive society. Scythians, known as the creator of animal style art, the best examples of steppe culture. In this study, besides the skills of the Scythians in mining and gold processing art, their style was discussed. In addition, information was provided about its origins and history.

Keywords: Scythians, Middle Asia, steppe culture, mining.

Giriş

İskitler, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna Nehri'ne kadar olan, 40. ve 50. paraleller arasını kapsayan bölgede, aşağı yukarı 7000 kilometreden daha fazla bir alana yayılmışlardır (Durmuş 2015: 41). Bu bağlamda birçok medeniyet ve kültür tarafından tanınmış ve onların yazılı kaynaklarında kendilerinden söz ettirmişlerdir (*Çin, Asur, Pers ve Grek kaynakları...* gibi). Ayrıca kutsal kitap olarak kabul edilen Tevrat ve İncil'de de İskit adına rastlamak mümkündür. Sözü edilen bu kaynakların farklı kültürlere ait olması, bu topluluğun değişik isimlerle zikredilmesine ve tasvirlerinde de farklılık göstermesine yol açmış olmalıdır. Zira İskitler'in kendilerini hangi isimle adlandırdıklarını yazılı bir kaynak bırakmadıkları için bilenememektedir.

Greklere İskitler'den "*Scyth*", "*Saha*" ve "*Caha*" (Tarhan 1970a: 147), Asurlular ise "*Aşguzai*" (Luckenbill 1968: 517) diye bahsetmişlerdir. Çin kaynaklarında ise İskitler, "*Sai*" adıyla anılmıştır (Durmuş 1993: 9). Urartular yıllıklarında İskitler "*İşkiguliler*" olarak zikredilirken, Persler de "*Sak*" ve "*Saka*" ismiyle adlandırmışlardır (Tarhan 1970a: 147).

İskitler

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 4/1 2020 Spring p. 69-90

İskit boyları, Kavimler Göçü' nün ardından Kimmerler' i takip ederek Anadolu'ya dalgalar halinde gelip bu topraklar üzerinde yaşayan milletlerle mücadele etmelerinin yanı sıra, kimi zaman ticari kimi zaman da işbirliği içinde olmuşlardır. İskitler, "Atlı Kavimler Medeniyeti" nin önemli bir temsilcisi olmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde birçok yazılı kaynakta da İskitler' i görmek mümkündür. Dört büyük kutsal kitaptan biri olarak kabul ettiğimiz Tevrat'ın Genesis pasajında, Kimmerler ile ilişkilendirilen Gomerler'den, Medler ile ilişkilendirilen Madai'lerden, İskitler ile ilişkilendirilen Aşkenaz'lardan bahsedilmektedir (Memiş 1987: 3). Buna bağlı olarak Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan Aşkenazların geldiğini anlatan efsane vardır (Ceylan-Günaşdı 2013: 116). Tevrat'ın bir diğer pasajı olan Nahum'da ise; Ninive'nin Med, Babil ve İskit kuvvetleri tarafından talan edilmesi çok açık bir şekilde anlatılmaktadır (Dönmez 2002: 36). İncil'in Ahd-i Atık bölümünde ise, İskitler ile ilişkilendirilen Ashgouza'lardan oldukça ayrıntılı bahsedilmektedir. Öte yandan asıl Çin kaynaklarını oluşturan *Tsan-Tsien Biyografisi* ve *Batı Ülkeleri Monografisi*'nde sözü edilen Orta Asya İskitler' i "Sai" ve "Sai-wang" isimleriyle anılmaktadır. Sakalara ise "Sai" adı verilmiştir. Ayrıca Sai halkları arasında *An-shi*, *Chi-pin*, *Chüan-tu*, *Hsiu-hsun*, *So-chü*, *Su-lo*, *Wei-tou* ve *Wu-shan-li* isimleriyle anılan topluluklar göze çarpmaktadır. Gerçek Sai halklarının ise Türkistan'ın batı kısmında olduğu bilinmektedir (Durmuş 2015: 45).

Asur kaynaklarında da İskitler'i görmek mümkündür. Bu kaynaklarda İskit adı "Mısır Fatihi" olarak anılan Asarhaddon (MÖ 680-668) dönemine ait olan prizma (B)'de kendini göstermektedir. Bu vesikalarda *Gimirrai*'lerden ve *Aşguzai*'lerden söz edilmektedir. Zira birçok araştırmacı Gimirrai'lerin Kimmer'ler ve Aşguzai'lerin de İskitler olabileceğini savunmaktadır. Öte yandan söz konusu edilen bu vesikalarda Mısır fatihi Asarhaddon, İskit kralı Bartatua ile anlaşma yoluna gitmiş ve bu anlaşmayı sağlam kılmak için kızını Bartatua ile evlendirmiştir. Bunu yapmasındaki amaç ise, imparatorluğunun kuzey ve kuzeydoğu sınırlarını tehdit eden Kimmer ve Mannalar'ın istilalarını bertaraf etmektir (Luckenbill 1968: 517). Pers kaynaklarında ise İskitler'den "Saka" ismiyle söz edilir. İskitler'i yayıldıkları coğrafya, gelenek ve göreneklere bakımından görülen farklar açısından üç gruba bölerek bahsetmişlerdir. Bu bilgiye Pers kralı Darius'a olan "Behistun Kitabesi" nde rastlanmaktadır. Bahsi geçen bu üç grup ise, Saka tigrakhauda (*sivri başlıklı sakalar*), Saka tiay para daray (*denizin ötesindeki sakalar*) ve Saka haumavarga'dır (Herrmann 1933: 158).

Grek kaynaklarında ise İskitler de konu edilmiştir. Homeros'un İlyada adlı eserinde İskitler'e ait bilgilere rastlanmaktadır. Homeros onlardan kısır ve süt içen dürüst insanlar olarak söz etmektedir. Ancak İskitler ile ilgili daha anlaşılır ve güvenilir bilgiler MÖ VII. yüzyıldan sonra Hesiodos tarafından verilmiştir. Hesiodos'un şiirlerinde İskitler'e "Skudai" adıyla anıldığı görülmektedir (Ayda 1979: 288). Herodotos da 9 kitaptan oluşan eserinin 4. kitabını tamamen İskitlere ayırmıştır. Thukydides de "Peloponnessoslularla Atinalıların Savaşı" adlı üç kitaptan meydana gelen eserinin ikinci

kitabında, İskitler'i anlatır (Thukydides II. 96). Hippokrates'in de "Havalar, Sular ve Mevkiiler" adıyla bilinen eserinde, Ksenophon' un "Anabasis" ve Strabon'un "Geographika" adlı eserlerinde İskitler' den söz edilmektedir (Memiş 1987: 5-8).

İskitler' in tarih sahnesine çıkış öykülerini ise Herodotos'un IV. kitabında bulmak mümkündür. Herodotos bu kitabında mitolojik bir biçimde ve dört farklı mitos ile bunu anlatmaktadır (Herodotos IV. 10). Ancak tarih sahnesine çıkışlarındaki gerçek öyküleri bilimsel açıdan ele almak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda MÖ 800 yıllarında bugünkü Türkmenistan ve Moğolistan topraklarını da içine alan bölgede görülen yağış düzensizliği ve buna bağlı olarak yaşanan kuraklık Orta Asya ve Rusya'nın güney bölümünde kayda değer bir nüfus baskısı oluşmasına sebep olmuştur. Bu yaşanan kuraklıktan dolayı otlakların olumsuz etkilenmesi, başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan ve doğu bozkırlarında yaşayan, Çinliler'ce "Hiung-nu" olarak adlandırılan Hunlar'ın Çin'in kuzeybatı sınırlarına ilerlemelerine neden olmuştur (Tarhan 1979: 365).

Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre otlak sıkıntısı çeken *Hiung-nu'lar*, ilerlemelerini durdurmak için garnizonlar kuran *Choular'la* ve Çinliler ile savaşmışlardır. Bu engelleme çabaları olumlu sonuçlanmayınca *İmparator Şuan* (MÖ 827-781) *Hiung-nu'lar* üzerine cezalandırmak amacıyla sefer düzenlemiştir (Vernadsky 1943: 50). *Hiung-nu'ları* Çin sınırının batısına kadar çekilmek zorunda bırakan *İmparator Şuan* bu seferinden zaferle dönmüştür. Bu seferin ardından yönlerini batıya çeviren *Hiung-nu'lar* önlerine çıkan kabileleri yerlerinden oynatmışlardır. Buna bağlı olarak yaşanan hareketlilik etkili bir göç hareketinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Rice 1958: 43).

Kavimler Göçü ile birlikte batıya doğru zincirleme şekilde birbirini iten kabileler arasında İskitler de bulunmaktadır. Yaşanan bu göç dalgasıyla İskitler Massagetler tarafından sıkıştırılmış ve bu sebeple Araks Irmağı'nı² geçerek Kimmerler'in topraklarına girip onların yaşam alanlarını daraltmışlardır. Kimi İskit boyları girdikleri bu topraklara yerleşirken kimileri de Kimmerler'i takip ederek Medya'ya³ ilerlemişlerdir (Herodotos IV. 11). MÖ V. yüzyılın başlarında Sarmatların hâkimiyet alanlarını Don nehrinin sağ sahiline kadar genişletmeleri İskitler'in siyasi güçlerini kaybetmeye başlama sürecinin ilk basamağı olarak kabul edilmiştir. Bu zayıflama süreci çok hızlı bir şekilde de devam etmiştir. MÖ 339'da İskitya'nın birleştirilmesi gayreti Makedon *Kral II. Philip*'le girilen savaşla son bulurken krallarını kaybeden İskitler ilk darbeyi de almışlardır (Mansel 1971: 403).

Tuna, Donetz ve Dinyeper bölgelerini de kaybeden İskitler ikiye bölünmüştür. "Küçük İskitya" olarak bilinen Dobruca mevkiine yerleşen bölüm bu alanı uzun zaman boyunca elinde tutmayı başarmışken, Kırım'a yerleşmek zorunda kalan bölüm ise ciddi bir Sarmat tehdidi altında kalmıştır. MÖ IV. yüzyılın ikinci yarısında aynı zamanda İskitya

² Araks ırmağının hangi ırmak olduğu tartışmalıdır ve bu konuda kesin bir kanıt bulunamamıştır. İdil ırmağı olduğu düşünülmektedir.

³ Günümüz Azerbaycan topraklarıdır.

sahillerinde Yunan kolonilerinin kurulmasıyla beraber İskit aristokrat tabakasının hızlı bir şekilde *hellenleştiği* bilinir. Bosporlu ustaların yaptığı ziynet eşyalarının da İskit mezarlarında bulunması bunu doğrulamaktadır. Özetle ticareti öğrenen ve yaptığı ticaretle bol para kazanan İskit ulusu eski savaşçı ruhunu kaybetmiştir. Ekonomik zenginlik ve ticari kazançlar onları Makedon, Sarmat ve Kelt tehdidine karşı koruyamadığı gibi öz benliklerini de kaybettirmiştir (Grakov 2008: 66).

Kırım'a yerleşmek zorunda kalan bir kısım İskitliler ise Sarmatlara karşı güçlü bir direniş örneği göstermekten Kelt'lerin batıdan saldırıları ile bu direniş son bulmuştur. Doğudan Sarmat batıdan ise Kelt saldırıları İskitler'i mücadele edemez durumda bırakmıştır. Bu yüzden İskitler MÖ III. yüzyılın başlarına kadar eski imparatorluklarının sadece orta kısmını korumayı başarmışlardır. Topraklarının büyük bir kısmını Sarmatlar'a kaptıran ve belli alanlarda toplanan İskitler'in siyasi gücü erimeye devam etmiştir (Vernadsky 1943: 73). Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda MS II. yüzyıla kadar varlıklarını sürdüren İskitlerin siyasi varlığına, bu bölge üzerinden Güney Avrupa'ya doğru ilerleyen Got'lar tarafından tamamen son verilmiştir (Rice 1958: 50).

İskit Maden Sanatı

İskitler' in antik dünyada yer eden buluşları konusunda Pliniy Sekund' un naklettiği üzere bakırın eritilmesiyle lehimleme sanatını İskitli Lid tarafından keşfedilmiştir. Seneca'nın verdiği bilgilere göre ise döndürülerek kaplara biçim vermede kullanılan çömlekçi çarkını yine İskitler icat etmiştir (Hasanov 2009: 16).

Bakırın üretilmesi ve yayılmasında ana etki doğudan gelmiştir. Doğuda Kazakistan Andronova kültüründe yoğun miktarda bakır üretilmiştir. Dahası Doğu Kazakistan'da zengin kalay rezervleri vardır. Tarih öncesi devirlerde büyük miktarda maden keşfedilmiştir. Bir duruma göre bir milyondan fazla kaya ve cevher kullanılmıştır. Zira bu bölgeye yakın Pamir'de 1958-1959 yılları arasında keşfedilen ve Sakalara ait olduğu düşünülen bir kurganda beş adet dökme hayvan şekilli, oluklu ve gövdelerine monte edilmiş kulplu kazan bulunmuştur. Pamir kazanı adıyla literatüre geçen bu kazanlar Duşanbe müzesindedir. Ayrıca Pamir kazanı bronzdan değil bakırdan imal edilmiş olup MÖ IV-III. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Jettmar 1971: 7).

Herodotos'un çağdaşı olan Miletli Hekatey ilk demir silahın İskit kağanı olan *Sanevn* tarafından hazırlandığından söz etmektedir. Thukydides'e göre demirin mucidi İskitler olmalıdır. (Thukydides II. 98). Bakıldığında İskitler askeri teçhizat ve kalkanlarında demiri de çokça kullandıkları görülmektedir. 1960 yılı P.D. Liberov'un *Mastyugino* kurganında yaptığı kazının sonuçlarına bakacak olursak 100 adet demir ok ucu bulunmuştur. *Russkaya Trostyanka* kurgan kazısından 3 adet bronz ve 106 adet demir ok ucu ele geçmiştir. Bu ok uçları MÖ IV. yüzyılın birinci yarısına tarihlendirilmektedir. N.İ. Veselovskii, *Kuban* bölgesindeki kurganlarda yapılan kazılarda bronz ok ucuyla birlikte

çok sayıda demir ok ucu tespit etmiştir (Tarhan 1984: 113). MÖ IV.– MÖ III. yüzyıllara tarihlenen ok uçlarının çoğunu üç ağızlı veya dört ağızlı, gizli kovanlı, mahmuzlu ok uçları ve üç kanatlı, kısa kovanlı ok uçları oluşturmaktadır. Bu dönemde ok uçları bronzdan veya çok yaygın olarak demirden yapılırdı (Resim: I). Özetle demir madeni İskitler'in en öldürücü silahı olan oklarında ve diğer savaş gereçlerinde oldukça çok kullanılmaktaydı (Tarhan 1984: 113).

Resim 1: İskitler'in kullandığı demir ok ucu⁴

M.Ö. I. binyılın ilk yarısından itibaren Doğu Anadolu, Transkafkasya ve kuzeybatıdaki İran bölgelerine egemen olan Urartu Devleti, Anadolu ve Eski Ön Asya dünyasının en büyük madenci topluluğu olmuştur. Doğu Anadolu bölgesinde bulunan zengin demir, bakır, kurşun ve gümüş yatakları ilk kez Urartular döneminde büyük oranda işletilmiştir (Belli 2000: 371). Türkiye müzelerinin yanı sıra Amerika, Japonya, Avrupa ülkeleri, Rusya, İran ve İsrail müzelerini dolduran Urartu metal eşyaları, onların işledikleri madenlerin zenginliğinin ve çeşitliliğinin göstergesidir. Doğu Anadolu, özellikle arsen (zırnık), kalay, altın, kurşun, gümüş, bakır ve demir gibi madenler bakımından zengindir (Belli 1998:306). Gümüşün Mezopotamya'da çok büyük rol oynadığı ve ekonomisini de çok büyük bir zaman aralığında gümüş üzerine kurulu olduğu düşünülürse, İskitler' in Urartu kalelerine yoğun saldırı düzenlemelerinin sebebi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Yener 1986: 100).

İskit sanatı içerisinde altının önemi ise oldukça büyüktür. Özellikle İskit krallarının kurganlarında ortaya çıkarılan buluntuların tamamına yakınının altından meydana geldiği ya da değişik madeni özelliklerdeki eşyalar üzerine yapılan altın kaplama şeklinde oldukları görülmektedir. Altının İskitler için hem egemenlik sembolü hem de kutsal bir maden olarak görülmüş olmalıdır. İskitler' e altın işleme sanatındaki maharetleri nedeniyle "*Bozkırların Kuyumcuları*" da denilmektedir (Tarhan 2002: 601). İskitler, biriktirdikleri altınların önemli bir bölümünü ölümden sonra da kullanmak için kendileri ile birlikte gömdürüyorlardı. İskitler' in altına olan tutkusu yerleşik komşularını da etkilemiştir. Öyle ki Avrupa'nın kültür parçası haline gelmiştir. Özellikle de Traklar arasında bu altına bağlı bir kültürün yayıldığı görülmektedir. MÖ V.- IV. yüzyıllar arasındaki Trak krallarının altınla bezenmiş olan giysileri giydiği ve altın giysilerin Traklar arasında soyluluğu ifade eden bir simge halini aldığı görülmektedir (Bonfante 2011: 22).

⁴ Erdemir- Erdemir, 2010: 26

İskitler, MÖ V.- IV. yüzyıllardan çok öncesinde de hayat tarzlarının bir gereği olarak, baltadan at gemine ve ok ucuna kadar çeşitli eşyaların üretimi için gerekli olan bilgiye sahip tecrübeli metal bilimcilerdi. Altınla çalışmada ana teknik matris çekiçlemedir (Eroğlu 2014: 17). Yakın Doğu ve Yunan sanatsal gelenekleriyle alakasız olan İskit altın objeleri, altın tabakalarının metal matrisin içine çekiçlenerek yapılmıştır. İskitler'in atlar ve atlara ait olan eşyaların süslenmesine gösterdikleri tutku derecesindeki özen ve önem, metal işleme alanında da kendini göstermiştir. Metal işlemedeki bu tutku Grekler'deki altın işleme faaliyeti ile paralellik göstermektedir. Bu anlamda ortaya konulan altın mücevher parçaları krallara ait kurganlarda görülmektedir. Bu kurganlar altın didemler, başlıklar, gerdanlıklar, kemerler, bilezikler, küpeler, yüzükler ve kolyeler ile donatılmıştır (Memiş 1987:102-103). Tüm bu eserlerin, eski dünyanın en güzel mücevherleri arasına girmesinde; *Scytho-Siberian* sanatının gelişmiş, dışavurumcu, fevkalade kendine güvenen nitelikte işlenmesi oldukça etkilidir. Bu geleneği temsil eden motifler, özellikle Pazırık'ta kendini göstermiştir. İskit hayvan stili tarzında örnekleri temsil eden bu türden eserlerin en eskileri MÖ VII. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu tarz içerisinde hayvan motifleri, önceden tasarlanmış çerçevelerin içine uydurulabilmesi için kıvrımlı ve sarmal olarak farklı duruşlarda stilize edilmiştir. Ayrıca Yakın doğu ve Yunan sanatının etkisinde yeni bir hayvan stili ortaya çıkmıştır. Bu yeni stil aslan, ejderha ve sfenks motifleri yönünden daha zengindir. Bu türden sahneler daha önce sessiz, kısa ve öz tasvirler şeklinde iken bu dönemde hareket, gerilim, hayat ve ölüm motifiyle dolduruldu. Diğer bir yönelim ise, genel süslü tasarımlar içinde özellikle geometrik veya bitki kaynaklı şekillerle hayvan imgelerinin kademeli olarak birleşmesiydi (Eroğlu 2014: 17).

MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihlenen Pazırık' ta ele geçen ve altın kaplama geleneğini temsil eden örnekler oldukça önem arz etmektedir. Bu örnekler, İskit sanatının kendine özgü yapısının bir yansımasıdır. Kahraman figürün merkeze alınmasıyla oluşturulan altın objelerin üzerine mitolojik kompozisyonlar işlenmiştir (Jacobson 1999: 69). İskitlerin kendilerine has üslupları ve zevkleri Yunan kuyumcularını da gerçekçi göçebe tasvirlerini işlemeye yöneltmiştir. Örneğin, altın miğfer üzerindeki İskitli savaşçı motifi, kendi zevkleriyle uyumlu olduğunda Yunan motifli objelerin İskitler tarafından beğenildiğini göstermektedir. Zira tüm bu objelerin ortak yanı ise orijinal olmaları ve yüksek derecede sanatsal beceri ile yapılmış olmalarıdır (Pidvysots'ka 1999: 99). Diğer taraftan göçebe gerekliliklerin belirlediği altın uygulamalar, özellikle Pazırık kurganlarında ortaya çıkan birçok kap türü malzeme de görülmektedir. Tartışmasız bu altın kaplar, göçebe hayatın bir gereği olarak imal edilen diğer eşyalar gibi hafif, sağlam, kolay taşınır ve onarılır yapıdardı (Jacobson 1999: 63).

İskit Kurganlarında Ele Geçen Madeni Eserler

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 4/1 2020 Spring p. 69-90

Kurganlar, bozkır göçebelerinin hiyerarşik düzeni içinde belli bir önem attıkları kimselerin anıtsal mezar yapılarıdır. Öte yandan *kurganlar*, özünde göçebelik olan bozkır kültürünün bir parçası niteliğindeki çadırlara da benzetilebilmektedir. Bu yığma mezar tepeleri, antik batı kaynaklarında ve daha sonraki literatürde *tümülüs* olarak isimlendirilmektedir. Tarihin akışı içerisinde bölgelere göre bazı farklılıklar gösteren bu tip mezarlar, Ural Altay Türkleri' nin tipik mezarlarıdır. “*Kurgan*” öz Türkçe bir kelime olup, “*korugan*” dan gelmektedir (Tarhan 2002: 599). Bu isimlendirme, ölüleri koruma vasfının olabileceği düşüncesiyle yapılmış olmalıdır.

İskitler, öbür âlemi bu dünyanın tekrarı olarak görüyorlardı. Bir nevi ölümden sonraki hayata inanmaktaydılar. Bu inançta; bu dünyada var olan sosyal yapının, ölümden sonraki yaşama taşınacağı görüşü olmalıydı. Zira mezarları çok çeşitli eşyalar, hizmetçiler, atlar ve savaş araç gereçleri ile donatılıyorlardı. Sıradan savaşçı mezarı ile yönetici mezarı içindeki eşya miktarından anlaşılabilirdi. Kralın mezarında daha fazla at, silah, haremi ve hizmetkârları konurken, sıradan savaşçının mezarında silahları ve atının bir kısmı ölü yemeği olarak konulurdu (Grakov 2006:173).

İskitler kağanlarını yer altı hazırladıkları mezar odalarına gömüp üstlerine de topraktan kurgan yığarlardı. İskitler'in cenaze törenlerinde, öbür dünyaya olan inançları kendini net bir şekilde göstermektedir (Hasanov 2009: 14). Bu bağlamda en görkemli İskit kurgan grupları, MÖ VIII. ve MS I. yüzyıllar arasında Kuban, Taman, Kırım, Dinyeper, Don, Kiev, Poltava, Volga, Ural, Altay, Kuzey Moğolistan ve batıda da genellikle Macaristan ve Romanya'da kümelenmişlerdir (Tarhan 1970b: 23). Kurganların bulunduğu alanlar atlı göçebelerin en kutsal ve en mahrem alanlardır. İskit kurganları genellikle toplum tarafından kutsal sayılan dağ tepeleri ve etekleri, yaylalar, ormanlık alanlar, ırmak yatakları ve göl kenarlarında yapılmakta olup sonsuz saygı nişanesi olarak kabul edilirdi (Tarhan 1970a:160).

İskitler kurganları hakkında yapılan bilimsel araştırmalar bir rastlantı sonucu başlamaktadır. XVII. yüzyılın son çeyreğinde, Sibirya'daki kurganlarda kaçak kazılar yapan bazı defineciler çok kıymetli altın eserler ele geçirmişlerdir. Bu durum I. Petro'ya ihbar edilir ve eserlere el konulur. Söz konusu eserler St. Petersburg'a taşınır. Sanatseverler ve koleksiyoncular, o zamana kadar hiç görmedikleri bu farklı üsluptaki eserlere hayran kalırlar. Bunun hemen ardından Güney Rusya ve Sibirya'da bulunan benzer türden arkeolojik buluntular, bir yandan bu sanata olan ilgi seviyesinin yükselmesine vesile olmuştur. Öte yandan bu eserler, bir zamanlar Asya bozkırlarında yaşamış göçebelerin sanat eserleriyle olan benzerliğinin gündeme gelmiştir. Günümüzde “*göçebe hayvan üslubu*” olarak tarif edilen bu zengin buluntular “*Bozkır Kurgan Medeniyetleri*” nin tipik kültür ürünlerindedir (Tarhan 1979:356). Bu gelişmelerin üzerine General Melgunov 1763 yılında Sibirya'ya ilk keşif gezisini yapmış ve orada bulunan mezarları açmıştır. Melgunov'un bu adımıyla yapılan araştırmalar hız kazanmıştır.

Açılan mezarlardan ise insan ve at gömülerinin yanında birçok metal obje de ele geçmiştir. Radlof ise 1865 yılında Güney Altaylar'da bulunan Katanda'da kazılar yapmıştır (Rice 1958: 26-27). Pazırık Vadisi'nde 1924'te tespit edilen kurganlar, antropolog Rudenko tarafından 1929 yılında kazılmaya başlanmıştır (Durmuş 2008: 66). Bu bölgenin iklimi kurganların donmasını sağlamış ve böylelikle her birinin sağlamlığı korunmuştur. Güney Rusya'da yapılan kazılarda ele geçen eserlerin arasında en göze çarpanı *Chertomlyk* buluntuları olmuştur. Burada bulunan objeler çeşit olarak zengin ve sanat kalitesi bakımından muazzamdır (Rice 1958: 92). Öte yandan İskit kurganları içerisinde en fazla mücevhere sahip olma niteliği taşıyan bu kurgan, mücevherlerin çokluğu ile İskitlerin ekonomik zenginliği ile ilgili önemli veriler sunmaktadır (Jettmar 1967: 33). Bu kurganların yanında *Solocha* kurganında elde edilen buluntular MÖ IV. yüzyılın sonu, MÖ V. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir.

Altın, gümüş, demir ve tunç bu kurgandaki eşyaların yapımında kullanılan temel hammaddeler olurken bunun yanında Greklere ait bazı seramikler ve madeni paralar da kurganda bulunmuştur. İskeletler altın bilezik, kolye ve yine altın işlemeli elbiselerle kurganda yer almaktadır. İskitlerin gündelik eşyalarından olan boynuz içki kadehleri, gümüş vazolar ile birlikte iskeletin hemen yanına yerleştirilen demir kılıç ve altınla kaplanmış olan kılıç kını; oldukça usta bir elden çıkmış olduğunu belli eden ürünler olarak göze çarpmaktadır (Çalış 2017: 49) . Öte yandan *Arzhan* kurganları da önemli İskit kurganlarındandır.

Gün yüzüne çıkarılan İskit kurganlarındaki buluntuların çoğunda tespit edilen hayvan mücadelelerinin işleniş mühimdir. "*Göçebe-Hayvan Sanatı*" olarak isimlendirilen bu karakteristik bir üslupta motif olarak çoğunlukla yalnız hayvanlar ve hayvan uzuvları görülmektedir. Hayvanların en çok yer verilen ve dikkati çekenler ise; kurt, geyik, keçi, kedi, köpek, at, ayı ve yırtıcı kuşlar gibi ekseriyetle yabani olanlarıdır (Durmuş 2008: 68). Buluntuların içinde göçebe hayat tarzının gereği olarak at koşum takımları önemli bir yer tutmaktadır. Süslü at koşum takımlarının en güzel örnekleri Pazırık'ta bulunmuştur (Rice 1958:129). Atların bulunduğu yerde çok ince işlenmiş ve çeşitli resimlerle süslenmiş toka, levhalar, üzengi, gem gibi koşum takımlarından kalıntılar elde edilmiştir. Atlarla birlikte çok sayıda eyer de bulunmuştur. Eyerlerin etrafı daha çok püsküllerle bezenmiştir. Üstleri ise mitolojik varlıklarla aplike edilmek suretiyle doldurulmuştur. Geyik ve at maskeleri de bulunmuştur. Bu maskelerin yüz kısımlarında stilize bir üslup hâkimdir (Durmuş 2008: 69). Bu maskelerden başka bir de kaplan maskesi bulunmuştur. İskit eserleri arasında kazanlar, oklar ve bıçaklar da bulunmuştur.

Chertomlyk'ten ise bir küçük kazan, oklar sadak ve kemik saplı bıçaklar bulunmuştur. İskit kurganlarından çok sayıda altın diadem, başlık, gerdanlık, bilezik, küpe, yüzük ve kolye ele geçirilmiştir (Rice 1958: 96). Kurgan buluntuları ahşaptan, yünden,

topraktan madenlerden oluşmaktaydı. Madeni buluntuların büyük çoğunluğu tunç ve altındı.

Topraktan ise çeşitli kap ve küpler yapılmıştı. Yün ve keçeden yapılan eşya arasında halılar ve kilimler önemli bir yer oluşturmaktaydı. Ahşap eşyayı ise daha çok mobilyalar meydana getirmekteydi (Jacobson 1999: 63). MÖ VII. yüzyıldan MÖ IV. yüzyıla kadar İskit definlerinde görülen kıyafet, kemer plakası ve altın miğfer gibi objelerde altının ne derece iyi kullanıldığını günümüze ulaşan eserlerden takip etmek mümkündür. Altının kıyafetlerde kullanımı İskit dönemi boyunca devam etmiştir.

Pazırık' ta olduğu gibi ırmak boylarında altının yoğun olarak bulunduğu yerlerde kıyafetlerde altın kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Bunda altının dövülerek tekrar kullanılabilir bir metal haline getirilebilmesi ile oyulmuş bir yüzeye, basit bir ahşaba veya sağlam bir deriden süs eşyasına uygulandığında taşınması kolay bir forma dönüşmesinin katkısı büyük olmuştur. Pazırık' ta bulunan altın safiha ile kaplı ağaç malzeme dikkat çekicidir. Bu malzeme kaplama geleneğinin en güzel örneklerinden birisidir (Jacobson 1999: 63).

İskitler' in Madencilik Sanatındaki Yeri

İskit kurganlarında bol miktarda süs ve ziynet eşyası bulunmuştur. Çünkü İskitler' de kadın ve erkek elbiselerini altın plakalarla süslemek yaygın bir alışkanlık olup, maddi yönden zayıf olanlar ise bakır ve tunç kullanılmıştır. Bahsi geçen plakalar çoğunlukla dikiş yerlerine ve elbise kenarları boyunca yerleştiriliyorken bazen de elbise üzerine serpilmiştir. Bu plakalar farklı boy ve şekilde yapılabilmekteydi.

Plakaların üzerine insan ve hayvan figürleri işlenmiş olup çoğunlukla mezar duvarına asılmış olan elbiselerin çürümesi sonucu düşmüştür. Kadın ve erkeklerin süs malzemesi kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle yüksek başlıkların çevresine altın süslemeler takmaktaydılar (Resim II). Kul Oba kurganında bu giyim tarzının en iyi örnekleri ele geçmiştir (Durmuş 2015: 158).

Resim II: İskit üslubunu yansıtan altın buluntular⁵

Altın kaplı süs eşyalarının Pazırık' ta yoğun olarak görülmesi bu tür süs eşyalarının zenginlerin cenaze törenlerinin önemli bir parçası olduğunun delili durumundadır. Bu tür giyimin en güzel örneğini Kazakistan sınırları içerisinde bulunan Alma-Ata yakınlarındaki *Esik* kurganından çıkartılmış olan ve literatüre “*altın elbiseli adam*” olarak giren bu muazzam kıyafet aslında hükümdarının giyim kuşamını göstermektedir. Başında bulunan sivri başlık İskit toplumunun bir nevi simgesi kabul edilmektedir (Resim III).

Resim III: Altın elbiseli adam⁶

Zaten Perslerin İskit topluluklarından bir grubu “Saka Tigrakhauda” olarak tanımlamaları ok şeklinde sivri başlık giyen Sakalar olarak bilindiklerini göstermektedir. Arkeolojik boyutu ile de en önemli buluntu olarak değerlendirilmektedir. Durmuş'a göre

⁵ <https://turkctarih.com/altin-elbiseli-adam/> (01.06.2019).

⁶ Durmuş, 2015: 220-221 (Resim 2-3-4-5).

kıyafetteki ceket, gocuk⁷ şeklinde tasarlanmış olup, beldeki kalın kemer bu gocuk üzerinde bulunmaktadır. Hayatının önemli kısmını at üzerinde geçiren İskitler için bu giyim tarzı karakteristiktir. Kadınlar da erkekler gibi ata binip, ok atıp savaştıklarından onların da at üzerinde rahat edebilecekleri kıyafetler giymiş oldukları muhtemeldir (Durmuş 2015: 158).

Doğu Kazakistan *Tarbagatay* yamacındaki *Şilikti Baygetöbe* kurganında İskit sanat anlayışını aydınlatan önemli buluntular elde edilmiştir. Kurganda özellikle altın buluntular dikkat çekici olmakla birlikte bunlar elde dökülüp, eğelenip, lehimleyip parlatılarak firuze taşıyla süslenerek yapılmıştır. Altın maden işçiliğinin inceliğini gösteren en önemli materyal düğmelerdir. Hem barındırdıkları motifle hem de işçilikleri bakımından kurganda ele geçen arma ve düğmeler altın maden işçiliğini gösteren kalıntılardır. Yıldız motifli yuvarlak düğme oldukça güzel bir örnektir (Resim IV). Ayrıca geyik, kartal, pars gibi hayvanların izlenimini veren çok kompozisyonlu düğme, kartal figürlü düğme koç figürlü düğme, iki geyiğin boynuz savaşına giriştiğine işaret eden arma dikkat çekici eserlerdir (Resim V).

Resim IV-V: Yıldız motifli ve hayvan figürlü altın düğmeler⁸

İskitler'e ait günlük kullanım eşyaları da oldukça çarpıcıdır. Solocha kurganında bulunan altından yapılmış tarak örnek olarak gösterilebilir. Tarak üzerindeki kompozisyonda, bir savaş sahnesi betimlenmiştir. Savaşçılara ve atlara verilen anatomik detaylar ve ince işçilik muazzam bir şekilde işlenmiştir. Savaşçılarla atlarında bulunan ince frizde beş adet yatar vaziyetteki aslanlar, kabartma biçiminde yapılmış olduklarından cepheden heykel izlenimi vermektedir (Grakov 2008: 200). MÖ V. yüzyılın sonu ile MÖ IV yüzyılın başlarına tarihlenen Solocha kurganının önemli buluntusu olan bu tarak üzerinde Makedon bir süvari ve ile savaşan iki İskit askeri görülmektedir (Resim VI).

⁷ Gocuk: İçi kürklü, boyu diz kapağına varmayan kalın üstlük, kürklü palto.

⁸ <http://www.yenidengenekon.com/777-silikti-baygetobe-kurgani-ve-buluntulari/> (01.06.2019).

Resim VI: Solocha kurganında ele geçen altın tarak⁹

10 santimetre genişliğindeki bu tarak üzerindeki asker miğferleri ve zırhları Grek etkisi göstermektedir. Bunun gibi bazı sanat ürünlerinde Grek sanatına dair bazı esintiler göze çarpmakta ancak bunlar her durumda İskit sanatında var olan temel esasları ortadan kaldırmamaktadır (Grakov 2008: 200). İskit kadınlarının ve erkeklerinin uzun saçlı olduğu bilinmektedir. Erkekler gücü simgelemesi açısından ele geçen resimli tasvirlerden de anlaşılacağı üzere genelde sakallıdır. İskitler saç ve sakal taramak için genelde Solocha kurganında ele geçen tarak tipini kullanmalarına rağmen azda olsa seyrek dişli tarak örnekleri bulunmuştur. Kiev müzesinde sergilenen İskitler'e ait kemik tarak örneğinden başka ağaçtan yapılmış örneklerinde mevcut olduğu fakat günümüze kadar ulaşmadığı düşünülmektedir(Durmuş, 2015:160).

İskit kadınlarının genelde bakımlı olduklarını daha önce dile getirmiş bulunmaktayız. Bu kadınlarının kendilerini süslü elbiseler içinde görmek için ayna kullanmak zorunda oldukları muhtemeldir. Birçok yerde rastlanan ayna örnekleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Yunan ve yerli yapımı aynaların MÖ VI. yüzyıldan itibaren İskit kadınının hayatında önemli yer edindiği bilinmektedir. Bu ayna tipleri oldukça farklılık göstermektedir. En yaygın kullanılan ayna tipi ise sapsız şekilde tasarlanan, kutu içinde saklanan yuvarlak aynalardır. Bu yerli yapım ayna örneklerinin sapsız yuvarlak tipinden başka kenardan kulplu ve arkası iğne destekli tipleri de ele geçmiştir. Bu aynaların sapları veya kaplamaları insan ve hayvan figürleriyle süslenmiştir (Durmuş,2015:160). Saplar genelde altından ve bronzdan imal edilmektedir (Resim VII) . Yunan yapımı aynalar yerli yapım aynalardan farklıdır. Olbia'da ele geçmiş örnekleri sabittir (Grakov 2008:203).

⁹ Durmuş, 2015: 226 (Resim 1-2).

Resim VII: Altın süslemeli ve saplı tarak¹⁰

İskitler'in giysilerinde kullandıkları iğneleri koymak için kullandıkları fantastik figürlü kutuları ise kurganlarda bulunan diğer bir günlük kullanım eşyalarındandır. İskit kurganlarından biri olan *Chertomlyk*'ten bulunan altın İskit kılıç kını; oldukça önemli olduğu sanılan bir Grek savaşını canlandırmaktadır. MÖ IV. yüzyıla tarihlenen ve 54,4 santimetre uzunluğunda olan kılıç kını üzerinde yer alan savaşçıların bazılarının İskit kıyafetlerine benzer şekilde giyinmiş oldukları göze çarpar. Grek savaşçıları ise kendi geleneksel kıyafetleri ile betimlenmiştir. Grek savaşçının hemen solunda yer alan kişi ise doğulu kıyafetleri giymiş bir savaşçı olup Greklerle mücadele eder şekilde görülmektedir. Yine *Chertomlyk* kurganında bulunan ve Hermitage Müzesi'nde sergilenen kılıcın altından imal edilen sap kısmında çift taraflı boğa başları ve sap üzerinde sıralanan aslan figürleri görülmektedir (Resim VII) (Çalış 2017: 52).

Resim VII: Chertomlyk'ten ele geçen altın İskit kılıcı¹¹

İskitler yay ve ok kılıfları üzerinde de altın plakalarla süsleme geleneğini devam ettirmişlerdir. *Chertomlyk* kurganında bulunan ve Hermitage Müzesi'nde sergilenen ok koyma kabı yine altından imal edilmektedir. Ok koyma kabının üzerinde farklı konuların

¹⁰ <http://www.yenidenergenekon.com/710-iskit-ve-sarman-kurgani> (01.06.2019).

¹¹ <https://www.pinterest.com/pin/354799276866043832/> (01.06.2019)

işlendiği üç adet friz görülmektedir. En alt ve orta frizde insanlar görülüyorken bu frizlerin üst kısmında ise yabani hayvanlar betimlenmektedir (Resim VIII). MÖ I. binin başlarında Altaylar' daki taşlara kazınmış şekillerle açıkça tasvir edildiği üzere, ince ahşap bir çerçeve etrafına sağlam bir deriden birkaç yüz oku taşıyacak kadar geniş bir şekilde yapılan deri kılıfların altın plakalarla süslenen örnekleri mevcuttur (Eroğlu 2014: 18).

Resim VIII: Chertomlyk kurganında bulunan sadak ¹²

İskit kadınları arasında ziyet kullanımı özellikle de küpe kullanımı MÖ IV-III yüzyıldan itibaren çok yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Kul Oba kurganında ele geçen Grek-İskit etkileşimli küpe de dikkat çekici niteliktedir (Resim IX). Bazen çıkıntılı, bazen burma şeklinde tel, demir, bakır, gümüş ve altından yapılmış küpeler, boncuk veya pandomentif tel üzerine iliştiliriyordu. Boncuk sayısı bazen birkaç tane olabiliyordu. Bu tür küpeleri kadınlar iki kulaklarına, erkekler ise sadece bir kulakta kullanıyordu. Ayrıca stilize edilmiş tanrıça işlemeli örneklerde ele geçmiştir (Grakov 2008: 204). Takılarda kullanılan değerli madenler toplumun her kesiminde aynı değildir. Toplumdaki sıradan kişilerin kurganlarında lüks eşyaların bulunmaması İskit toplumunda ticaret kolonileriyle birlikte sınıf farkının oluştuğunun göstergesidir. Kısacası kişinin ekonomik durumu takılarında kullanılan değerli madenin seviyesini belirlemektedir (Eroğlu, 2014: 18). Kul-Oba kurganı içerisinde bulunan altın gerdanlık ise İskit kuyumculuğunun özenli işçiliğini gözler önüne sermektedir. Kurgan içerisinde yatan bir erkeğe ait olup onun boynunda bulunan bu eser M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenmektedir. Uzunluğu 25,5 santimetre ve ağırlığı ise 450 gram olan bu gerdanlığın bitiş noktalarına oldukça ince ayrıntılar içeren İskit atlıları yerleştirilmiştir. Atlılar gerdanlığın iki ucundan dışarı taşmaktadır (Resim X). Gerdanlık, içi mineyle kaplı bir kılıfın içinde ustaca birbirine dolanmış altı altın telden oluşmaktadır. Bu eserde de yine Yunan üslubundan bazı esintiler yer almakla birlikte özünde İskit sanatının değerleri var

¹² <https://www.pinterest.com/pin/294493263107698785/-2017> (01.06.2019).

olmaktadır (Çalış 2017: 51). Boncuk gerdanlıklar ise hem kadın hem çocuk mezarlarında bulunmakta ve şekil olarak değişkenlik göstermektedir. MÖ VI-V yüzyıllarda kullanılan düz veya iri çizgili saydam cam boncukların ip delikleri geniştir. MÖ IV. yüzyıldan itibaren ise yuvarlak, oval disk, piramit ve çeşitli şekillerde olan düz cam boncuklara oldukça fazla rastlanmaktadır. Boncukların rengi sarı, mavi ve kıızıdır (Resim XI).

Resim X- XI: Kul-Oba kurganı içerisinde bulunan altın gerdanlık¹³ ve altın boyun gerdanlığı¹⁴

Boyuna takılan ziynet eşyası olarak genelde kolye kullanılır ve çoğunlukla yerli yapımdır. Ancak yaygın olmamakla beraber yukarıda da belirttiğimiz üzere sıradan mezarlarda çok fazla rastlanmaz. Bu kolyeler genellikle dört köşe burmalı altın halka veya uç kısımları kıvrımlı ve kancalı telden ibarettir. Uçları vahşi hayvan kafalarıyla süslü bakır kolyeler ise orman-bozkır şeridinde kullanılmıştır. MÖ IV-III yüzyıllara tarihlenen kral mezarlarında ise lüks altın kolyeler bulunmuştur. Grakov bunları Grek ustalarının ürünü olarak görmesine rağmen İskitler' in Greklerle ilişkilerinden önce de altın işlemek konusunda usta olduklarını yukarıda bölümlerde dile getirmiş bulunmaktayız. İskit toplumu kolyeden farklı olarak son derece ince ve üstün bir sanat yeteneğini belirten yarım ay şeklinde göğüslük de kullanmaktadır. Üst ve alt frizden oluşan göğüslük üzerindeki konular yaşam ve ölümden sonrası ile ilgilidir. Üst frizde gündelik yaşamlarını sürdüren İskit toplumunu görmekteyiz. Kimi koyun postu geriyorken kimi süt sağım işlemi yapmaktadır. Üst sırada insanlarla birlikte atlar, inekler, koyunlar ve keçiler görüyoruz. Frizde realizmin egemen olduğunu figürler arasında İskitler' in hiç beslemediği domuzun yer almaması ispatlar gibidir. Üst friz ile alt friz arasında bitkisel bezemelerle doldurulmuş bölüm görülmektedir. Bu bölümün altındaki friz ise ölümden sonrasını betimleyen yeraltı dünyasıdır. Yeraltı dünyasında yaşayan canavarlar kartal gagalı, sivri kulaklı, aslan bedenli

¹³ Ceylan - Günaşdı, 2013:136,(resim 1-2)

¹⁴ Eroğlu, 2014: 21 (Resim 2)

olarak betimlenmektedir. Bu figürlerden farklı olarak panter ve aslanlarda sahnede yer almaktadır. Hepsi de gelen ruhları parçalamak için hamle yapma pozisyonundadır. Asya halklarının şaman inançlarından kaynaklanan bu mitolojik yırtıcı, *Griffon* adıyla Yunan kültürüne ve oradan batı kültürüne geçmiştir (Resim XII). Kadim Asya toplumlarının ortak inanç sisteminde şamanlık vardır. Şaman inancına göre ölen kişi ne kadar önemli bir liderse, onunla birlikte çokça at kurban edilip ana mezarın yanlarına gömülüyordu. Bu inanca göre ölen kişinin ruhu ayrılarak gökyüzüne yükselmesi ve *Gök Tengri* katına ulaşması gerekiyordu (Berkmen 2017: 88).

Resim XII: Griffon betimli altın gerdanlık¹⁵

İnanca göre yeraltında yaşayan canavar yaratıklar insanın ruhuna saldırıp parçalamak için bekliyorlardı. Bol sayıda atın kurban edilmiş nedeni ise, bu canavarların at ruhlarına saldırmaları ve insan ruhunun geçişine izin vermeleri içindi. Böylece insan ruhu parçalanmadan yeraltından geçip göğe yükselebilecek ve melek olabilecekti. Göğüs süsü ile aynı kurganda sadak üzerinde bulunmuş altın plaka üzerindeki kanatlı insan figürü ise büyük ihtimalle meleğe dönüşmüş lider figürünü betimliyor olabilir (Resim XIII) (Berkmen 2017: 57).

Bilezikler ise uç kısımları yılan veya vahşi hayvan başlarıyla süslü, birleşim kısımları açık şekilde tasarlanmıştır. Kuzey Kafkasya'da aynı tarzda fakat çıkıntılı masif bilezik örneklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Kul-oba kurganında bulunan girift bitki bezemeli ve hayvan mücadelesinin işlendiği bilezik örnekleri İskitler'in altın işleme sanatında ne kadar ilerde olduğunun ispatıdır (Resim XIV).

¹⁵ Ceylan - Günasdı, 2013: 136 (Resim 3)

Resim XIV: Kul-oba kurganında bulunan girift bitki bezemeli bilezik¹⁶

İskit toplumu normal takılardan başka günümüz nazar boncuğuna benzer nesnelere de kullanmaktaydılar. Kolye ve bileziklere hayvan dişi, küçük külçe altınlar ve çakmak taşı takıyorlardı. Ekonomik durumu zayıf olanlar ise boncuk yapmak için el yapımı kil ve taş, ithal cam ve hatta istiridye kullanmışlardır. Ele geçen yuvarlak ve düz göğüs kafesi şeklindeki örneklerinden de anlaşılacağı üzere yüzük de İskitler'in takı elemanları arasındadır. Altın, gümüş, bronz, cam, bakır, demir hatta taştan örnekleri bulunmuştur. Ziyet eşyası olarak kullanılan diğer bir nesne ise iğnedir. Bunların çok azı toplu iğne olmakla beraber büyük bir kısmı elbiseleri tutturmak için kullanılan iğnelerdir. İğnelere en fazla Dinyeper'in iki yakasındaki orman-bozkır şeridinin kuzey kesiminde rastlanmıştır. Çiviye andıran bu iğnelerin tepesinde düz ve geniş bir topuz bulunmaktadır. Süs olarak ise genelde kartal gözü kullanılmıştır. Tepesi yumru şekilli, orta kısmına doğru genişleyen tipleri sabitken düz dalgalı veya aşağıya spiral şeklinde bel veren çatal iğne örneklerinin varlığı da bilinmektedir (Grakov 2008: 205). Baş süslerine Perederiyeve Mogila'dan ele geçen İskit altın başlığı örnek olarak gösterilebilir. Başlık üzerinde dört genç İskit savaşçısının iki yaşlı İskit savaşçısına karşı olan mücadelesini canlandırmaktadır. Başlık üzerindeki betimlemede yaşlı olan savaşçının biri, genç olanın saçından tutmuş, dizlerinin üzerine çöktürmüş ve onu kılıcıyla öldürme anı görülmektedir (Çalış 2017: 52). Bu bir isyan hareketi olarak da nitelendirilebilir. Bu başlığın altın gibi yumuşak bir madenden yapılmış olması sebebi ile savaş için kullanılmış olma ihtimali yok denecek kadar azdır.

Chertomlyk kurganında bulunan ve tahmini yüksekliği 70 cm olan elektrik kırmızı sürahisi de önemli buluntular arasındadır. MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilen bu sürahinin omuz üzerindeki frizinde İskitler'in günlük işlerinden detaylar aktarılmaktadır. Olasılıkla figürler atlarıyla talim yapan İskit süvarileridir. Karın üzerinde ise bitkisel süslemeler ve

¹⁶ <http://semrabayraktar.blogspot.com.tr/2013/10/kul-oba-kurgani-turk-kulturu.html> (01.06.2019).

antitetik şekilde duran kuşlar görülmektedir. Ayrıca Kul-Oba kurganında ele geçen altın vazö ise İskitler'in altın işlemeli kaplar yapmadaki ustalıklarının en önemli göstergesidir. Bu vazö ayrıca İskit savaşçılarının nasıl giyindiği, ne tür silahları nasıl kuşandıklarını resmetmesi açısından oldukça önemlidir. Yaklaşık 13 santimetre boyunda olan elektrik vazö üzerinde yer alan kabartmalarda savaşçılarının geleneksel kıyafetleri ve ekipmanları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Savaşçıların tamamı aynı şekilde giyinmiş; üzerlerinde uzunca bir ceket benzeri giysi, altında pantolon, başında sivri bir başlık, ayağında da kısa bir bot bulunmaktadır. Vazonun üzerinde İskitlerin gündelik işleri betimlenmektedir (Durmuş 2015: 131). Solocha kurganında bulunan bir diğer önemli buluntu ise altın kaplama gümüş bir çanakdır. At üstündeki İskit savaşçısı mızrağı ile boynuzlu ve dişiliğini belirtmek için memeli olarak betimlenmiş aslan figürünü avlamaya çalışmaktadır. Eser Hermitage müzesinde sergilenmektedir (Şeker 2015: 611).

Sonuç

İskitler, tarih sahnesine MÖ VIII. yüzyılda çikişlerinden, Sarmat saldırıları ile zayıflatılıp, Gotlar tarafından MS II. yüzyılda tam olarak ortadan kaldırılmalarıyla tarihsel süreç içinde anlatılagelmışlerdir. Çalışmanın asıl kırılma noktası; İskitlerin madencilikte ne kadar maharetli olduklarıdır. Onların bakırı kullanması, gümüş için Urartular'la mücadeleleri ve “*bozkırın kuyumcuları*” olarak ün salmalarını sağlayan altın işlemeciliği konusundaki becerileri oldukça önemlidir. Öte yandan İskit ulusunun, demirin mucidi olarak görülmesi de dikkat çekicidir.

İskit madenciliği içerisinde altının önemi oldukça büyüktür. Özellikle İskit krallarının kurganlarında ortaya çıkarılan buluntulara bakıldığında, bunların tamamına yakınının altından meydana getirildiği ya da değişik madeni özelliklerdeki eşyalar üzerine yapılan *altın kaplama* işlemini yaptıkları görülmektedir. Altın İskitler için egemenlik sembolü olarak görüldüğü için kutsal bir madendir. Herodotos'un değindiği gibi İskit ulusunun oluşumunda meydana gelen gökten düşen altın eşyalar anlatısında ifade edilmiştir. Ayrıca İskit kurganlarında demir ve bakır malzemeden yapılan malzemelerle çok karşılaşılmamaktadır. Bunda altının kutsal kabul edilmesi ve diğer dünyada sadece altın kullanılır kabul edilmesinin payı büyüktür. Fakat yukarıda da belirttiğimiz üzere, İskitler gümüş madeni için Urartular' a birçok kez saldırmış ve onları tarih sahnesinden silmiştir. Bronz ve demir madenini ise en öldürücü silahları olan oklarında ve diğer savaş gereçlerinde kullanmışlardır. İskit kurganları bu madenlerden imal edilen diadem, başlık, gerdanlık, kemer, bilezik, küpe, yüzük ve kolye gibi takı ve mücevheratlarla donatılmıştır. Ayrıca giysiler üzerindeki metal levhalar, günlük kullanım eşyası olan ayna, tarak, kutu, kazan ve diğer kaplar kurganların en değerli maden buluntuları arasındadır. Yapılacak yeni kazılar ile birlikte elde edilecek kurgan buluntuları İskit madenciliği konusunda daha kapsamlı bilgiler verecektir.

TOBİDER

KAYNAKÇA

- Ayda, Adile (1979). “Etrüskler’le İskitler Arasındaki Benzerlikler”, cilt 1, 8. Türk Tarih Kongresi, 287-292.
- Belli, Oktay (1998). “Van Gölü’nün Güneyindeki Maden Yataklarının Mezopotamya İçin Önemi”, XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, Ankara, 305-313.
- Belli, Oktay (2000). “Eskiçağ Dünyasının En Büyük Madenci Krallığı: Urartular”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, Ankara, 371-378. Berkmen, Haluk (2017). *Asya Kültürünün Dünyadaki İzleri Kadim Diller ve Yazılar* (1. Baskı), İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Bonfante, Larissa (2011). “Classical and Barbarian”, *The Barbarians of Ancient Europe: Realities and Interactions*, Cambridge, 1-36.
- Ceylan, Alpaslan ve Günaşdı, Yavuz (2013). “Balkanlarda İskitler”, *Uluslararası Balkan Dil, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Sayı 145, Edirne.
- Çalış, Said M. (2017). “Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:14 Sayı:1*, Kahramanmaraş.
- Dönmez, Şevket (2002). “Önasya’da İskitler”, (Ed.: S. Koca, H. C. Güzel, K. Çiçek), *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, Cilt 4, 33-62.
- Durmuş, İlhami (1993). “Sakalar İskitler mi?”, *Kırım*, 3-10.
- Durmuş, İlhami (2008). *İskitler*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İlhami (2009). “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat*, Sayı 4, Ankara, 11-19.
- Durmuş, İlhami (2015). *İskitler* (5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdemir, Hatice P. ve Erdemir, Halil (2010). “Güneybatı Asya Ve Avrasya’da İskit Askeri İzleri” *Tarih Okulu*, Sayı VII, Manisa, 25-37.
- Eroğlu, Engin (2014). “İskitlerde Kuyumculuk”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, volume 3, Ahlen, Germany, 14-22.
- Grakov, Boris N. (2008). *İskitler* (2. Baskı), (çev: Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.

- Hasanov, Zaur (2009). *Çar İskitler* (1. Baskı), (çev:İlyas Topsakal), İstanbul:Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- Herodotos, (1975). *Herodotos Tarihi* (2. Baskı), (çev:Mümtekim Ökmen), İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Herrmann, Albert (1933). “Die Saken und der Skythenzug des Dareios”, Beihefts zur Archiv für Orientforschung I, 157-170.
- Jacobson, Esther (1999). “Early Nomadic Sources for Scythian Art”, *Scythian Gold*, Ed. Ellen D. Reeder, Harry N.Abrams, Incorporated, New York, 59-70.
- Jettmar, Karl (1967). *Art of the Steppes*, (çev: A. Keep), New York:Crown Publishers Inc.
- Jettmar, Karl (1971). “Metallurgy in the Early Steppes”. *Artibus Asiae*, Vol 33, No: ½,5-16.
- Luckenbill, Daniel D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, volume II, New York: Grengood Press.
- Mansel, Arif M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi* (3. Baskı), Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memiş, Ekrem (1987). *İskitler'in Tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Pıdvysots'ka, Olena (1999). “Scythian Gold in the Museum of Historical Treasures”, *Scythian Gold*, Ed. Ellen D. Reeder, Harry N.Abrams, Incorporated, New York, 99-101.
- Rice, Tamara T. (1958). *The Scythians* (1. Baskı), Thames and Hudson, Londron.
- Şeker, Hamza (2015). “Mızrak Atan İskit Kralı Tasvirli Kerkinitis Bronz Şehir Sikkesi”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 8, Sayı XXIV, 607-620.
- Tarhan, Taner (1970a). “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, *İst.Ün.Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 23, 146-170.
- Tarhan, Taner (1970b). “Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi”, *İst.Ün.Ed.Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 24, 17-32.
- Tarhan, Taner (1979). “Eskiçağ'da Kimmerler Problemi”, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 355-369.

- Tarhan, Taner (1984). "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Başbakanlık Basımevi, Ankara 109-120.
- Tarhan, Taner (2002). "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler Ve İskitler, Türkler", I.C., Ed.: S. Koca, H. C. Güzel, K. Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 597-610.
- Thukydides (1975). *Peloponnessos'lularla Atina'luların Savaşı*, II (çev: Halil Demircioğlu), Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Vernadsky, George (1943). *A History of Russia*, I., Yale University Press, New Haven
- Yener, Aslıhan (1986). "Bolkardağ, Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri", 1. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985-Ankara), 93-106.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.7>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 91-110

ÖRGÜTSEL GÜVENİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE PREDICTIVE EFFECT OF ORGANIZATIONAL TRUST ON ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

Süreyya ECE*
Adem ALGUR**

ÖZ

İşletmelerin amaçlarına ulaşması çalışanlarının çabalarıyla mümkündür. Bu çabalar, örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirilebilir. Dolayısıyla çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesinin işletmenin başarısına büyük katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu nedenle yöneticilerin, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen faktörlere odaklanması gerekir. Bu faktörlerden birisi örgütsel güvenidir. Örgütsel güvenin, örgütsel vatandaşlık davranışını yordayıcı bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeye işletmelerin, çalışanlarına güven vermesi çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışında bulunmasını sağlayabilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, çalışanlara sunulacak örgütsel güven ortamının çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada, örgütsel güvenin dürüstlük, bağlılık ve güvenilirlik boyutlarının, örgütsel vatandaşlık davranışının diğergamlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem boyutları üzerindeki etkisi

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, E-mail: sureyyaece@yahoo.com

** Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mail: ademalgur@gmail.com

araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, Şırnak'ta faaliyet gösteren özel sektör çalışanlarından anket yoluyla veri toplanmış olup, 158 çalışandan elde edilen veriler analizlerde kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek için basit regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları, örgütsel güven boyutlarının, örgütsel vatandaşlık boyutları (nezaket boyutu hariç) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Örgütsel güven boyutlarının hiç birinin nezaket davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, çalışanlarda kurumlarının dürüstlüğü ve güvenilirliğine yönelik olumlu bir algısı oluştuğunda, kurumlarına karşı bir bağlılık duygusu artar ve çalışanlar, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeye eğilimli olur. Araştırma sonuçları, yöneticilere, çalışanları nasıl örgütsel vatandaşlık davranışına yönlendirecekleri konusunda bir fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güven, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

ABSTRACT

Achieving the goals of businesses is possible with the efforts of its employees. These efforts can be assessed in the context of organizational citizenship behavior. Therefore, it can be said that the organizational citizenship behavior of the employees will contribute to the success of the business. Managers should therefore focus on the factors that affect the organizational citizenship behavior of employees. One of these factors is organizational trust. Organizational trust is thought to have a predictive effect on organizational citizenship behavior. In other words, the fact that business managers give confidence to their employees can enable them to perform in organizational citizenship behavior.

The aim of this study is to determine the effect of organizational trust on employees' organizational citizenship behavior. In this study, the effects of organizational trust's dimensions which are honesty, commitment and reliability, on organizational citizenship behavior' dimensions which are altruism, conscientiousness, kindness, gentleness and civil virtue were investigated. Within the scope of the research, the data were collected from the employees working for private sectors in Şırnak through questionnaires and the data obtained from 158 employees were used in the analyzes. Simple regression analyzes were conducted to test the research hypotheses. The results of the analysis showed that organizational trust dimensions had a positive effect on organizational citizenship dimensions (except the courtesy dimension). None of the organizational trust dimensions had a significant

TOBİDER

effect on the courtesy behavior. According to these results, when employees have a positive perception of the integrity and reliability of their organizations, then a sense of commitment towards their organizations increases and as a result employees tend to perform organizational citizenship behavior. The results of the research are important in terms of giving managers an idea of how to direct employees to perform organizational citizenship behavior.

Keywords: Trust, Organizational Trust, Organizational Citizenship Behavior.

Giriş

İşletmelerin, yoğun rekabet ve değişimin hâkim olduğu günümüzde, varlığını sürdürebilmeleri için sürekli kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Söz konusu yenileme ve değişimlere ayak uydurma faaliyetlerinin başarılı olabilmesi sadece yöneticilere değil, çalışanlara da bağlıdır. Genel olarak işyerlerinde her çalışanın bir görev tanımı bulunmakta olup, çalışanların görev tanımları kapsamına giren sorumluluklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri beklenmektedir. Çalışanların sorumluluklarını aksatmadan yerine getirmeleri, işletmenin faaliyetlerinde aksaklıkların yaşanmasını engeller, ancak işletmenin ilerlemesini sağlamaz. Başka bir ifadeyle çalışanların sadece resmi görevlerini yerine getirmeleri durumunda işletme yerinde sayar. Hızla değişen bir çevrede ise yerinde saymak demek, geriye gitmek demektir.

İşletmenin ilerleyebilmesi, çalışanların resmi görevlerinin ötesinde, ekstra çaba sarf etmeleriyle mümkündür. Örgütsel vatandaşlık olarak kavramsallaştırılan çalışanların, kurumun çıkarlarını yönelik yaptıkları bu ekstra çabalar işletmenin gelişmesini ve rekabet gücünü arttırabilecektir. Çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri ise kurum içerisinde algıladıkları güvene bağlıdır. İşletme yöneticileri, çalışanlara karşı dürüst ve güvenilir bir ortam sağladığında, çalışanların örgütle özdeşleşme duyguları artar ve bunun sonucunda resmi görevlerinin yanı sıra kuruma katkı konusunda ellerinden geleni yapma eğiliminde olurlar.

Bu çalışmada öncelikle örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı kavramlarının boyutları incelenmiştir. Daha sonra örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalara yer verilerek söz konusu sonuçlar temelinde araştırma modeli oluşturulmuştur. Son olarak alan araştırması ile hipotezler test edilerek örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. Örgütsel Güven ve Boyutları

Mesleki yaşamın önemli bir bileşeni olan güven, özellikle personel ve yöneticiler arasındaki ilişkilerde olmak üzere bir kurum içinde kurulan tüm ilişkilerde önem taşır (Altuntaş & Baykal, 2010). Güven, bir başkasının - sözler, eylemler ya da kararlar yoluyla - fırsatçı davranmayacağına dair olumlu bir beklentidir. Güvenin altını çizen kilit boyutlar dürüstlük, yetkinlik, tutarlılık, sadakat ve açıklıktır (Appelbaum, ve diğerleri, 2004). Güvenin olumlu beklentiler veya belirli eylemlerin gerçekleştirilmesi gibi koşullardan kaynaklandığı ifade edilmiştir (Albrecht, 2002). Örgütsel güven ise bireylerin örgütsel rollere, ilişkilere, deneyimlere ve karşılıklı bağımlılıklara dayalı olarak birden çok örgütsel üyenin niyet ve davranışları hakkında sahip oldukları olumlu beklentiler olarak tanımlanır (Shockley-Zalabak, Ellis, & Winograd, 2000). Başka bir ifadeyle örgütsel güven işgörenlerin örgütsel roller, ilişkiler ve deneyimlere dayanarak bireylerin niyetleri hakkındaki olumlu beklentilerini ifade etmektedir. Örgüt içerisinde güven ortamını yaratabilmek için yöneticilerin güven duygusunu tüm çalışanlar üzerinde oluşturması gerekir (İşcan & Sayın, 2010).

Örgütsel güvenin aktörler arasında dürüstlük, bağlılık ve güvenin gelişmesini sağladığı ileri sürülmüş olup, örgütsel güven dürüstlük, bağlılık ve güven boyutları açısından ele alınmıştır (Chathoth, Mak, Sim, Jauhari, & Manaktolae, 2011).

Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu çalışanların, bir kuruluşun doğru ve adil olduğu konusundaki inancıdır (Paine, 2019). Başka bir tanıma göre ise dürüstlük, çalışanların kabul edilebilir bulduğu bir dizi ilkeye örgütün de bağlı olduğunu algılamasıdır. Örgütün bağlı olduğu ilkeler çalışanlar tarafından kabul edilebilir olarak dikkate alınmadığı takdirde örgüt yönetimi dürüstlüğe sahip görülmeyecektir (Mayer, Davis, & Schoorman, 1995).

Bağlılık boyutu, çalışanın kuruluşa ait olma duygusunu ve bir süre boyunca çalıştığı bu kuruluşla ilgili eylemlerini ele alır. Bağlılık boyutu, bireyin eyleminde belirli bir kuruluşla özdeşleşmeye ve ilişkilendirmeye yol açan bir sadakat duygusu yaratır (Chathoth, Mak, Sim, Jauhari, & Manaktolae, 2011). Ganesan ve Hess (1997), güvenin çalışanlarda fırsatçı davranışlarla ilgili risk algısını azaltarak ve kısa vadeli eşitsizliklerin uzun vadede çözüleceğine dair inancını arttırarak bağlılığı geliştireceğini ileri sürmüşlerdir.

Örgütsel güvenin bir diğer boyutu olan güvenilirlik, güvenin kendisinden farklı olarak, güven sağlayan koşullar olarak tanımlanmıştır (Albrecht, 2002). Güvenilirlik, çalışanların örgütün yapacağını söylediklerini yapacağına, tutarlı ve güvenilir davranacağına dair inancını ifade eder (Paine, 2019). Bu boyut, çalışanlar tarafından organizasyonun çalışanlara ne kadar sadık olduğuna ve eylemlerine ne kadar güvenebileceklerine ilişkin algılarıyla ilgili unsurları ele alır (Chathoth, Mak, Sim, Jauhari, & Manaktolae, 2011).

Örgütsel güvene ilişkin yapılan tanımlara bakıldığında çalışanlar açısından önemli bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir işletme içerisinde örgütsel güvenin, çalışan davranışları üzerinde bir takım etkilere sahip olması beklenen bir durumdur. Özellikle çalışanların, yöneticilerine karşı algıladıkları güvenin, onların işyerinde daha fazla katkı sunmaya yönlendireceği düşünülmektedir. Bu nedenle çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı da ele alınmıştır.

2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Boyutları

Dünya genelinde sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik alanlarda çeşitli değişimler meydana gelmiş olup, işletmeler de varlığını sürdürebilmek için bu değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmıştır. İşletmede değişimin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesinin çalışanlara bağlı olduğunu fark eden yöneticiler, çalışan ihtiyaçlarıyla daha fazla ilgilenmeye ve bu konuda araştırmalar yapmaya başlamıştır. Çalışanların davranışlarına ilişkin yapılan araştırmalardan birisi de örgütsel vatandaşlık davranışıdır (Basım & Şeşen, 2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı Organ (1988) tarafından isteğe bağlı, doğrudan veya açıkça resmi ödüllendirme sistemi tarafından tanınmayan ve toplu olarak örgütün etkin bir şekilde işleyişini teşvik eden bireysel davranış olarak tanımlanmıştır (Organ, 1988. akt. Podsakoff vd., 2000). Başka bir tanımda ise örgütsel vatandaşlık davranışı, iş tanımlarında yer almayan ve çalışanların gönüllülüğüne dayanan davranışlar olarak ifade edilmiştir (Tokgöz & Seymen, 2013). Örgütsel vatandaşlık davranışı örgüte katkı ve örgüte zarar verecek faaliyetlerden kaçınma olarak iki tür davranış içermekte olup diğergamlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem olmak üzere beş boyutta ele alınmıştır (Basım & Şeşen, 2006).

Diğerlerini düşünme olarak da ifade edilebilen (Basım&Şeşen, 2006) diğergamlık (özgecilik), başkalarına yardım etme, işe ilişkin sorunların ortaya çıkmasını önlemeye çalışma gibi gönüllü davranışlarda bulunmayı ifade eder (Podsakoff, MacKenzie, Paine, & Bachrach, 2000). Başka bir tanıma göre diğergamlık işletmedeki diğer çalışanların görevlerini yapmasına gönüllü bir şekilde yardımcı olarak çalışan performansını artırıcı davranış sergilenmesidir (Bedük & Ertürk, 2015). Diğergamlık davranışı diğer çalışanların yanı sıra müşteriler, tedarikçiler vb kişilere yönelik te söz konusudur (Gürbüz, 2006).

İşe devam etme, zaman konusunda duyarlı olma, geçerli bir mazereti olmasına rağmen şartları zorlayarak işe gitme, yemek molalarında gerektiğinden fazla vakit geçirmeden işinin başına dönme, kurallara bağlılık gösterme, ücretsiz fazla mesai yapma gibi davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışının bir diğer boyutu olan vicdanlılık kapsamında değerlendirilmiştir (Bedük & Ertürk, 2015; Sezgin, 2005; Altuntaş& Baykal, 2010).

Nezaket boyutu, kurum içerisinde birlikte çalışan kişilerin iş konusunda birbirlerini uyarma, birbirlerine fikir verme ve göreve ilişkin hatırlatmalarda bulunmalarını ifade eder

(Bedük & Ertürk, 2015). Çalışanların yaptıkları işten ve aldıkları kararlardan etkilenen diğer iş arkadaşlarıyla olan ilişkileri nezaket kapsamında değerlendirilebilir (Gürbüz, 2006). Nezaket, iştiraklerin haklarını güvence altına alan, eldeki sorunlardan bağımsız olarak her koşulda yapıcı olan, kuruluşun diğer üyelerini potansiyel olarak tehdit edici eylemlere karşı uyarıcı ve sorunları ortaya çıkmadan önce önlemeye ya da olası etkilerini en aza indirmeye çalışan davranışları içermektedir (Altuntaş & Baykal, 2010).

Centilmenlik (sportmenlik) boyutu, çalışanların iş ortamında herhangi bir gerginlik yaratabilecek durumlardan kaçınmalarını ifade eder (Bedük & Ertürk, 2015). Centilmenlik davranışında çalışanlar, işyerindeki sorunlara karşı hoşgörülü olur, şikâyet etmeden bu sorunlara katlanır ve kurumlarına karşı olumlu bir bakış açısı benimseyerek istekli bir şekilde çalışırlar (Sezgin, 2005).

Bir kurumun gelişimine destek verme davranışı olan (Gürbüz, 2006) sivil erdem ise çalışanın örgüte bir bütün olarak makro düzeyde ilgisinin ve bağlılığının olmasını ifade eder. Sivil erdem sahibi bir çalışan kurumun toplantı, politika belirleme görüşmeleri gibi faaliyetlerine gönüllü ve aktif olarak katılarak işletme için çevrede mevcut fırsat ve tehditlere ilişkin gözlemlerini paylaşma, işletmeye zarar verebilecek faaliyetleri raporlama gibi davranışlarda bulunur. Bu davranışlar, bir kişinin daha büyük bir bütünün bir parçası olduğunu ve bundan doğan sorumlulukları kabul etmesinin bir göstergesidir (Podsakoff, MacKenzie, Paine, & Bachrach, 2000).

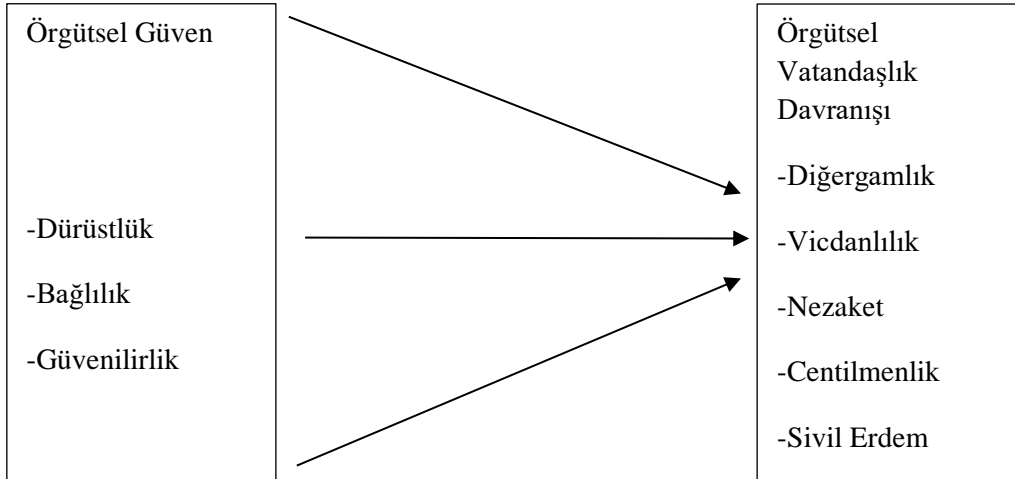
3. Örgütsel Güvenin Örgütsel Vatandaşlık üzerindeki Etkisi

Örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki Blau (1964) tarafından geliştirilen Sosyal Mübadele Teorisi ile açıklanabilir. Sosyal mübadele teorisi başkalarından gelecek getiriler ve kendisinden beklenen davranışlarla motive olan bireyin gönüllü eylemlerini ifade eder (Blau, 1964). Bu teorinin varsayımının, tarafların saygı görme, dikkate alınma, arkadaşlık gibi içsel ödüllerin beklentisi içerisinde olarak sosyal ilişkilere girdiği ve beklentilerin karşılanma durumuna göre söz konusu sosyal ilişkilerini sürdürmesi olduğu ileri sürülmüştür (Bedük & Ertürk, 2015). İşletme içerisindeki karşılıklı ilişkileri açıklamaya çalışan sosyal mübadele kuramında, çalışanların, çabaları sonucunda yöneticilerden karşılık bulma inancı güçlü olduğu takdirde mübadele konusunda daha istekli olacakları ileri sürülmüştür. İşletme yöneticilerinin sosyal mübadele kapsamında çalışanlara sundukları olanaklar daha çok içsel çıktılar olmakta, bunun karşılığında çalışanlar da örgütsel vatandaşlık davranışı gibi içsel çıktılarla cevap verme eğiliminde olurlar (Bolat, Bolat, & Seymen, 2009).

Öğretmenlerle yapılan bir araştırmada genel olarak örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Polat & Celep, 2008). Beyaz yakalı çalışanlarla yapılan bir çalışma sonucunda da yöneticiye duyulan güven ile örgütsel vatandaşlık arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Arslantaş, 2018).

Kayseri’de yapılan bir araştırmada, yöneticiye duyulan güvenin örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından her biri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Akdoğan & Köksal, 2014). İran’da bir hastanede yürütölen bir araştırmada, genel olarak örgütsel güven ile örgütsel vatandaşlık arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Rezaiean, Givi, Givi, & Nasrabadi, 2010). Benzer bir sonuç İsrail’de yapılan bir çalışmada da elde edilmiştir (Dolan, Tzafrir, & Baruch, 2005). İran’da bir doğal gaz işletmesinde görev yapan 94 çalışanla yapılan başka araştırmada ise örgütsel güven boyutları ile örgütsel vatandaşlık boyutları arasında pozitif korelasyon bulunmuştur (Shirazi, Khodaverdian, & Naeemi, 2012) Türkiye’de hemşirelerle yapılan bir çalışmada yöneticiye, kuruma ve çalışma arkadaşlarına güven ile örgütsel vatandaşlık boyutları arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir (Altuntaş & Baykal, 2010). Türkiye’de akademisyenlerle yapılan bir çalışmada da yöneticiye güven ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur (Ertürk, 2007). Kütahya’da yapılan bir araştırmada ise yöneticiye güven ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Yılmaz, 2009).

Yukarıda sözü geçen araştırma bulgularına dayanarak hazırlanan araştırma modeli aşağıda gösterilmiştir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında oluşturulan araştırma modelinde, örgütsel güvenin her bir boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışının her bir boyutunu nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma modeline göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir;

H1b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H1c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H2a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H2b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H2c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H3a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H3b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H3c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H4a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H4b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H4c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H5a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H5b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir

H5c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesine yönelik yapılan alan araştırmasına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

4. Alan Araştırması

İşgörenlerin kendilerini işlerine vermesi, çalışma arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurması, kendini geliştirecek her fırsattan faydalanması vb davranışları örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirilebilir. Çalışanların, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi yöneticiler tarafından arzulanan bir durumdur. Yöneticilerin bu durumu sağlayabilmeleri için çalışanlarına güven vermesi gerekir. Bu çalışmada, işgörenlerin çalıştıkları kuruma güven duymalarının onların kurum içerisinde örgütsel vatandaşlık davranışı göstermelerinde etkili olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışma, kurum yöneticilerinin yönetim olarak çalışanlarına yönelik bir takım girişimlerde bulunarak onlara güven duygusu aşılmasının, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemelerinde ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

4.1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Araştırmada yüz yüze anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Anket formunda Chathoth vd (2011) tarafından geliştirilen ve İbrahimoglu vd (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan örgütsel güven ölçeği; Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel güven ölçeği *dürüstlük*, *bağlılık* ve *güvenilirlik* olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Örgütsel vatandaşlık ölçeği ise *diğergamlık*, *vicdanlılık*, *nezaket*, *centilmenlik* ve *sivil erdem* boyutlarından oluşmaktadır. Her iki ölçekte yer alan ifadeler için katılımcılara ‘hiç katılmıyorum’, ‘katılmıyorum’, ‘kararsızım’, ‘katılıyorum’ ve ‘kesinlikle katılıyorum’ cevap alternatifleri sunulmuş olup, verilen cevaplara ‘1’den ‘5’e doğru değer verilmiştir.

Araştırma evreni olarak özel sektör çalışanları seçilmiştir. Bunun bir nedeni işgörenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının özel sektörde faaliyet gösteren işletmeler için kamu kurumlarına nazaran daha büyük önem taşımasıdır. Çünkü işletmeler arasındaki rekabet, işletmeleri sürekli bir büyüme ve gelişmeye zorlamaktadır. Bunu başaramayan işletmeler varlığını sürdüremez. Kâr elde etme ve varlığını sürdürebilmeleri de işgörenlerinin gayretine bağlıdır. Bu nedenle de işletme yöneticileri için çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri oldukça önem taşır. Örneklem olarak ise küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yoğun olduğu; ancak sosyo-ekonomik düzey bakımından düşük bir seviyede olan Şırnak'ta faaliyet gösteren işletmeler seçilmiştir. Bu işletmeler arasından kartopu örneklem yöntemine göre seçilen işletmeler araştırmaya dahil edilmiştir.

4.2. Bulgular

Şırnak ilinde faaliyet gösteren işletme çalışanlarına uygulanan 200 anket formundan eksiksiz/hatasız olarak doldurulan 158 anket formundaki veriler analizlerde kullanılmıştır. Söz konusu verilere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek/Boyut	M	SS	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Dürüstlük	3,59	0,83	(0.87)							
2. Bağlılık	3,53	0,84	0,73**	(0.79)						
3. Güvenilirlik	3,60	0,89	0,69**	0,71**	(0.83)					
4. Diğergamlık	4,47	0,55	0,30**	0,28**	0,22**	(0.75)				
5. Vicdanlılık	4,24	0,62	0,35**	0,35**	0,41**	0,31**	(0.51)			
6. Nezaket	4,61	0,53	0,11	0,05	0,05	0,66**	0,31**	(0.76)		
7. Centilmenlik	4,03	0,63	0,25**	0,31**	0,22**	0,21**	0,37**	0,26**	(0.51)	
8. Sivil Erdem	4,20	0,55	0,35**	0,30**	0,35**	0,42**	0,40**	0,37**	0,53**	(0.70)

M: Ortalama; SS: Standart Sapma; parantez içindekiler Cronbach's Alpha

*p<0,05; **p<0,01

Tablo 1'deki değerler incelendiğinde örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarının güvenilirlik katsayılarının %51 ile %87 arasında değiştiği görülmektedir. Katılımcıların, örgütsel güven ölçeğinin boyutlarından bağlılık boyutunda 3,53 ile en düşük; güvenilirlik boyutunda ise 3,60 ile en yüksek ortalamayı aldıkları belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları karşılaştırıldığında ise katılımcıların centilmenlik ortalamasının (4,03) en düşük; nezaket ortalamasının (4,61) ise en yüksek olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde örgütsel güven boyutlarının, örgütsel vatandaşlık boyutlarından nezaket haricindeki boyutlarla pozitif anlamlı korelasyonlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezleri test etmek için basit regresyon analizleri uygulanmıştır. Örgütsel güven boyutlarının her birinin örgütsel vatandaşlık boyutu olan diğergamlık üzerindeki etkilerini gösteren üç ayrı regresyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 2: Diğergamlık Boyutunu Yordayan Faktörler

Bağımlı Değişken					
Bağımsız	Diğergamlık				
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²
Dürüstlük	.195	.051	.295**	3.840	.087
Bağlılık	.184	.050	.281**	3.662	.079
Güvenilirlik	.135	.049	.217**	2.768	.047

*p<0,05;
**p<0,01

Örgütsel güvenin dürüstlük boyutunun, örgütsel vatandaşlık davranışının diğergamlık boyutu üzerinde pozitif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (F(1,155)= 14,742). Bir çalışan, kurumunun dürüst olduğu yönünde bir algıya sahip olduğunda kurumuna yönelik fedakârlık davranışları sergileme eğiliminde olur.

Tablo 2'ye bakıldığında bağlılık boyutunun, diğergamlık üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (F(1,156)= 13,412). Çalışanların kurumunun kendisinin gelişimine katkıda bulunduğuna yönelik duyduğu güven sonucunda oluşan bağlılık duygusu arttıkça, örgüt içerisinde diğergamlık davranışlarında da artış görülebilecektir.

Son olarak güvenilirlik boyutunun, diğergamlık davranışını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (F(1,155)=7,660). Bu durum, çalışanların kurumlarının faaliyetlerine olan güvenilirliği arttıkça, diğergamlık davranışının artacağını göstermektedir. Tablo 2'deki sonuçlarla H1a, H1b ve H1c hipotezleri desteklenmiştir.

Örgütsel güven boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışının vicdan boyutu üzerindeki etkilerini tespit etmek için yapılan basit regresyon analizleri Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3: Vicdanlılık Boyutunu Yordayan Faktörler

Bağımlı Değişken					
Bağımsız	Vicdanlılık				
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²
Dürüstlük	.259	.056	.350**	4.469	.122
Bağlılık	.254	.055	.346**	4.592	.120
Güvenilirlik	.282	.051	.406**	5.521	.165

*p<0,05;
**p<0,01

Örgütsel güvenin dürüstlük boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (F(1,154)= 21,431). Bu sonuca göre çalışanların kurumlarının faaliyetlerinde dürüst olduğuna inanmalarının, onların kuruma katkı sağlayacak davranışları gönüllü olarak gerçekleştirme eğiliminde olurlar.

Örgütsel güvenin bağlılık boyutunun örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutunu pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (F(1,155)=21,083). Bu sonuca göre, işgörenlerin kurumlarına bağlılıkları ne kadar çok artarsa o kadar çok kurum lehine gönüllü davranışlar sergilerler.

Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutunun da diğer boyutlar gibi çalışanların vicdanlılık davranışı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir (F(1,154)= 30,484). Dolayısıyla çalışanlar, kuruma güveni arttıkça daha çok vicdanlılık davranışı sergileyerek kuruma katkıda bulunmaya çalışırlar. Bu sonuçlara göre H2a, H2b ve H2c hipotezleri desteklenmiştir.

Örgütsel güvenin her bir boyutunun nezaket davranışını nasıl yordadığını tespit edebilmek için yapılan basit regresyon analizleri sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 4: Nezaket Boyutunu Yordayan Faktörler

Bağımlı Değişken					
Bağımsız	Nezaket				
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²
Dürüstlük	.070	.051	.110	1.381	.012
Bağlılık	.029	.050	.046	0.573	.002
Güvenilirlik	.030	.048	.050	0.619	.002

*p<0,05;
**p<0,01

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde örgütsel güvenin dürüstlük, bağlılık ve güvenilirlik boyutlarının hiçbirinin örgütsel vatandaşlık davranışının nezaket boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır (sırasıyla $F(1,155)= 1,908$; $F(1, 156)= .328$; $F(1, 155)= .383$). Çalışanın kurumuyla olan güven ilişkisinin nezaket davranışını etkilememesinin, nezaketli davranmanın bireyin karakterinin bir parçası olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla bu sonuçlar H3a, H3b ve H3c hipotezlerini desteklememektedir.

Örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık boyutlarından centilmenlik boyutu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan basit regresyon sonuçları Tablo 5'de verilmiştir:

Tablo 5: Centilmenlik Boyutunu Yordayan Faktörler

Bağımlı Değişken					
Bağımsız	Centilmenlik				
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²
Dürüstlük	.192	.059	.254**	3.267	.064
Bağlılık	.228	.057	.305**	3.993	.093
Güvenilirlik	.156	.056	.220**	2.810	.048

*p<0,05;
**p<0,01

Örgütsel güvenin dürüstlük boyutunun, örgütsel vatandaşlık davranışlarından centilmenlik davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($F(1, 155)=10,675$). Çalışanların kurumlarının dürüstlüğüne inandıkları ölçüde kurum içinde karşılaştıkları sorunları istekle çözmeye, şikâyet etmeme gibi davranışlar sergilerler. Buna göre H4a hipotezi kabul edilmiştir.

Örgütsel güvenin bir diğer boyutu olan bağlılık boyutunun da centilmenlik davranışını pozitif olarak etkilediği anlaşılmıştır ($F(1,156)= 15,947$). Çalışanların kurumların olan bağlılıkları arttıkça kurum içerisinde centilmence davranma eğiliminde olacakları söylenebilir. Bu sonuç H4b hipotezini desteklemektedir.

Örgüte güven güvenilirlik boyutu ile centilmenlik arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur ($F(1,155)= 7,894$). Çalışan bireylerin örgüte olan güvenilirliklerinin onları centilmenlik davranışı sergileyeme yönlendireceği beklenebilir. Dolayısıyla H4c hipotezi de desteklenmiştir.

Son olarak örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık davranışının bir diğer boyutu olan sivil erdem üzerindeki etkisini test etmek için yapılan analizler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 6: Sivil Erdem Boyutunu Yordayan Faktörler

Bağımlı Değişken					
Bağımsız	Centilmenlik				
Değişkenler	B	SH	β	t	R ²
Dürüstlük	.231	.049	.352**	4.678	.124
Bağlılık	.196	.050	.298**	3.897	.089
Güvenilirlik	.213	.046	.346**	4.587	.120

*p<0,05;
**p<0,01

Örgütsel güvenin dürüstlük boyutunun çalışanların sivil erdem davranışları üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($F(1, 155)= 21,886$). Çalışanların kurumlarının dürüst olduğu yönündeki algıları arttıkça sorumluluk alarak kurumdaki sorunları çözmeye konusunda istekli davranırlar. Bağlılık ile sivil erdem arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuş olup ($F(1,156)= 15,187$). Çalışanların kurumları ile aralarındaki bağ ne kadar kuvvetli olursa, o kadar sivil erdem davranışı göstermeleri beklenebilir. Son olarak güvenilirlik boyutunun, sivil erdem üzerinde pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir

($F(1, 155) = 21,042$). Buna göre çalışanların kurumlarına olan güvenlerinin artması, sivil erdem davranışlarını arttırabilecektir. Bu sonuçlarla H5a, H5b ve H5c hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç

Bir işletmenin başarısında, çalışanlarının görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmesinin büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ancak çalışanların sadece görevlerini yerine getirmesi, işletmenin ilerlemesini, hızla değişen çevre koşullarında rakiplerini geçmesi konusunda yeterli olmamaktadır. Bir işletmenin rakiplerini yenmesini ve sürekli büyümesini sağlayan şey, çalışanların kendi görevlerinin ötesine geçerek ekstra performans sergilemesidir. Söz konusu ekstra performans, örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirilebilir. Bir işletmede çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi, kurum yöneticilerine güven duymasıyla sağlanabilir. Bu çalışmada, bir işletmede çalışanların kurumlarına yönelik örgütsel güvenlerinin, örgütsel vatandaşlık davranışlarını nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Örgütsel güven dürüstlük, bağlılık ve güvenilirlik olmak üzere üç boyut açısından ele alınmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı da diğergamlık, nezaket, vicdanlılık, centilmenlik ve sivil erdem olmak üzere beş boyut kapsamında incelenmiştir. Çalışmada Şırnak ilinde faaliyet gösteren özel sektör çalışanlarından anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Örgütsel güvenin her bir boyutunun, örgütsel vatandaşlık davranışının her bir boyutunu yordayıcı etkisini test etmek için basit regresyon analizler yapılmıştır. Analiz sonucunda hipotezlerin desteklenme durumları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 7: Hipotezlerin Desteklenme Durumları

Hipotez	Sonuç
H1a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H1b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H1c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın diğergamlık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi

H2a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H2b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H2c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın vicdanlılık boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H3a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklenmedi
H3b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklenmedi
H3c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın nezaket boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklenmedi
H4a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H4b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H4c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın centilmenlik boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H5a: Örgütsel güvenin dürüstlük boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
H5b: Örgütsel güvenin bağlılık boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi

H5c: Örgütsel güvenin güvenilirlik boyutu, örgütsel vatandaşlığın sivil erdem boyutu üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir	Desteklendi
--	-------------

Genel olarak analiz sonuçları incelendiğinde işgörenlerin örgütsel güveni arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışlarında bulunma eğilimlerinde de artış olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu sonuçlar, bu konuda daha önce yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Polat & Celep, 2008; Arslantaş, 2018; Akdoğan & Köksal, 2014; Rezaiean, Givi, Givi, & Nasrabadi, 2010; Dolan, Tzafirir, & Baruch, 2005; Shirazi, Khodaverdian, & Naeemi, 2012; Altuntaş & Baykal, 2010; Ertürk, 2007). Ancak örgütsel güvenin örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarından nezaket üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu durumun olası bir sebebi nezaketli davranmanın bireyin karakterinden kaynaklanan bir özellik olmasıdır. Etrafındaki insanlara karşı nazik davranan bir kişi, özünde böyle bir kişilik özelliğine sahip olduğundan çalıştığı işyerindeki yöneticilerin davranışı bireyin nezaket davranışı üzerinde etkili olmayabilir.

Yöneticilerin, çalışanların verimliliğini arttırmak için parasal ödüller, ergonomik çalışma ortamları, idari izinler vs sunmaları yeterli olmayabilir. Bunların yanında, çalışanlara güven duygusunu da vermeleri gerekmektedir. İşletmede çalışanları etkileyen düzenlemelerin yöneticilerin kendi bireysel çıkarları için değil, kurumun genel çıkarları doğrultusunda yapılması, atama, terfi, ödüllendirme sisteminin bütün çalışanların performansına göre mantıklı kurallar çerçevesinde uygulanması, kurumun başarısının herkese mal edilmesi gibi konularda yöneticilere güven duyulması, çalışanların sorumlulukların ötesine geçerek kuruma katkı konusunda daha fazla çaba göstermesi beklenebilir. Örgütsel vatandaşlık davranışı olarak kavramsallaştırılan çalışanın kurumunun çıkarı doğrultusunda resmi görevinden daha fazlasını icra etmesi, örgütsel güven ile mümkün olabilmektedir.

Bu çalışma sadece zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle sadece bir ilde yürütülmüştür. Elde edilen sonuçların işletme yöneticilerine çalışanların verimliliğini artırma konusunda bir fikir vereceği ve bu konuda yapılacak daha kapsamlı araştırmalara bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. A., & Köksal, O. (2014). Aidiyet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Yöneticiye Güvenin Aracılık Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 25-43.
- Albrecht, S. L. (2002). Perceptions of Integrity, Competence and Trust in Senior Management as Determinants of Cynicism Toward Change. *Public Administration & Management*, 7(4), 320-343.
- Altuntaş, S., & Baykal, Ü. (2010). Relationship between nurses' organizational trust levels and their organizational citizenship behaviors. *Journal of Nursing Scholarship*, 42(2), 186-194.
- Appelbaum, S., Bartolomucci, N., Beaumier, E., Boulanger, J., Corrigan, R., Dore, I., . . . Serroni, C. (2004). Organizational citizenshipbehavior: a case study of culture, leadership and trust. *Management Decision*, 42(1), 13-40.
- Arlantaş, C. C. (2018). Yöneticiye Duyulan Güvenin ve Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Çalışma. *TİSK Akademi*, 101-117.
- Basım, H. N., & Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.
- Bedük, A., & Ertürk, E. (2015). Sosyal Mübadele Teorisi Bağlamında Güç Mesafesi ve Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(1), 1-19.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. USA: John Wiley&Sons Inc.
- Bolat, O. İ., Bolat, T., & Seymen, O. A. (2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 215-239.
- Chathoth, P. K., Mak, B., Sim, J., Jauhari, V., & Manaktolae, K. (2011). Assessing dimensions of organizational trust across cultures: A comparative analysis of U.S. and Indian full service hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 233-242.

- Dolan, S. L., Tzafirir, S. S., & Baruch, Y. (2005). Testing the causal relationships between procedural justice, trust and organizational citizenship behavior. *Revue de gestion des Ressources Humaines*, 57, 79-89.
- Ertürk, A. (2007). Increasing organizational citizenship behaviors of Turkish academicians: Mediating role of trust in supervisor on the relationship between organizational justice and citizenship behaviors. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 257-270.
- Ganesan, S., & Hess, R. (1997). Dimensions and Levels of Trust: Implications for Commitment to a Relationship. *Marketing Letters*, 8(4), 439-448.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Duygusal Bağlılık arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- İşcan, Ö. F., & Sayın, U. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 195-216.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Paine, K. D. (2019, 12 21). *Guidelines for Measuring Trust in Organizations* . <https://instituteforpr.org/wp-content/uploads/Guidelines-for-Measuring-Trust-KDP-4-13.pdf> adresinden alındı
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Polat, S., & Celep, C. (2008). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 307-331.
- Rezaiean, A., Givi, M., Givi, H., & Nasrabadi, M. (2010). The Relationship between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviors: The Mediating Role of Organizational Commitment, Satisfaction and Trust. *Research Journal of Business Management*, 4(2), 112-120.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.

Shirazi, A., Khodaverdian, E., & Naeemi, M. (2012). The effect of organizational trust on organizational citizenship behaviors: Case of: North Khorasan Gas Company. *Transformation Management Journal*, 133-154.

Shockley-Zalabak, P., Ellis, K., & Winograd, G. (2000). Organizational Trust: What It Means, Why It Matters. *Organization Development Journal*, 18(4), 35-48.

Tokgöz, E., & Seymen, O. A. (2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma. *Öneri*, 10(39), 61-76.

Yılmaz, K. (2009). Özel Dershane Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59), 471-490.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.8>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 111-122

EĞİTİM SENDİKALARINA GÖRE OKULLARDA ANGARYA İŞLER

ACCORDING TO UNIONS DRUDGERY WORK IN SCHOOL

Hüsnü ERGÜN*

ÖZ

Angarya günümüzde çalışanlar tarafından sık kullanılan kavramlardandır. Eğitim alanında çalışanlar zaman zaman Milli Eğitim Bakanlığının uygulamalarını angarya olarak değerlendirebilmektedir. Eğitim alanında faaliyet gösteren sendikalar angarya işlere yönelik açıklamalarda bulunabilmektedirler. Araştırmada, eğitim çalışanlarının maruz kaldıkları angarya işlerin eğitim sendikalarının görüşlerine göre tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, Eğitim- Bir Sen, Eğitim Sen, Eğitim-İş ve Türk Eğitim Sen sendikalarının görüşlerine yer verilmiştir. Açıklamalar internet adresleri verildiğinden veriler orijinal olarak kabul edilmiştir. Eğitim alanında faaliyet gösteren ve en çok üyeye sahip olan sendika olmaları nedeniyle bu dört sendikanın görüşleri dikkate alınmıştır. Araştırma yalnızca sendikaların basın ya da internet yoluyla yaptıkları açıklamalarla sınırlıdır. Araştırma, sendikaların eğitim alanındaki angarya uygulamaya ilişkin görüşlerini tespit etmeye yönelik nitel bir çalışmadır. Sendikalara göre öğretmenlerin maruz kaldıkları angarya işler “Okul Dışı Angarya İşler” ve “Okul İçi Angarya İşler” temalarında toplanmıştır. “Okul Dışı Angarya İşler” teması; “mesai dışı angarya işler” ve “süreklilik göstermeyen angarya işler” alt temalarından oluşmaktadır. “Okul İçi Angarya İşler” teması ise eğitim dışı

* Dr.,Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğü, E-posta: husnuergun60@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5501-8019

angarya işler, doküman hazırlamaya yönelik angarya işler, kaynak bulmaya yönelik angarya işler, mesai dışı toplantı ve seminerler ile sistematik angarya işler alt temalarından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Angarya, Öğretmen.

ABSTRACT

Drudgery is a concept commonly used by employees today. Employees in the field of education may occasionally evaluate the implementations of the Ministry of Education as a drudgery. Trade unions operating in the field of education can be found explanations for drudgery. The research is aimed at identifying the drudgery that education workers are exposed to according to the views of the education unions. In the research, the views of Eğitim-Bir Sen, Eğitim-Sen, Eğitim-İş and Türk-Eğitim Sen trade unions were included. As the descriptions are given internet addresses, the data has been accepted as original. These four trade unions were selected because they were active in the field of education and were the most members. Research is limited to disclosures made by education unions through the press or the Internet. The study is a qualitative study to determine the opinions of unions on the practice of drudgery in the field of education. According to the data, the drudgery that the teachers were exposed to were collected in the themes "non-School drudgery works" and "In-School drudgery works". "Non-School drudgery works"; "time-off drudgery works" and "non-continuing drudgery works" are sub-themes. The theme of "In-School drudgery works" is composed of sub-topics such as non-educational drudgery works, drudgery works for preparing documents, drudgery works for finding resources, time- off office meetings and seminars and systematic drudgery works.

Keywords: The Union, Drudgery, The Teacher.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "zorla çalıştırma yasağı" başlıklı 18. Maddesinde; "Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır. Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz." hükmü yer almaktadır. Türk Dil Kurumunun internet sitesinde angarya; "1. Bir kimseye veya bir topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş, yükleni. 2. Bir kişiye görevi dışında yaptırılan iş. " olarak tanımlanmaktadır.

TOBİDER

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 4. Maddesinde; a) Bu Sözleşme'nin 5. maddesinde öngörülen koşullara uygun olarak tutulu bulunan bir kimseden, tutulu bulunduğu sırada veya şartlı tahliyeden yararlandığı süre içinde olağan olarak yapması istenilen bir iş; b) Askeri nitelikli herhangi bir hizmet veya vicdanî reddin meşru sayıldığı ülkelerde, vicdanî reddi seçen kişilere zorunlu askerlik hizmeti yerine gördürülebilecek başkaca bir hizmet; c) Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz veya afet hallerinde gerekli görülen her hizmet; d) Olağan yurttaşlık yükümlülükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmetlerin angarya sayılmayacağı belirtilmektedir (s.7).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kabul edilen ve 23 Haziran 1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 29 nolu “Zorla Çalıştırma Sözleşmesinin” 2. Maddesinde; “Cebri veya Mecburi Çalıştırma” ifadesi herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetleri ifade eder.” şeklinde belirtilmektedir (Resmi Gazete, 1998, s.2).

Anayasa Mahkemesi kararlarında; hizmetlerinin karşılığında kendilerine ücret ödenen kişilerin bu yükümlülük kapsamındaki çalışmalarının angarya olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Buna göre angarya, zorla çalıştırmanın bedel ödenmeksizin yaptırılan şekli olarak kabul edilebilir. “ şeklinde ifadeler geçmektedir (AYM, 2015). Uluslararası mevzuatta zorla çalıştırma angaryayı da kapsayan bir çatı kavram olarak ele alınırken, Türkiye’deki yasal düzenlemelerde angarya ve zorla çalıştırma birbirinden ayrı ancak sıkı ilişki içinde iki kavram olarak yer almaktadırlar. Çalışmadaki zorunluluk iki kavram için de ortakken, çalıştırma karşılığında ücret ödenip ödenmemesi angarya ve zorla çalıştırma kavramları arasındaki temel ayrımı oluşturmaktadır (Ulutaş ve Ulutaş, 2015; s.338).

Yapılan çalışmalarda okulda yapılan angarya işlerle doğrudan ilgili araştırmalara rastlanmamış, ancak araştırma problemine yönelik angarya ile ilgili kısa bölümlere rastlanmıştır. Seferoğlu ve Akbıyık (2009) tarafından yapılan araştırmada (Öğretmen-59) kod ismiyle anılan bilgisayar öğretmeni “okulda teknik öğretmen olarak algılanmasını, herkesin bilgisayarla ilgili sorununu çözmesinin beklenmesini, bilgisayarla ilgili her görevin kendisine verilmesini angarya olarak belirtmektedir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2009; s. 505). Ülker (2009) tarafından yapılan araştırmada; hizmetiçi eğitimlere katılımın gönülsüz olmasının en önemli nedenlerinden biri angarya olarak görülmesi olarak belirtilmektedir (Ülker, 2009; 66). Yılmaz ve Şahin (2016) tarafından yapılan araştırmada araştırma görevlilerinin angarya olarak tanımladığı işlerden bazılarının; araştırma görevlilerinin kendi başlarına yaptıkları çalışmalara hiç emekleri olmadıkları halde bölümlerindeki bazı hocaların ortak olmaları, araştırma görevlilerinin bölümde sekreter rolü üstlenme gibi akademik olmayan işler yapmaları, masanın yerinin değiştirilmesini istenmesi; resmi yazının fotokopisinin çekilmesi; hocaların şahsi işlerini yapma; Word’de tablo düzeltme, program yapma, sınavda gözetmenlik yapma, ana bilim dalının diğer işlerini yapma, harita odası

düzeltilme, dersine gelmeyen her hocanın yerine derse girme gibi işler olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Yılmaz ve Şahin, 2016; s. 151). Öğretmenlere de ders dışı birçok görev verilebilmektedir. Bunlar sendikalar tarafından dile getirilebilmekte genellikle de angarya işler olarak yorumlanmaktadır. Eğitim sendikalarının angarya işler ile ilgili görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Türk Eğitim Sen, “öğretmenlere mesai saatleri dışında, farklı projeler ya da uygulamalar adı altında, öğrenci koçluğu, ev ziyaretleri, servis denetimi gibi görevlerin zorunlu tutulmasını” angarya olarak belirtmiştir (Türk Eğitim-Sen ,2017). Ayrıca, hafta boyunca tutulan her nöbete ücret ödenmesi gerektiğini bildirmişlerdir (Türk Eğitim-Sen ,2018).

Eğitim Sen “nöbet, evrak işleri, performans, sınav analizleri, MEB’in öğrenci veli anketleri, formlar, İKS, TKY, ölçme değerlendirme işleri, fotokopi, e-okul vb, mesai saati dışındaki toplantılar, keyfi görevlendirmeler, kermes, para toplama işleri, para toplama, (kalem parası toplama, kırtasiye parası toplama, yakacak parası toplama vb.), temizlik işlerine katkı, okulun çay ve çaycı giderlerini karşılama, fotokopi çekme veya parası toplama, “aşamalı devamsızlık yönetimi uygulaması” “izleme ve değerlendirme projesi “ile öğretmenlerin ev ziyaretine zorlanmasını” angarya olarak belirtmiştir (Eğitim-Sen, 2013; Eğitim-Sen, 2015).

Eğitim İş, “öğretmenlerin ücretsiz nöbet görevi ile mesai saatleri dışında yapılan seminerleri” angarya olarak belirtmiştir (Eğitim-İş , 2015a Eğitim-İş, 2015b).

Eğitim-Bir Sen, “ücretsiz nöbet görevi verilmesi ile elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı işinin yaptırılmasını” angarya olarak belirtmiştir (Eğitim-Bir Sen, 2009; Eğitim-Bir Sen; 2015).

Araştırmada, eğitim çalışanlarının maruz kaldıkları angarya işlerin eğitim sendikalarının görüşlerine göre tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma yalnızca sendikaların basın ya da internet yoluyla yaptıkları açıklamalarla sınırlıdır. Araştırmada “Eğitim sendikalarına göre eğitim çalışanlarına verilen angarya işler nelerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırma ile eğitim sendikalarına göre angarya uygulamaları tespit ederek bakanlığa yol gösterilmesi amaçlanırken, eğitim alanında faaliyet gösteren sendikaların da angarya olarak tanımladıkları işlerinin angarya tanımına girip girmedikleri tartışılmasına zemin hazırlayabilecektir. Eğitim çalışanlarının maruz kaldıkları angarya işler ile ilgili araştırmalara rastlanmaması da araştırmanın önemini arttırmaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmada kullanılan desen, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Angarya günümüzde hemen hemen her iş kolunda çalışanların

kullandıkları bir kavramdır. Eğitim alanında çalışanlarda zaman zaman Milli Eğitim Bakanlığının uygulamalarını angarya olarak değerlendirebilmekte ve eğitim alanında faaliyet gösteren sendikalar bu uygulamaların angarya olduğuna ilişkin açıklamalarda bulunabilmektedirler. Araştırma doküman incelemesi türünde bir araştırmadır. Doküman, araştırılmak istenen konu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyaldir (Balcı, 2000: 205). Dokümanlar, araştırmacıların müdahalesi olmadan kaydedilmiş metinleri ve görüntüleri içerir. Belge analizinde hem basılı hem de elektronik materyaller kullanılır. Gündemler, katılımcılar ve toplantı tutanakları; kılavuzlar; kitap ve broşürler; günlükler ve dergiler; etkinlik programları, mektuplar ve not defteri; haritalar ve çizelgeler; gazeteler; basın bültenleri; program önerileri, başvuru formları ve özetler; radyo ve televizyon programı senaryoları; örgütsel veya kurumsal raporlar; anket verisi ve çeşitli kamu kayıtları doküman incelemesinde kullanılır (Bowen, 2009; 27). Doküman incelemesi; dokümana ulaşma, dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi, dokümanların incelenmesi ve anlaşılması, dokümanlardaki verilerin analiz edilmesi, verilerin kullanılması aşamalarından oluşmaktadır (Şimşek, 2009: 43).

Google arama linkine, angarya, eğitimde angarya, okulda angarya kelimeleri yazılarak çıkan haberler incelenmiştir. Araştırma, Eğitim- Bir Sen, Eğitim Sen, Eğitim-İş ve Türk Eğitim Sen sendikalarının internet üzerinden yaptıkları angarya ilgili açıklamalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Açıklamalar internet adresleri verildiğinden veriler orijinal olarak kabul edilmiştir. Eğitim alanında faaliyet gösteren ve en çok üyeye sahip olan sendika olmaları nedeniyle bu dört sendikanın görüşleri dikkate alınmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler belirlenen sendikaların internet üzerinden yaptıkları açıklamalar üzerinden Aralık 2017 ve Ocak 2018 tarihlerinde toplanmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanan bu araştırmada “içerik analizi” yapılmıştır. Öncelikle, sendikaların görüşlerinden yola çıkarak angarya uygulamalar belirlenmiş daha sonra bu işlere ilişkin temalar belirlenmiştir. Temalar belirlenirken, tüm angarya uygulamalar yazılmış ve uygulamanın angarya olduğuna ilişkin görüş bildiren sendikaların karşısına (x) işareti konulmuştur.

1. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde önce, eğitim sendikalarının angarya uygulamalara ilişkin görüşleri ile ilgili toplanan bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Eğitim Sendikalarının Angarya Uygulamalara İlişkin Görüşleri

Angarya Olarak Tanımlanan İş	Türk Eğitim-Sen	Eğitim-Sen	Eğitim-İş	Eğitim Bir-Sen
1 Öğretmenlere mesai saatleri dışında öğrenci koçluğu, görevlerin zorunlu tutulması	xx			
2 Öğretmenlere mesai saatleri dışında “Aşamalı Devamsızlık Yönetimi Uygulaması” “izleme ve değerlendirme projesi “ile öğretmenlerin ev ziyaretine zorlanması	x	x		
3 Öğretmenlere mesai saatleri dışında servis denetimi gibi görevlerin	x			
4 Öğretmenlere nöbet görevi verilmesi	x	x	x	x
5 Elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı isinin				x
6 Öğretmenlere görevleri dışında işler yaptırılması		x		
7 Evrak işleri		x		
8 “Performans”, “Sınav analizleri”, “Ölçme değerlendirme işleri”.		x		
9 “MEB’in öğrenci veli anketleri”,		x		
10 İlköğretim Kurumları Standartları		x		
11 Toplam Kalite Yönetimi		x		
12 Fotokopi çekme veya parasını		x		
13 E-okul		x		
14 “Mesai saati dışındaki toplantılar”,		x		
15 “Keyfi görevlendirmeler”,		x		
16 “Kermes”,		x		
17 “Para toplama işleri”,		x		
18 Temizlik işlerine katkı,		x		
19 Mesai saatleri dışında seminer			x	

Tablo 1, Türk Eğitim-Sen, Eğitim-Sen, Eğitim-iş ve Eğitim Bir-Sen’in internet üzerinden okullardaki angarya işlere yönelik yaptıkları açıklamalarından yararlanarak düzenlenmiştir. Okullarda yapılan angarya işlere yönelik madde bazında en fazla açıklamayı Eğitim-Sen’in yaptığı ve araştırma kapsamında bulunan tüm sendikaların nöbet konusunda görüş bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 2. Eğitim Sendikalarının Angarya Uygulamalara İlişkin Görüşlerine Yönelik Tema ve Alt Temalar

<i>TEMA</i>	<i>ALT TEMA</i>	<i>Angarya Olarak Tanımlanan İş</i>
1	Okul dışı angarya işler	Öğretmenlere mesai saatleri dışında öğrenci koçluğu, görevlerin zorunlu tutulması
2		Mesai Dışı Angarya İşler
3		Öğretmenlere mesai saatleri dışında servis denetimi gibi görevlerin zorunlu tutulması
4		Süreklilik Göstermeyen Angarya İşler
5		“MEB’in öğrenci veli anketleri”, “Keyfi görevlendirmeler”,
1	Okul içi angarya işler	Öğretmenlere nöbet görevi
2		Eğitim Dışı Angarya İşler
3		Elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı işinin yaptırılması
4		Doküman Hazırlamaya Yönelik Angarya İşler
5		Öğretmenlere görevleri dışında işler yaptırılması
6		Evrak işleri
7		“Performans”, “Sınav analizleri”, “Ölçme değerlendirme işleri”,
8		Fotokopi çekme veya parasını
9		“Kermes”,
10		“Para toplama işleri”,
11		Temizlik işlerine katkı,
12		Mesai Dışı Toplantı ve Seminerler
13		Mesai saatleri dışında seminer düzenlenmesi
14		“Mesai saati dışındaki E-okul İlköğretim Kurumları Toplam Kalite Yönetimi

Tablo 2’de eğitim sendikalarının angarya uygulamalara ilişkin görüşlerinin analizi sonucu oluşan temalar ve alt temalara yer verilmiştir. Tablo 2.’ye göre; öğretmenlerin maruz kaldığı angarya işler “okul dışı angarya işler” ve “okul içi angarya işler” temalarında toplanmıştır. “Okul Dışı Angarya İşler” teması; “mesai dışı angarya işler” ve “süreklilik göstermeyen angarya işler” temalarından oluşmaktadır. Okul dışı angarya işler teması ile okul dışında yapılması istenen angarya işler anlatılmak istenmektedir. Okul dışı angarya işler temasının “mesai dışı angarya işler alt temasında öğretmenlere mesai saatleri dışında öğrenci

koçluğu, “aşamalı devamsızlık yönetimi uygulaması” “izleme ve değerlendirme projesi “ile ev ziyaretine zorlanması ve servis denetimi gibi görevlerin yaptırılması gibi işler toplanmaktadır. Okul dışı Angarya işler temasının “süreklilik göstermeyen angarya işler” alt temasında “MEB’in öğrenci veli anketleri”, “keyfi görevlendirmeler” gibi işler toplanmaktadır.

Tablo 2.’ye göre; “Okul İçi Angarya İşler” teması; eğitim dışı angarya işler, doküman hazırlamaya yönelik angarya işler, kaynak bulmaya yönelik angarya işler, mesai dışı toplantı ve seminerler ile sistematik angarya işler alt temalarından oluşmaktadır. Okul içi angarya işler temasının “eğitim dışı angarya işler” alt temasında öğretmenlere nöbet görevi verilmesi; elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı işinin yaptırılmasına yönelik işler toplanmaktadır. “Doküman hazırlamaya yönelik angarya işler” alt temasında öğretmenlere görevleri dışında işler yaptırılması, evrak işleri, “performans”, “sınav analizleri”, “ölçme değerlendirme işleri” gibi görevler toplanmaktadır. “Kaynak bulmaya yönelik angarya işler”, alt temasında fotokopi çekme veya parasını toplama, kermes; “para toplama işleri”; temizlik işlerine katkı gibi görevler toplanmaktadır. “Mesai dışı toplantı ve seminerler” alt temasında mesai saati dışındaki toplantılar”, mesai saatleri dışında seminer düzenlenmesi gibi görevler toplanmaktadır. “Sistematik angarya işler” alt temasında e-okul, *İlköğretim Kurumları Standartları (İKS)* ve *Toplam Kalite Yönetimi (TKY)* gibi görevler toplanmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Anayasa Mahkemesi kararlarında bir işin angarya olarak sayılması için çalışanın doğrudan görevi olmayan ve yaptırılan iş karşılığı ücret ödenmemesi gerekmektedir. Yapılan araştırma sonucu elde edilen bulgular sonucu ulaşılan angarya işlerin karşılığında öğretmenlere her hangi bir ücret ödenip ödenmemesi göz önüne alınmıştır.

Araştırmada toplanan bulgular, “Okul Dışı Angarya İşler” ve “Okul İçi Angarya İşler” temalarında toplanmıştır. “Okul Dışı Angarya İşler” teması; “mesai dışı angarya işler” ve “süreklilik göstermeyen angarya işler” alt temalarından oluşmaktadır. Okul dışı angarya işler teması ile okul dışında öğretmenlerden yapılması istenen angarya işler anlatılmak istenmektedir. Okul dışı Angarya işler temasının “mesai dışı angarya işler” alt temasında öğretmenlere mesai saatleri dışında öğrenci koçluğu, “aşamalı devamsızlık yönetimi uygulaması” “izleme ve değerlendirme projesi “ile ev ziyaretine zorlanması ve servis denetimi gibi görevlerin yaptırılması işleri toplanmaktadır. Okullar öğrenci koçluğu sistemi ile öğretmenlere belirli sayıda öğrenci vererek öğretmenlerden bu öğrencilerin başarısının artmasına yönelik çalışmalar yapması beklenmektedir. “Aşamalı devamsızlık yönetimi uygulaması” ve “izleme ve değerlendirme projesi” ile öğretmenlerden mesai saatleri dışında öğrencilerin yaşadıkları evlerinin ziyaret edilmesi istenilmektedir. Okul dışı Angarya işler temasının “süreklilik göstermeyen angarya işler” alt temasında “MEB’in öğrenci veli anketleri”, “keyfi görevlendirmeler” gibi işler toplanmaktadır. Süreklilik göstermeyen

angarya işler temasında devamı olmayan projelerde gerekli bilgilerin toplanması için değişik görevlendirmeler yapılmaktadır. Ancak, yapılan bu işler süreklilik arz etmediğinden bilgiler periyodik olarak toplanmamaktadır. Sonuca ulaşmayan işler ise öğretmen moralini bozabilmektedir. Yapılan bu işler sendikalar tarafından doğrudan öğretmenin görevi olarak değerlendirilmediği gibi karşılığında da bir ücret alınmadığından angarya olarak değerlendirilmiş olabilir.

“Okul İçi Angarya İşler” teması; eğitim dışı angarya işler, doküman hazırlamaya yönelik angarya işler, kaynak bulmaya yönelik angarya işler, mesai dışı toplantı ve seminerler ile sistematik angarya işler alt temalarından oluşmaktadır. Okul içi angarya işler temasının “eğitim dışı angarya işler” alt temasında öğretmenlere nöbet görevi verilmesi; elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı işinin yaptırılması mesai saatleri dışında öğrenci koçluğu gibi görevlerin yaptırılmasına yönelik işler toplanmaktadır. Eğitim dışı angarya işler alt teması, okul içinde olmasına rağmen doğrudan eğitimle ilişkisi az olan işlerden bahsedilmektedir. Öğretmenlerin nöbet tutması eğitimle doğrudan ilişkisi az iken genellikle ilişkisi daha fazladır. Günümüzde nöbet tutan öğretmenlere ek ders ücretleri ödenebilmektedir. “Elektrik öğretmenlerine elektrik tesisatlarının bakım ve onarımı işinin yaptırılması” alt temasında okulların elektrik tesisat işlerinin bakım ve onarımı yaptırılırken bu işler için her hangi bir ücrete rastlanmamıştır. Gerek nöbet gerekse elektrik öğretmenlerine yaptırılan işler açıklamanın yapıldığı dönemde öğretmenin görevi olarak değerlendirilmemiş ve ücret alınmadığından sendikalar tarafından angarya olarak değerlendirilmiştir. Milli eğitim Bakanlığı günümüzde öğretmenlere yaptıkları nöbet görevine karşılık ayrıca ücret ödemektedir.

“Doküman hazırlamaya yönelik angarya işler “alt temasında öğretmenlere görevleri dışında işler yaptırılması, evrak işleri, “performans”, “sınav analizleri”, “ölçme değerlendirme işleri” gibi görevler toplanmaktadır. Bu işlerden kastedilen belki de öğretmenlerin yaptıkları bu işlerin kâğıt üzerinde kaldığı, bir amacın gerçekleşmesini sağlamaya yönelik kullanılmadığından sendikalar tarafından angarya olarak görülmüş olabilir.

“Kaynak bulmaya yönelik angarya işler”, alt temasında fotokopi çekme veya parasını toplama, kermes; “para toplama işleri”; temizlik işlerine katkı gibi görevler toplanmaktadır. Bu işler eğitime kaynak bulmaya yönelik olduğu gibi doğrudan öğretmenin görevi olmaması ve karşılığında her hangi bir ücret alınmaması bu işlerin angarya olarak değerlendirilmesine neden olmuş olabilir.

“Mesai dışı toplantı ve seminerler” alt temasında mesai saati dışındaki toplantılar”; mesai saatleri dışında seminer düzenlenmesi gibi görevler toplanmaktadır. Bu toplantı ve seminerlerden arzu edilen katkı görülemediğinden öğretmenler bu işleri gereksiz ve angarya olarak görmüş olabilir. Belki de öğretmenler bu işlerin bir yazı ile halledilebileceğini düşünüyor olabilirler.

“Sistemik angarya işler” alt temasında e-okul, İlköğretim Kurumları Standartları (İKS) ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) gibi görevler toplanmaktadır. Bu alt temada belli dönemlerde öğretmenlerden sistem üzerinden yapılması istenen işler anlatılmak istenmektedir. Öğretmenler öğrenci notları, okunan kitaplar, öğrenci ve veli bilgileri gibi bilgileri e-okula işlerken İlköğretim Kurumları Standartları (İKS) ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ile veliler ve öğretmenlerden bilgiler toplanmasına ve okulun gelişimine yönelik çalışmalar yapılması istenmektedir. Bu işlerden özellikle e-okul sistemi üzerinden yapılan işlerin öğretmenin doğrudan görevi olup olmadığı tartışılrsa da sendikalar tarafından bu işlerin doğrudan öğretmenlerin görevleri olarak görülmediği ve karşılığında her hangi bir ücret alınmadığı düşünüldüğü söylenebilir.

Genel olarak; uygulamanın öğretim faaliyeti dışında olması, ücretsiz olması, mesai saatleri dışında olması angarya ölçütü olarak kabul edilmiştir. Sendikaların bu görüşlerine göre öğretmen sadece derste ders anlatma rolü esas olarak kabul edilmiş diğer işler isteğe bağlı ve ücret karşılığı yapılabileceği düşünülebilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından kabul edilen ve 23 Haziran 1998 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 29 nolu “Zorla Çalıştırma Sözleşmesinin” 2. Maddesinde; “Cebri veya Mecburi Çalıştırma” ifadesi herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetleri ifade eder.” şeklinde belirtilmektedir (Resmi Gazete, 1998, s.2). Türk Dil Kurumunun internet sitesinde angarya; “1. Bir kimseye veya bir topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş, yükümlü. 2. Bir kişiye görevi dışında yaptırılan iş. “ olarak tanımlanmaktadır. Sendika görüşlerinde ölçme ve değerlendirme işlemleri bile angarya olarak değerlendirilmektedir. Oysaki ölçme ve değerlendirme öğretmene dönüt veren ve gerek Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde (20, 22, 23, 35. maddeler) gerekse Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinde (43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50. maddeler) öğretmenin asli görevi olarak değerlendirmektedir. Bu durum Türk Dil Kurumunun tanımı ve anayasal ve yasal düzenlemeler ile örtüşmediği söylenebilir. Sendikaların bir araya gelerek angarya işlerin neler olduğu tespit edilebilir. Sendikalar daha önce nöbet görevinin angarya olduğuna ilişkin görüş birliğine varılmış, nöbet tutmaya yönelik işlerde sendikaların haklılığı Millî Eğitim Bakanlığınca da kabul edilmiş ve belirli bir ücret belirlenmiştir. Öncelik olarak angarya işlerin tespit edilmesine yönelik ölçütler belirlenmeli ve angarya kabul edilen işlere yönelik ücretler tespit edilmelidir. Bu araştırmanın devamı niteliğinde angarya ile ilgili eğitim çalışanlarının görüşleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (2010). http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsan_haklarisozlesmesi.pdf. (Erişim tarihi: 06.01.2017).

Anayasa Mahkemesi (2015). *İsa Reçber Kararı*, B. No: 2013/4518, http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/b6cc8e7c-5dd1-4f26-9742-e292629524b9?word_sOnly=False, (Erişim tarihi: 02.09.2018).

Balcı, A. (2000). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.

Eğitim-Bir Sen, (2009). “Angarya Yasaktır, Hiç Kimse Zorla Çalıştırılmaz”, Erişim Adresi: <http://www.ebs.org.tr/manset/344/dokuman/dokuman/290709.pdf>. (Erişim tarihi: 28.12.2017).

Eğitim-Bir Sen, (2015). “Angarya'ya Hayır Diyor, Nöbete Ücret İstiyoruz”, Erişim Adresi: <http://adana1.ebs.org.tr/manset/1962/S%C4%B0Z%C4%B0N%20%C4%B0%C3%87%C4%B0N%20VARIZ>, (Erişim tarihi: 28.12.2017).

Eğitim-İş (2015b). “Mesai Saatleri Dışında Yapılan Seminerler Angaryadır”, Erişim Adresi: <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/mesai-saatleri-disinda-yapilan-seminerler-angaryadir-2235/#.WIPBobxl9dg> (Erişim tarihi: 29.12.2017)

Eğitim-İş, (2015a). “Eğitim-İş’in Önderliğinde Nöbet Eylemi Devam Ediyor”, Erişim Adresi: <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/egitim-is-in-onderliginde-nobet-eylemi-devam-ediyor-1543/#.WIPCNbxl9dg>, (Erişim tarihi: 30.12.2017)

Eğitim-Sen, (2013). “Angarya Çalışmaya Hayır”, Erişim Adresi: <https://www.adanaegitimsen.org.tr/sekreterlik/item/311-angarya-calismaya-hayir>, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Eğitim-Sen, (2015). “Öğretmenlerin Sorunları Acil Çözüm Bekliyor”, Erişim Adresi: <http://egitimsen.org.tr/ogretmenlerin-sorunlari-acil-cozum-bekliyor/>, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. (2014). Erişim Adresi: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ilkveokul_0/ilkveokuloncyon_0.html.

Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği. (2013). Erişim Adresi: https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/20161748_MYLLY_EYYTYM_BAKANLIYI_ORTAYYRETYM_KURUMLARI_YYNETMELYY_Y.pdf, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Öğretmenlere Mesai Dışı Angarya Görevler Verilmesi. (2017). Erişim Adresi: https://www.turk_egitimsen.org.tr/userfiles/files/mesai_disi_angarya_yazi1023_29122017.pdf, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Seferoğlu, S.S. ve Akbıyık, C. (2009). “Bilgisayar Öğretmenlerinin Bakış Açısıyla Yönetici ve Öğretmen Beklentileri”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 497-514.

Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 42 (1), 33-51.

TOBİDER

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=16241 (Erişim tarihi: 06.01.2017).

Türk Eğitim-Sen (2018). "Nöbet ve Liyakat" Açıklaması. <http://www.meb.personel.com/sendikalar/turk-egitim-sen-den-nobet-ve-liyakat-aciklamasi-h219856.html>, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Türk Eğitim-Sen, (2017). "Mesai Dışı Angarya Uygulamalara Karşıyız". Erişim adresi: https://www.turkegitimsen.org.tr/icerik_goster.php?Id=12035, (Erişim tarihi: 06.01.2018).

Uluslararası Çalışma Örgütü (1998). 29 nolu "Zorla Çalıştırma Sözleşmesi. Resmi Gazete.23381.(s.2).

Ulutaş, Ç. Ü. ve Ulutaş, T. B. (2015). "Angarya ve Zorla Çalıştırma: Uluslararası Düzenlemeler ve Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 40 (8), 327- 339.

Ülker, A. (2009). "Sınıf Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitime İlişkin Görüşleri", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yılmaz, K. ve Şahin, T. (2016). "Eğitim fakültelerindeki araştırma görevlilerinin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: araştırma görevlisi olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma", Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 44, 143-168.

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.6.9>

Volume 4/1 Spring

2020 p. 123-136

ÇEVRESEL ŞARTLARDA MEMORAT VE MENKİBENİN ROLÜ: ELAZIĞ, KARAKOÇAN İLÇESİNDEKİ ÇAYIRGÜLÜ KÖYÜ ÖRNEĞİ

THE ROLE OF MEMORAT AND MENKİBE IN TERMS OF THE ENVIRONMENTAL: THE EXAMPLE OF ELAZIĞ KARAKOÇAN THE VILLAGE OF CAYIRGULU

Emrah TÜNCER*

ÖZ

Bu çalışma, Çayırgülü Köyü’ndeki anlatılara ve kültürel odaklanarak oradaki mekânın sadece fiziksel, coğrafi konumu işaret etme halinden farklı derinliklere sahip olduğunu, bir anlamda oradaki “mekân”ın zamanla bir kültürün ona kök saldıkça nasıl bir “yer”e dönüştüğünü antropolojik açıdan keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda katılımcı gözlem yöntemiyle Çayırgülü Köyü’nde geçirilen üç aylık süre boyunca, köylülerin yaşam pratiklerine dâhil olunmuş ve görüşmeler yapılmıştır.

Bölgede yaşadığına inanılan Pir Cemal Abdal’ın, Şadi Aşireti’ne mensup olan yaşlı bir kadının yedi oğlunu zindandan kurtarmasına dayanan menkıbe, Çayırgülü Köyü’nü de içine alan çevre köylerin kuruluş hikâyesini oluşturur. Bu kuruluş hikâyesinde önemli bir yer tutan köydeki Güzelbaba Türbesi çevresindeki ağaçlar kesinlikle kesilip eve götürülmez, bu geniş alanda havaların otlatılmasına izin verilmez ve buradaki kuru ağaçlar bile bireysel olarak herhangi bir şey için kullanılmaz. Ağaç ve evliya arasında kurulan bağ nedeniyle ağaçlara zarar vermek günah sayılmaktadır. Bu yasağı ihlal edenlerin çarpılacağına veya başına bir felaket geleceğine inanılmaktadır. Dolayısıyla bu yerin/ağaçların korunması memoratlar, mitler aracılığıyla süreklileştirilmektedir. Ayrıca varlıklarını sürdürmekte olan

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-mail: etuncer@gelisim.edu.tr

kültler neticesinde; bilhassa ağacın kutsallık atfedilen varlıklar arasında sayıldığı, dolayısıyla büyük bir saygı gördüğü görülmektedir.

Sonuç olarak mekândan “yer”e dönüşen alanların yarattığı ortak bellek, sosyal ilişkiler ve çevre açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Orada ikamet etmek ya da “mesken tutmak” ve oraya “kök salmak” için sürekliliklerini sağladıkları ve sonraki kuşaklara aktardıkları menkıbeler, mitler, memoratlar oluşmaktadır. Bu anlatılar aynı zamanda köydeki ormanlık sahanın korunması, çevre duyarlılığı açısından önemli bir işleve sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Çayırgülü Köyü, Yer, Menkıbe, Memorat, Orman.

ABSTRACT

This work is focused on Çayırğulu village's force and story. It particularly explains how this place has a pure physical, geographical mean which show deep and different meanings, that is to say the space changes throughout the time and the culture which give an other place according to the anthropological view. Within this context, I went to this village as an observatory for three months. I noticed the life style of the villagers and talked with them.

In this area, a legend is believed that Pir Cemal Abdal who is a member of the Sadi tribe rescued the seven son in jail of an old woman and it has been the establishing of other villages in the zone. In the story of this establishment, there is something important which says that it is forbidden to cut and bring to home the trees around of the tomb of Guzelbaba. It is not authorized to the animals depasturing in this large area even the drought trees are not authorized to be used for any reason.

As there is a tie between trees and the saint, touching the trees is considered as a sin. It is believed that if someone touch the trees he will be punished by God. That is why, this place and trees are secured for protecting the continuity of this myth. These trees are highly respected because it is seen as a divinity which this cult is still continued to be believed.

Consequently, the transformation of the space to the place is especially made by a common memory, social relationship and environment. Living there, or settling in and taking root give durability and relay to the future generations legends, myths and memorials. Thanks to this story telling,

the forest of the village could be protected and gave a sensitivity to the environment aspect.

Keywords: Village Of Cayirgulu, Place, Legend, Memorial, Forest.

1. Giriş

Mekânın salt bir fiziksel, coğrafi konumu işaret etme halinden farklı derinliklere sahip olması süreci, bir anlamda “mekân”ın “yer”e dönüşme sürecidir (Akbalık, 2015). Doğal ve yapılı çevreler olarak, coğrafi bir konuma karşılık gelen anlamıyla, daha çok fiziksel boyutu üzerinden tanımlanan mekân; içinde ve üzerinde şekillenen bireysel ve sosyal ilişkiler, yüklenen anlamlar, zaman içinde oluşan belleğin bir parçası olma haliyle de derinlikli ve çok katmanlı sosyal bir boyut kazanır. Elazığ’ın Karakoçan ilçesindeki Çayırgülü Köyü’nde de insanların kendisiyle, diğerleriyle, yaşadığı yerle kuracağı bağı temsil eden noktalar ‘yer’ kavramı üzerinden belirtilmiş ve kültürlerin, menkıbenin, memoratın mekânın yere dönüştürülmesinde önemli bir işlevi olduğunu ve bu unsurlar sayesinde çevre-insan ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağladığı görülmektedir.

2. Mekân ve Mekânın “Yer”e dönüşümü

Davis (2011), Encyclopedia of İslam’daki [İslam Ansiklopedisi] tarih maddesinde, kentsel yerleşim merkezleri hakkındaki yerel tarihlerin ilk olarak MS 11. yüzyılda üretildiğini ve günümüze kadar devam ettiği belirtilmektedir (Davis, 2011,178). Bu yerel tarihlerde çok çeşitli tarihsel ve biyografik malzemenin sunulması için bir çerçeve olarak, kentin önemli yerlerinin ve anıtlarının sistematik bir kataloğu kullanılıyordu. Genellikle, kentsel topoğrafya yerleri tek tek ele alınarak ilerliyor ve belli binaların hangi koşullar altında inşa edildiği açıklandıktan sonra o binayla bağlantılı başlıca kişilerin biyografik taslakları buna ekleniyordu. Bu şekilde, kentin fiziksel dokusunun onu yaratan ve sürdüren insanlarla bağlantılı olduğu ve onların amaçlarını, değerlerini ve eylemlerini somutlaştırdığı ortaya konmuş oluyordu (Davis, 2011,178). Bu yaklaşım günümüzde mekâna ilişkin çalışmalarda yer almıyor olsa bile yer adları, kutsal mekân ve kent bağlamında ele alınan bazı sosyal bilim çalışmalarında “mekân” konusu ön plana çıkabilmektedir. Aslında mekânı yalnızca fiziksel boyutuyla tartışmanın yetersizliği 1960’lı yıllar ile birlikte ön plana çıkmıştır. Daha sonra “yer” kavramı, barındırdığı öznel ve sosyal deneyimler içeriği ile ön plana çıkan bir kavram olmaya başlamıştır.

İnsanın en temel “var olmak” halinin, “yerleşmek-mesken tutmak” ile gerçekleştirilebileceğini savunan Heidegger’e göre, mekânın bir “yer”e dönüşmesi zamanla bir kültürün ona kök salmasıyla mümkün olabilir. Heidegger’e göre, yerleşmek-mesken tutmak ile ilişkilidir (Akbalık,2015). Mesken tutmak, yeryüzünün üstünde, gökyüzünün

altında insanın varoluşsal durumunu gerçekleştirmesi anlamına gelir. Bu nedenle yer, varoluşun içsel bir parçasıdır. İnsan, dünyada belirgin özelliklere sahip bir “yer”e ait olarak “mesken tutar”. Ancak burada yer kavramı, herhangi bir yere işaret etmez; “yer”, insanların zaman içinde paylaştıkları deneyimlerin yoğunlaştığı, gelenek, davranış ve düşüncelerin kök saldığı bir mekân olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla insan-çevre arasındaki ilişkinin, mekânın fizikselliğinden öte yaklaşımlarla ele alınması gerekliliğinin önemli hale gelmesiyle, “yer”e dair yeni okumalar ön plana çıkmıştır. Genius-loci kavramı, bu okumalar içinde üretilen kavramlardan biridir. Mimarlık tarihçisi Christian Norberg-Schulz’un Roma kültüründeki “koruyucu ruh” mitine gönderme yaparak güncelleştirdiği, “genius loci” (yerin ruhu) kavramı, mekânın yere dönüşmesi sürecinde bir bina ya da yerin, kendine ait ayırt edici atmosferini tarif etmek üzere günümüzde de kullanılmaktadır. Aynı zamanda coğrafyacı Yi-Fu Tuan’ın, insanlar ve yerler arasındaki çok daha derin bir bağa işaret eden topophilia (yer sevgisi) kavramı da, aslında insanların bir yerin doğasını değiştirecek kadar derin bir bağa işaret etmektedir (Akbalık, 2015). Yine coğrafyacı John Agnew’e göre de yer, maddesel olarak görsel bir forma sahip olduğu ve konumu saptanmış olduğu kadar insanlar ve onların anlam üretim yetileri ve tüketim eğilimleriyle de ilişkili olmak zorundadır (Turna, 2011,3). Tim Cresswell’e göre ise mekân, tıpkı zaman gibi hayatın bir gerçeğidir ve insan hayatı için temel koordinatları belirler. Ancak insan mekânın bir kısmıyla ilgili bir anlam geliştirdiğinde ve bu anlamı oraya atfettiğinde orası bir yere dönüşür. Bu bağlamda yer, bireysel ya da bir grup tarafından anlam yüklenmiş belirli bir mekândır. Bu kısa ve öz olarak “yer = mekân + anlam” olarak ifade edilir (Harrison and Dourish’den akt. Turna, 2011).

Kısacası bir yere ‘aidiyet’ in tabanını oluşturan mekân zamanla birlikte ‘yoğunlaştıkça’ ya da zamanla bir kültür ona kök saldııkça ve yoğruldukça bir ‘yer’e dönüşür, tanım ve anlam kazanır (Ojalvo, 2018). Bu bir ‘kendiliğinden özdeşleşme (self-identification)’ durumudur. Yani ‘yer’, sabit değerlerin -geleneklerin, davranış ve düşünce alışkanlıklarının taşıyıcısıdır. İnsanları kendine ve kültür aracılığıyla birbirlerine bağlar. İşte “mesken tutmak” da; böyle bir bütünsel yapının parçası olmakla mümkündür. Bir kültür, bir ‘yer’, bir insan topluluğu arasındaki armonik bütünselliğe dayanır. İşte bu noktada, bir yerin anlamlı kavranması onunla ‘özdeşleşme’ ve orada ‘oryantasyon’dur. Norberg-Schulz’a göre bireyin bir “varoluş noktasına” sahip olması yani “mesken tutması” için, önce kendisini çevreyle özdeşleştirmesi gerekir. Norberg-Schulz, “İnsanın kimliği, öncelikle bir yerin kimliğini gerektirir.” diye devam eder. Birey belli bir kimliğe sahip olmaya ihtiyaç duyar; ama bu kimlik, bir mekânla özdeşleşmeli ve oryante etmeli yani nerede olduğunu bilmelidir. İşte “bu iki psikolojik fonksiyon” sayesinde birey tam anlamıyla kimliğine kavuşur (Norberg-Schulz’dan akt. Polat & Sucu Polat, 1336,2017).

Çalışma sahasında da toplumsal dokuyu meydana getiren insanların kendilerine özgü mekânsal alanları oluşturma ve “yer”e dönüştürme süreci tarihsel gelişimle birlikte gerçekleşmektedir. Buradaki yerleşimin toplumsal dokuyu sarmalayan geleneksel yaşam biçimi, mekânların kurgusal düzeni ve kültürel ilişki ağları; ortak bir dilin etrafında

gelişmiştir. Bu durum aynı zamanda kırsal yerleşim bölgelerinde fiziksel çevreyle uyum sağlayan ve doğadaki çeşitli nesnelere yükledikleri tinsel anlamlarla insan-doğa ilişkisini belirleyen bir kültürün nasıl “sürdürülebilir” olduğunu ortaya koymuşlardır (Sami, 2013, 169). Bu sürdürülebilirlik ve mekânın yere dönüşüm sürecinde kuşkusuz en önemli işleve sahip unsur ise oluşan kolektif bellektir. Dolayısıyla bu süreci ise yer ve kolektif bellek açısından değerlendirmek gerekmektedir.

2.1. Yer Ve Kolektif Bellek

Kolektif belleğin önemli yönünü oluşturan “yer”ler toplumsal olaylarda daha fazla anlam ve önem kazanır. Özellikle gündelik ilişkiler bağlamında bu “yer”ler fiziksel varlığını ve anlamını aşan bir ortak işarete dönüşür. Yani “yer” oluşmada mekânlara ait bellekler devreye girer. Dolayısıyla “yer”, “bellek” ilişkisini Halbwachs’ın¹ kolektif bellek ile mekân arasındaki ilişkisi üzerinden değerlendirilebiliriz.

İlk kez 1902 yılında Avusturyalı yazar Hugo von Hofmannsthal tarafından kullanılan kolektif bellek kavramı, sosyal bilimler ve kabullerine Durkheim’in öğrencilerinden Maurice Halbwachs tarafından sokulmuştur. Kolektif belleği, en geniş anlamı ile bir grubun grup üyeleri tarafından ortak olarak paylaşılan ve grup kimliğini biçimlendiren aktif geçmişi olarak tanımlamak mümkündür (Bilgin 2013,73). Bu tanımdan yola çıkarsak kolektif bellek², kimlik inşa sürecinin önemli ayaklarından biri olduğu söylenebilir. Grup, kimliğini birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından kısacası “kolektif bellek”ten hareketle inşa eder. Kolektif bellek, kimliğine anlam katan ve geçmişini, dilini ve dinini hatırlatan mekânları ve anlatıları benimseyerek de tekrar eder(Uygur, 2015,457). Yani kuşaktan kuşağa süzülerek aktarılan bellek öğeleri kolektif kimliği temellendirici değerler ve anlamlar içerir. Gruplar kim olduklarını, ne yapabildiklerini, ne yapmaları gerektiğini bildiklerini ve özel oluşlarını bu ortak geçmiş vasıtasıyla kavrar ve tanımlar (Bilgin 2013,74). Aynı zamanda Halbwachs’a göre bellekler, etraflarındaki maddi dünyanın

¹ Jan Assmann ,Halbwachs’ın tüm eserlerinde izlenen ana tezi, belleğin sosyal koşullara bağlı olduğunu ifade eder. Assmann’a göre bireysel bir belleğin oluşması ve korunması için şart olan Halbwachs’da sosyal çevredir. Ayrıca Assmann , Halbwachs’ın geliştirdiği”sosyal çevre” kavramının E. Goffman tarafından geliştirilen ve günlük deneyimlerin sosyal çevre tarafından belirlenen yapısı ya da “örgütlenmesini” incelemeye dayanan “çerçeve analizi” teorisi ile benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir.

² Halbwachs kolektif belleği, grup kimliğinde oynadığı rolleri şöyle sıralar: 1-Kimlik tanımlama: Kolektif bellek, grup üyelerine kim olduklarının, nereden gelip nereye gittiklerini söyleyen öyküler sunar. Ayrıca ortak bir geçmiş tahayyülü, Anderson’un (1983) ifadesiyle, ‘grubun mevcut üyeleri arasında yatay, geçmiş kuşaklarla ise dikey bir dayanışma yaratır’. 2-Kimlik yüceltme: Kimlik, bir gruba aidiyetin, o grubun üyelerine saygınlık sağlaması ölçüsünde pekişir. Bu nedenle kolektif bellekte, grubun geçmişindeki başarılar öne çıkarılır, etik-dışı, olumsuz eylemler, hatalar ise örtülür. Böylece öz-saygı korunmaya ve yükseltilmeye çalışılır. 3-Grup eylemlerini meşrulaştırma: Mevcut norm ve kriterlere uygun bir geçmiş seçimi. Andaki eylemlerimizi de haklı gösterir. 4- Grubun harekete geçirilmesi (kolektif mobilizasyon): Geçmiş bir topluluğu harekete geçiren en önemli kaynaklardanır. Zira kimlik taleplerin yer aldığı söylemlerde, geçmiş referanslar etkili bir retorik biçimi olarak işlemektedir.

dayanıklılığına ve sürekliliğine ihtiyaç duyar. Yani bir nevi mekân, kolektif belleğe bir süreklilik boyutu katar. Hâliyle grup belleğindeki düşüncenin, kendisini hareketsiz ve dayanıklı duruma getirmesinin önemli bir yolu, mekânı kendi karakteriyle biçimlendirmesinde yatmaktadır (Çavdar, 2017,239- 240).

Bellek ve mekân ilişkisini ifade eden ve bunu “bellek mekânları” kavramı üzerinden şekillendiren Pierre Nora da mekânın süreklilik duygusu uyandırdığını ifade ederek, bellek mekânları (lieux de mémoire) ile bellek ortamları (milieux de mémoire) kavramlarını ortaya koyar. Fransa'nın önde gelen tarihçilerinden olan Nora, tarih ile kolektif bellekler arasındaki ilişkilere eğilmiş ve çalışmalarını Les Lieux de Memoire(1984 -1992) adlı dev eserinde yayınlamıştır. Bir envanter niteliğinde olan Nora'nın bu eseri, hatırlanan bellek yerlerini değil, belleğin çalıştığı yerleri ele almaktadır. Semboller, anıtlar, anma günleri, pedagojik eserler (Larousse, Lavisse, vb), külliyatlar, kutsal yerler, gelenekler, amblemler, devlet figürleri gibi öğeler üzerinden hareket eden kitap, Fransızların yüzyıllar boyunca tarihlerini nasıl yeniden icat ve inşa ettikleri ettiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Nora da bellek; mezarlıklar, katedraller, savaş alanları, hapishaneler vb. fiziksel mekânlara ilişiktir. Bunun yanında, geçmişin bir aurasını sunan; anmalar, törenler ve ritüeller gibi maddi olmayan mekânlarla da ilişkili olduğunu belirtir. Bu nedenle bellek mekânları; coğrafi mekânları, anıtları ve binaları, tarihsel figürleri, kamusal gösteri ve anmaları kapsar(Çavdar,2017,345). Nora'ya göre mekân ve bellek arasındaki ilişkinin bir yönü de performatiftir; festivaller, tiyatro oyunları ve sivil seremoniler gibi ritüeller de hatırlamanın bedensel tekrarlamaya dayanan bir biçimine işaret ederler. Her zaman mekâna iliştilmiş bir şekilde gerçekleştirilen bu ve benzeri ritüeller, çeşitli grupların mücadelesine dair önemli soruları gündeme getirirler (Nora,2006, 17-19).

3.Çayırgülü Köyü'nde Mekânın Yere Dönüşümü

Çayırgülü Köyü'nde görüşme yaptığım kişiler kolektif bellek bağlamında yaşadıkları mekânlarla ilişki kurmakta, onlara anlamlar atfetmekte ve içinde buldukları bu yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadırlar. Bu köyde ortak ata kültürü olarak varlığını sürdüren Pir Cemal Abdal anlatısı ve Güzel Baba Türbesi, üzerinden kişiler yerleşme alanlarını anlamlı bir “yer” haline getirmektedirler. Örneğin E.D. köyün kuruluşu ile ilgili şu yanıtı vermektedir:

“... Pir Cemal Abdal kendisine başvuran kadının çocuklarını kurtarmak için Bağın Kalesi'ne gidiyor. Ben seyidi Seyda Peygamber soyundan gelmişim diyor... O zamanın kralı Keykubat'a bu kadının çocuklarını serbest bırak diyor. Keykubat'ta Madem kerametın var ben emir vereyim fırını yakınsınlar seni de fırına atalım. Yanarsan yandı gittin. Sağ çıkarsan onları da serbest bırakırım... Neticede fırına girerken sesleniyor benimle birlikte fırına girmek isteyen var mı? Onu nehirden geçerken gören çoban diyor ki ben geliyorum. Tutuyor elinden birlikte fırına giriyorlar. Fırın sonra açılıyor. Elinden tuttuğu çobanla birlikte

dışarı çıkıyor. Sakalında buzlanmış gibi çıkıyor. Neyse bu 7 kardeşi affediyor. İşte bu Badran(Çayırgülü) Köyü'nün kurucusu o yedi kardeşten biri olan Bahadır'dır. Diğer kardeşlerinden biri okçu Yusuf, işte Çakan, Hamzalı Kızıl falan bu kardeşler serbest kaldığında Karakoçan sınırları içerisinde her birisi bir köy kuruyor. Bizim köyün kuruluş şeyi bu. Ama yazılı bir kaynak yok. Şuan bulunduğumuz Güzelbaba yatırımımız da kimilerine göre Pir Cemal Abdal'ın oğlu, kimilerine göre Pir Cemal Abdalın kardeşi ama bana göre Pir Cemal Abdalın oğlu. Çünkü Pir Cemal Abdal Horasan üzerinden gelirken yalnız geliyor. Yalnız geldiğine göre demek kardeşi yok (*E.D. Erkek, 60, Çayırgülü Köyü, 22.08.2018*).”

E.D. köyünü ve çevre köylerini tanımlayabilmek için geçmişe referansta bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışma sahasındaki grupları bir arada tutmanın öznesi olarak oluşan bu kolektif belleğin bu anlamda işe yaradığını söyleyebiliriz. Örneğin benzer bir söylemi dile getiren B.G. de köyün kuruluşu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Bu köyün kuruluşuyla ilgili bazı efsaneler var fakat ne kadar doğru bilemeyiz. Dediklerine göre Cemal Abdal orada ikamet ederken burada da, Bağın Kalesi'nde Allaaddin adında bir kral varmış. Kralın adını net olarak bilmiyorum. Efsaneye göre 5 tane kardeş geliyorlar, kalacak yer arıyorlar. Biri Cemal Abdal'i gönderelim bize bir yer tayin etsin diyor. Cemal Abdal'a söylüyorlar. Cemal Abdal' de Bağın kalesine gidiyor kralın yanına, durumu anlatıyor. Bunun üzerine kral şu gün şu saatte şuraya gelsinler diyor. Okçıyan köyünün oradaki tepede buluşuyorlar, kral isimlerini soruyor. Kardeşlerden birinin adı Okçu, diğerinin ismi Çakır, ötekinin ismi Hamza, bir diğerinin Bahadır, ötekinin ismi Kızıl. Kral soruyor senin adın neden Okçu? Okçu da iyi ok attığım için diyor. Kral da o zaman at bakalım gerçekten iyi atabiliyor musun diyor, Okçu havadaki bir kuşa ok atıyor, ok kuşun bir gözünden girip öteki tarafından çıkıyor. Okçu gidip okla beraber kuşu alıp getiriyor. Kral da tamam o zaman çiz nereyi istiyorsan diyor. Okçu da kuşla beraber elindeki okla şu an oklu dedikleri mıntıkayı çiziyor. Kral da tamam diyor artık burada ikamet edebilirsiniz. İşte efsaneye göre Okçu, Okçıyan köyüne yerleşmiş, Hamza Hamzaliyan'a yerleşmiş, Çakır Çakan'a yerleşmiş, Bahadır da bu köye yerleşmiş (*B.G. Erkek, 55, Çayırgülü Köyü, 03.08.2015*).”

Dikkat edilirse hikâye farklılaşsa da köyde yaşayanların kendilerini yer'in bir parçası hissetmeleri bu ortak ata kültürü üzerinden yapılmaktadır. Bununla birlikte inançlar da mekânın dinileştirilmesini içermekte ve “dini ritüeller; kurban, lokma dağıtımı, arınma” gibi birtakım mekânsallaştırılmış pratiklerle yeniden üretilmektedirler.

Ayrıca grup üyelerinin bazı sorularına (Neden böyle olduk? Neden burada yaşıyoruz? Durumumuzda, geçmişin eseri olan ne var? vb.) cevap veren grup belleği, kimlik

TOBİDER

inşasında önemli bir rol oynuyor. Bireyler, varlıklarına bir anlam buldukları bazı temel grup öykülerini, benimseyerek tekrar ederler(Bilgin, 2013,42). Yine görüşme yaptığım H.D. ilk olarak bu bölgeye gelmelerini ve bağlı oldukları bu ocağın kök salmasını şu örneğe dayandırmaktadır:

“Pir Cemal Abdal, bir âlimmiş yani bir şekilde görevlendiriliyor. Diyor nerde eşeğini kurt yerse orası senindir. Kaniya spi(beyaz çeşme) diyoruz. Aslında Kale spi(beyaz yaşlı adam)’dir. Orası da kutsal. Orada yatıyor. Sabah kalkıyor. Eşeği yok. Diyor demek ki mēkanım burası. Hatta burası Alaaddin Keykubat döneminde yasaklanıyor. Biliyorsun kerametini gösteriyor. Gösterince sonra bu Delikan bölgesi benim olsun diyor. Sonra ne askerliğe gönderiyor ne vergi alıyor ve bu bölgeyi ona tahsis ediyor (H.D. Erkek, 45, Üçbudak Köyü, 23.03.2018).”

Aslında bölge genelinde pek çok benzer örneğe rastlanılır. Bu anlatılarda insanların nereyi “evleri” gibi gördüklerini, nereye ait olduklarını ve olmadıklarını, nereye gidebileceklerini ve yerleşmenin öyküsünü belirlemektedir. Haliyle bu sahadaki yer ve mekânlar, aynı zamanda insanların günlük yaşamlarındaki her sosyal olguyu da etkilemektedir. “Herkesin bir kökü var. Ağaç bile kendi kökünden yükselir.” diyen ve Alevi, Sünni nüfusun bir arada yaşadığı Çamardı Köyü’nde yaşayan C.H. olaya daha seküler açıdan bakmaya çalışsa da yerleşim hikâyesini önceki anlatılara bağlıyor. Bu durum bir nevi bireylerin belleklerinin, bağlı oldukları gruptan “etkilendiğini” de gösteriyor:

“Ben hikâyelere inanmam. Biz Kızılca’dan³ aslında buraya gelmişiz, bizim yaşlılardan biri hayvan otlatırken, büyük bir ihtimalle keçi, uzağı düşündüğümüz zaman buralar hep dağ, orman daha tabi. Teke işte bir bakıyor ki herhalde diğer keçilerden ayrılıyor. Çoban gelip orada, bizim köyün eski alt çeşmesi var. Oradan böyle tekkenin sakalı olur böyle su içmiş buralar ıslak (çenesindeki sakalları gösteriyor). Hemen takip ediyor bakıyor burada çeşme de var. Dolayısıyla geliyorlar dedelerimiz buraya yerleşiyorlar. İşin gerçeği, Alıkan(Çamardı Köyü) bizim büyüklerimizin anlatışına göre aslında Kızılca, bu beş mi yedi kardeş varmış, gelmişler Kızılca’ya. Pir Cemal Abdal kurtarmış onları (C.H. Erkek, 55, Çamardı Köyü, , 18.08.2017).”

Bu söylem ve anlatılar akıllara Halbwachs’ın sosyal grup ile kolektif bellek arasında kurduğu bağlantıyı getiriyor. Bilindiği üzere Halbwachs, psikoloji alanındaki belleğe dair çalışmaların, insanı toplumsal ilişkilerinden ayırarak, soyut bir varlık olarak ele almasını eleştirerek, belleğin, toplum içerisinde inşa edildiğini ileri sürer. İnsan, belleğini, gündelik ilişkiler içerisinde inşa eder. Hatırlama, bir başkasının teşvikiyle gerçekleşir; bellekler birbirine yardım eder. Bu bağlamda bellek, kendiliğinden var olmaz veya zihinde

³ Kızılca olarak ifade edilen köy, Çayırgülü Köyü’nün karşısında yer alan bir köy.

muhafaza edilmez; içinde bulunulan andan hareketle yeniden inşa edilir. Bu inşa sırasında bellek, kolektif çerçevelerden faydalanır. Halbwachs'ın bellek teorisinin oldukça önemli bir noktasını oluşturan ve çalışmasına da adını veren "Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri", kolektif belleğin yararlandığı araçlardır. Birey, ait olduğu gruba dair çerçevenin içine dâhil olduğu ölçüde hatırlar. Halbwachs'a göre kolektif bellek, her zaman sosyal olarak çerçevesizdir; neyin hatırlanabilir olduğunu ve nasıl hatırlanacağını sosyal gruplar belirler (Çavdar, 2017,239). Yani kimlik tanımlama işlevi, bir grubun üyelerinin birbirini ortak bir geçmişin varlığında tanımasıyla ilgilidir. Ortak bir geçmişe referans, grubun kendini tanımlayabilmesinin zorunlu koşulu olduğu kadar da sağlam bir zemini durumundadır. Bu durum geçmiş ve an arasında bir devamlılık duygusu sağlar. Çünkü kimlik arayışına giren bir etnik veya kültürel grup üyelerinin geçmişi doğal olarak hatırlamasını beklemiyor, onlar bütünleştirmek için bu geçmişle tanıdık kılmaya çalışıyor (Keslassy ve Rosenbaum, 2007). "Kolektif bellek, grup norm ve gereklerine, ihtiyaç ve beklentilerine göre tarihi araçsallaştırarak hareket ederken 'tarihçi gibi, bir bilim dalının metodolojisine uyma' kaygısı taşımaz. Onun erekselliği, 'doğru olmak' değil, grup için 'işlevsel', 'işe yarar' olmaktır" (Bilgin 2013,31).

3.1. Köydeki Ormanların Korunmasında Kült, Menkıbe Ve Memoratın Etkisi

Türk inanç sistemlerinin muhtelif zaman ve mekânlarında oldukça mühim bir yer işgal eden ağaç ve orman kültürünün, bugün, birçok yerde olduğu gibi, değişik şekillerde Anadolu'da da yaşamakta olduğu ve ağaç etrafında olumlu-olumsuz inanç ve uygulamaların bulunduğu, çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Örneğin Kara Kırgızlar arasında cereyan eden "kısır kadınların çocuk doğurabilmek için tek başlarına bir elma ağacının altında yerde yuvarlanmaları, bu suretle çocuk sahibi olacaklarına inanmalarına dair bir inanış, ağaç ve orman kültürü ile ilgilidir (Frazer, 1991, 78-79). Yine Doğu Türkistan'daki Müslüman kampların, önlerine getirilen hastaları afsunla tedavi ederken; çevrelerinde kayın ağacı bulundurmaları da, eski Türklerdeki ağaç kültürünün bugüne uzanan bir yansıması olarak kabul edilebilir. Damal Türkmenleri arasında cereyan eden "ağaç kovduğundan geçme" inanışı da, bu kapsamda ele alınıp, hastalıkların tedavisinin işlevsel bir yansıması olarak nitelendirilebilir (Çoban 2017,88) Ocak, Anadolu'daki durum için ise şu tespiti yapmaktadır:

"Anadolu sahası, ağaç kültürünün Müslüman Türklerdeki en ilgi çekici örneklerinin ortaya çıktığı yerlerden biri olarak görülmektedir. Bu kültürün Sünni kesimde olmakla beraber daha çok Alevi zümrelerde yer bulduğu söylenebilir. Bu kültür, resmi evraklara bile girmiştir. Memduh Paşa adında bir Osmanlı valisinin II.Abdulhamid'e yolladığı bir raporda, Kızılbaşların büyük ağaçlara oldukça saygı gösterdikleri ve sık sık ziyarette buldukları belirtilmektedir (Ocak, 1983,89)."

Bu kültürün merkezinde yine, tabiat varlıklarının içindeki çeşitli sebeplere bağlı olarak güçlü olduğuna inanılan ruh kavramı bulunmaktadır (Kaya, 2001,206). Eliade, diğer tabiat kültlerinde olduğu gibi ağaç kültüründe de ağacın maddi varlığının değil, özelliklerinin ve temsil ettiği gücün kült konusu olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, insanın küçük bir filizden gün geçtikçe büyüyen, gelişen ve sonunda bir nedenden dolayı çürüyen ağaçla, kendi yaşamı arasında paralellik kurduğunu vurgulamıştır (Eliade, 1999,23).

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi çalışma sahasında da ziyaret yerleri içerisinde ağaç kültürünün yansımaları ön plana çıkmaktadır. Yörede kutsallık atfedilen, halkın önem verip koruduğu, belirli zamanlarda ziyaret ettiği ve adaklarda bulunduğu çeşitli ağaç türleri bulunmaktadır. Burada özellikle de ekonomik ve rekreasyon işlevi dışında kült konusu itibarıyla ağaçlardan bazıları sadece türbe ve mezarın yanında bulunmaları sebebiyle ağaç ve evliya arasında kurulan bağ nedeniyle kutsallık kazanmaktadır. Dolayısıyla bazı ağaçlara bir yatırım yanı başında bulunmaları sebebiyle zarar verilmesi günah sayılmakta, yasağı ihlal edenlerin çarpılacağına veya başına bir felaket geleceğine inanılmaktadır. Öte yandan ağaçların dallarına çaput bağlanması, meyvelerinin şifa niyetiyle yenmesi gibi inanışlar vardır. Özellikle türbelerdeki ağaçlar kesinlikle eve götürülmez, havyaların girilmesine izin verilmez ve bireysel olarak herhangi bir şey için kullanılmaz. Sadece kurban kesildiğinde o türbedeki kuru ağaçlardan alınıp kullanılabilir.

Bu kutsallığı ve ormanların korunması işlevine sahip bir diğer unsur ise memorattır. Bölgede özellikle dini şahsiyetler ve kutsal yerlerle ilgili memoratlar çok fazla yer almaktadır. Mitolojik dönemden beri Anadolu kültüründe varlıkları bilinen bu kültürün günümüze kadar gelmelerinde ve yaşamağa devam etmelerinde hiç şüphesiz en önemli işlevsel rol memoratlarıdır. Başlangıcından günümüze kadar insanın tabiatla olan mücadelesinde karşılaştığı özel durumları, kendi mantığı içinde tutarlı bir biçimde açıklayıp yorumlaması sonucu vardığı genellemeler halk inançlarını ve inanış zincirlemelerine dönüşen sistematikleri dolayısıyla da dünya görüşlerini veya ideolojilerini meydana getirmiştir. Ancak meydana gelen yeni durumlar karşısında bir yandan mevcut ideolojiden hareketle bunların yorumlanarak asimile edilmeleri veya mevcutla ters düşmeyecek şekilde “yeni unsur”lar olarak halk felsefesine eklemlenmeleri temel işleyiş biçimini oluşturmuştur.“ Bu yolla birçoğu tarih öncesinde teşekkül etmiş “etnik” ve “kültürel” kimliklerin devamını sağlayarak milletleştirmek’te ve yeni çeşitlenmelerle kültürü zenginleştirmektedir. Bu süreçte olağanüstü güce sahip olduğu düşünülen varlıklarla onların etrafında oluşmuş kurumlaşmış söylemler vardır.

Yatırlar, evliyalar ve şehitlerle kurulan iletişim biçimleri; rüya görme yoluyla ve yaşanıldığına inanılan olaylar şeklinde tezahür eden memoratlardan ilki şu şekildedir:

“Pir Cemal Abdal’in adına kayıtlı olan axpin tarlası, bugüne kadar hiç bir şekilde ekilip biçilmemektedir. Çevredeki yakın köyden birisi, zamanla bu tarlayı ekmek ister. Pirler, bunu hoş karşılamazlar. Köylünün bu sevdadan vaz

geçmesini, ona salık verirlersedeyse adam, uyarıları kaale almaz ve bir sabah erkenden öküzlerini alıp tarlaya girer. Başlar tarlayı sürmeye. Ama nafile! Öküzler bir türlü çifte gitmezler! Adam öküzlere "Ha babam, Ho babam!" diye, dursun, öküzler bir adım bile yürümez ve bir müdet sonra öküzlerden birisi, olduğu yerde çöker uyur. Adam, en son anlar bu iş olmayacak kararını alıp öküzlerini sabandan söker ve mahçup bir şekilde evine döner. Gece rüyasında, Piri Cemal Avdel'i görür. Kendisine kızgın bir sesle " Lo tu çıma ew şund a hesp é mın dıkoli, diki cud? Kes lé dere ne kot! Ew zewi, şunda ye hesp é mine, çıma du va nézan i! (Sen neden benim atımın tarlasını sürüyorsun? Kimse sana demedimi ki; o tarla, benim atımın tarlasıdır! Hem sen bunu bilmiyor musun!)" diye söylenir. Adam, kan ter içinde uykudan uyanır. O gün tarlada yatan öküzünü, sabah alıp tarlaya gelir. Aynı yerde öküzü kesip Pirine kurban eder. Ağlıyıp, yakarır. Cemal Cemal Avdel'den özür-ü af diler. Böylece olay, tatlıya bağlanır (C.D. *Erkek, 72, Üçbudak Köyü, 13.02. 2018*)."

İşlevsel⁴ özellikleri açısından bu metne baktığımızda bu memoratın; topluma ait sosyal değerlere dikkat çekerek onları kuvvetlendirip doğruladığını söyleyebiliriz. Burada başkasına ait ya da kutsal olarak görülen alanların korunması, sahip çıkılması bağlamında bir işlev orta çıkmaktadır. Dikkat edilirse memoratın konusu, yaşanan sosyo-kültürel ve psiko-kültürel çevre ile uyum içerisindedir. Bölgedeki türbeler ve buna bağlı olarak inançtan kaynaklı ağaçların kutsal kabul edilmesi, türbelerin çevresi içindeki ağaçlara dokunulmaması buna örnek verilebilir.

Bu alanların memoratlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılması bu bölgedeki ağaçların korunmasına yönelik önemli katkılar sağlamıştır.Örneğin C.D. ağaç kesilmemesini şu sözlerle ifade etmektedir:

"Valla rüyalarında görüyorlar. Bak, şimdi sen bana deki "ben sana ilçeyi vereceğim git oradan ağaç kes" ben kesmem. Bu ilçenin tapusunu versen bak bu ilçenin ,ha kendi kanaatimce benim şahsi görüşümdür deki ben sana bin mercedes alacağım 500 mercedes, sen de git Cemal abdalın üstünde, kesmem. Kesemem. Çünkü kesen hep ceza gördü (C.D. *Erkek, 72, Üçbudak Köyü, 13.02. 2018*)."

Komşu köylerde de benzer bir inanış söz konusudur. Örneğin H.K. Demirdelen (Kafan) Köyü sınırları içerisinde ormanlık alan içinde bulunan türbe için şunları ifade etmektedir:

⁴ Çobanoğlu bu işlevlerin ikiye ayrıldığını şu şekilde ifade etmektedir: "Açık işlevler sosyo-kültürel yapı içinde kolayca tanımlanabilen ve gözlenebilen işlevlerdir. Gizli işlevlerse sosyal yapı içinde kolayca tanımlanıp gözlenemezler, esas amaçları belli'değildir. Bu bireylerin hareketlerinin veya davranışlarının bilinçlerindeki asıl motivasyonla "özdeş veya eş anlamlı bulmayabileceği" gerçeğinden kaynaklanan bir yapıdır.

“Mesala ziyarete gittiğimiz zaman hayatta oradaki ağaçlara karışamayız. Ne keseriz ne de yakarız ya da oradan birisinin de getirmesine müsaade etmeyiz. Bizim için ulu ağaçlardır, değerlidir. İncancımız gereğince değerlidir. Gittiğimiz zaman ilk başta türbeye gidip ziyaret ederiz. Ziyareti yaptıktan sonra namaz kılan namazını kılar. Kur’an okur, duasını eder. İncancı gereğince duasını eder. Dua ettikten sonra orada yemeğimizi pişiririz. Kendi aramızda yemeğimizi yeriz. Bir şenlik güzel bir sohbet şeklinde geçip evimize geliriz (BÖ. Erkek, 58, Demirdelen Köyü, 22.04. 2018)”

Bu anlamda memoratlar, toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturan islamî, insani ve ahlaki gibi pek çok değerın toplum tarafından varlığını sürdürmesinde oldukça önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. İncancı güçlenmesi bağlamında benzer bir olayı C.D şu şekilde anlatmaktadır:

Ben kendim görmüşüm. Senin başını yormayayım, benim annem kanser hastasıydı, göğüs kanseri vardı, İstanbul’daydık... Ne diyordum işte geldim Pir Cemal Abdal’in üstüne dedim ya Cemal abdal bu kadın bu kadar sana hizmeti oldu yani Allah muhafaza dedim bu bizim doktorun dediği gibi olursa ne olacak sen hepimizi öldürdün dedim. Bizi ondan evvel öldür biz bu günü görmeyelim dedim. Yani bir sitem yaptım. Tabi ziyaretin başındayım. Türbenin başındayım. Ama korkunç bir sitem yaptım yani. İçimde olmayan bir hareket geldi yani aniden. Bir de böyle bir acıma duygusu bastı içimi, dedim yaw nasıl annem 30 kilo olur, 30 kilo bir deri bir kemiktir. Yani baktığın zaman ölürsün. Yani söyledim söyledim. Bak Allah’a, Pir Cemal Abdal’a sövdüm... Ben arabaya binmedim 2 dakkika sonra telefon geldi dedi çabuk doktora yetiştir anneni, fenalaştı dedi. Annem de senin benim gibiydi, hiçbir şey yok ha, daha 78 kilo civarındadır. Düzgün de yanımda doktor düzgün, Hozatlı. Tesadüf onunla birlikte girmiştik ya, hemen beraber bindik, bura senin bura benim, bura benim bura benim, anneme yetişemedim. Yetişemedim ama kabul edemedim dedim annem nasıl öldü. Onun doktoru hayat eczanesin sahibi vardı Özcan uçar taziyeeye geldi. Dedim Özcan abi sana bir şey söyleyeyim kimseye söyleme, yaw dedim bu kadın böyle böyle ölecekti nasıl oldu. Dedi biliyor musun nasıl öldü akciğer şeye bastı solunumu kesti öldü dedi. Vallahi de billahi de. Ha bu ki kanser hastasıydı, deri kemik kalıyor, deri kemik... Ben şimdi Allah diyorum Muhammed diyorum hiç ben inanmasam da Cemal Abdal dediği zaman benim kafama keleş de soksan yanlış yapamam. Görmüşüm, benim gözlerim görmüş (C.D. Erkek, 72, Üçbudak Köyü, 13.02.2018).

Bu memorattan da görüleceği üzere bu anlatı memorat, çevre ve sosyal değerleri korurken "uyarı"nın yanı sıra "cezalandırmaya"ya kadar giden olayların konusu dolmaktadır.

4.Sonuç

Çayırgülü Köyü’nde yaşayanlar geçmişlerini, tüm üyelerin kolektif olarak hatırladığı tek bir ortak geçmişte birleştirip kimliklerinin inşasında önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadırlar. Aidiyetin tabanını oluşturan mekân, zamanla birlikte ‘yoğunlaştıkça’ ya da zamanla bir kültür ona kök saldııkça ve yoğruldukça bir ‘yer’e dönüşür, tanım ve anlam kazanır. Dolayısıyla çalışma sahasında yer alan kültürel belleğinin taşıyıcısı “yer”ler ve bu “yer”lere dair anlatılar oldukça önem kazanmaktadır. Bilhassa dağın, taşın, suyun, ağacın ve ormanın, yöre halkı tarafından kutsallık atfedilen varlıklar arasında sayıldığı, dolayısıyla da bu varlıkların büyük bir saygı gördüğü, ayrıca bunların çeşitli inanç uygulamalarında temel teşkil ettiğı görülmektedir. Kolektif bellekten hareketle inşa edilen, kimliğin ve buna bağılı olarak üretilen menkıbe, memoratların mekânın yere dönüştürülmesinde önemli bir işlevi olduğunu ve bu kültlerin, anlatıların çevre-insan ilişkilerinin sürdürülebilirliğini gerçekleştirdiğini, ormanların bu sayede korunduğunu ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akbalık, E. (2015, 12 Nisan). Çok Boyutlu Bir Temsil Aracı Olarak Mekân/Yer .Altüst Dergisi. Retrieved From <http://www.altust.org/2015/04/Cok-Boyutlu-Bir-Temsil-Araci-Olarak-Mekanyer-Esra-Akbalik/>
- Bilgin, N. (2013). *Tarih Ve Kollektif Bellek*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Çavdar, O. (2017). Mekan Ve Kolektif Bellek: Sivas Katliamı Ve Madımak Oteli. *Moment Dergi*, 4(1), 237-257. [Http://Www.Momentjournal.Org/Index.Php/Momentdergi/Article/View/229/458](http://www.momentjournal.org/index.php/momentdergi/article/view/229/458)
- Davis, R. A. (2011). *Yerinden Edilenlerin Coğrafyaları Filistin Köy Tarihleri*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eliade,M. (1999). *Şamanizm*. İmge Kitabevi, İstanbul.
- Frazer, J. G. (1991). *Altın Dal - Dinin ve Folklorün Kökleri – 1*. Payel Yayınları, İstanbul.
- Keslassy, E. ve Rosenbaum, A. (2007). *Memoires Vives*. Bourin Editeur. Paris.
- Kaya, M. (2001). *Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğindeki İzleri*. Folklor/Edebiyat Dergisi, 7(25), 206.

Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları. Dost Kitabevi, Ankara.

Ojalvo, R. (2018). "Modernitenin İki Yüzü Arasında Mimarlık: 'Mesken Tutmak'tan Göçebelğe", (Ed. Nur Altınyıldız Artun ve Roysi Ojalvo) Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düğünmek ve Düğlemek içinde, s.169-207, İletişim Yayınları, İstanbul.

Polat, E., & Sucu Polat, M. (2017). Konar-Göçerlikten Yerleşikliğe, Yüzer-Gezerlikten Yerelliğe Göç. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1329–1341. Retrieved From <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-goc-yazi04-29122017.pdf>

Sami, K. (2013). Kırsal Alevi Kültüründe Çevre, Mekân ve İnsan Etkileşimi: İki Köy Örneği. *Bilig Dergisi*, (67), 169-170.

Turna, B. G. (2011). *İnsan Yapımı Çevrenin Oluşumunda Ve Dönüşümünde "Yer Duygusu" Etkeni*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Uygur, H. K. (2015). *Kültürel Doku İçinde Mardin Süryanilerinin Kutsal Mekân Efsaneleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Hacettepe Üniversitesi, Ankara.